

priredili:
mr. Edin Čelebić
mr. Šaban Zahirović

HIVZIJA HASANDEDIĆ

redakcija:

Irfan Čolaković, mr. Edin Čelebić, mr. Salih Čolaković, Sejdalija Gušić,
Samir Kamenjaš, Nihad Rahimić, mr. Šaban Zahirović

GENEALOŠKA ISTRAŽIVANJA

(PORIJEKLO I STATUS, ISTAKNUTI POJEDINCI NEKIH
MUSLIMANSKIH PORODICA U HERCEGOVINI)

MOSTAR, 2009.

SADRŽAJ

Umjesto predgovora.....	9
MOSTARSKA PORODICE.....	11
MUSLIMANSKE PORODICE KOJE SU POSLIJE PADA MOSTARA U TURSKE RUKE DOSELILE IZ DRUGIH MJESTA.....	31
IZUMRLE MUSLIMANSKE PORODICE U MOSTARU PO KOJIMA SU MOSTARSKE ULICE DOBILE SVOJE NAZIVE	39
Alidžan	39
Ašik	40
Brankovac	40
Butulija.....	40
Cernica	41
Divljan	41
Đajo	41
Halimić.....	42
Haljevac.....	42
Hindo.....	42
Hrnjičić	43
Ibrikdar.....	43
Kavazbašić	43
Kavga	44
Klijun.....	44
Kukavica.....	44
Mrak.....	44
Mukić	45
Panjo.....	45
Pipo.....	46
Rudinac (Rudinli)	46
Sinovčević	46
Solaković.....	47
Telac.....	47
Tenzo	47
Voljevica (Silahdarević)	48
MUSLIMANSKE PORODICE U STOCU I OKOLINI.....	49
MUSLIMANI PROZORSKE OPĆINE	57
NEKE POZNATE HERCEGOVAČKE MUSLIMANSKE PORODICE	61
Alajbegovići	61
Aršinovići	66
Bakamovići.....	68
Begete.....	70
Bišćevići	74

Vrelo Halebinovac	75
Bišćevića kula i posjedi u Gabeli	75
Bubići	76
Buturovići	79
Ćemalovići	80
Hadži hafiz Derviš Mehmed ef. Ćemalović	81
Hadži hafiz Muhamed ef. Ćemalović	81
Hafiz Mustafa Ćemalović zvanji "Arap hodža"	82
Ćišići	84
Predak domaći čovjek	84
Ćišići su bili bogata porodica	86
Ja hoću agu - kazala je Šima	86
Predanje o Hasanagi	88
Ćišići su dali veći broj vjerski obrazovanih ljudi	89
Dobrotvori	91
Ćumurije	92
Dadići - Misrije - Misirlije	94
Dizdari (mostarski)	97
Dugalići i njihove zadužbine u Dugama kod Prozora	99
Dušići i Mukići	104
Dušići	104
Mukići	105
Džabići	106
Đikići	109
Efice	112
Gluhići - Sagirzade - Esamzade	114
Hadžiselimovići	115
Hadžiselimovića kalhana	117
Hadžiselimovića džamija na ploči	118
Hadžiselimovići – Peštete	119
Peštelovina	120
Mostarska afera iz 1881. godine nastala zbog prozelitizma	120
Hromo - Hromozade - Hromići iz Stoca	121
İsarlići	123
Kajtazi	125
Karabezi	128
Učeni ljudi (ulema) njihov rad i djela	128
1. Hadži Mustafa Sidki ef.	130
Početak:	134
2. Hadži Ahmed ef.	135
3. Hadži Ali-Riza ef.	136
Kopčići i njihove zadužbine u Kopčićima kod Prozora	138
Kotle	141
Hadži Huseina Kotle mesdžid	141
Ahmed ef. Kotle džamija	142

Krehe	143
Kurti	145
Lakišići	147
Milavići	151
Muslibegovići	154
Zaslužna porodica	155
Bogati veleposjednici	155
Naimi - Naimizade - Naimići	157
Opijači	158
Turbe šejha Ismaila Opijača	159
Crnići	160
Oručevići	161
Oručevića čuprija	162
Serdarevići	163
Spahići	166
Mekteb hadži Muhamedage Spahića	167
Šabići	168
Šarići (Mostarski)	169
Šehovići	171
Temimi	172
Voljevice (Silahdarevići)	180
Vrgore	181
Vučjakovići	183

Umjesto predgovora

Obrađujući brojne istorijske izvore na orijentalnim jezicima, posebno sudske-notarske knjige kadija i njihovih zamjenika Mostara, Blagaja, Ljubuškog, Stoca, Nevesinja, Gacka (Cernica), Trebinja, Konjica, Prozora Hasandedić je bilježio i sistematizirao podatke o istaknutim muslimanskim porodicama u Mostaru i Hercegovini.

Podaci nisu ni izbliza potpuni, jer su izvori u dobroj mjeri uništeni ili su nekompletni, mezaristani zapušteni, natpsi nečitljivi, a usmena kazivanja teško provjerljiva.

U nastojanju da ipak podaci budu što vjerodostojniji i koriste kao uputa budućim istraživačima Hrvatska Hasandedić je koristio sve dostupne i aktualne izvore kao što su: matične knjige, ostavinske i sudske odluke i presude, popise, statistike, zemljische knjige i sl.

Hasandedić, nije utvrđivao porodična stabla, za njega su, važnije od toga bili: uloga porodice, ekonomska moć, ulemanski doprinos pojedinih članova, uglednici, vakifi i dobrotvoři.

I sam je na početku svog plodnog tragalačkog rada isticao da se "lijep dio naše historijske građe sakriva po začadelim tavanima, neki uslijed nesvesnog fanatizma, smatraju ovu građu kao amanet pa je brižljivo čuvaju i nedaju je nikome vidjeti, neki su priznali da su imali čitave kamare turskih spisa koje su dugo vremena upotrebljavali za odlaganje vatre".

Naš dug, prema Hrvatskoj, osim neupitnog poštovanja i zahvalnosti bio je; njegova genealoška istraživanja i objavljene priloge u raznim časopisima i periodičnim publikacijama prikupiti i objaviti u jednoj knjizi koja će trajno svjedočiti sav njegov uloženi trud, znanje i želju da se otrgnu zaboravu brojne ugledne muslimanske porodice i njihovi zaslužni članovi.

Istraživao je Hasandedić strukturu stanovništva, obilazio memorijalna mjesta (haremi) i bilježio sve važnije podatke o bošnjačkim porodicama i u najzabačenijim naseljenim mjestima i zabitima napuštenim i opustjelim u gotovo cijeloj Hercegovini pa i šire. Rezultate istraživanja muslimanske baštine objavljivao je,

osim u periodičnim listovima i časopisima i u posebnim izdanjima: Muslimanska baština u Istočnoj Hercegovini (Sarajevo, 1990.), Muslimanska baština Bošnjaka u Južnoj i Srednjoj Hercegovini (Mostar, 1997.), Muslimanska baština Bošnjaka (Herceg Novi i okolina, Vrgorac i okolina, Imotska krajina, Makarsko primorje, Zapadna Hercegovina) (Mostar, 1999.).

Budući su ovo posebna izdanja, zbog obima tekstova ponekad samo statistike i pobrojavanja zemljoposjednika Bošnjaka tekstove iz posebnih izdanja nismo uvrstili u ovu knjigu, ali istraživače i znatiželjne upućujemo na njih i preporučujemo ih kao važan i nezaobilazan izvor sistematiziranih podataka koje je Hasandedić strpljivo i pedantno prikupljao i bilježio.

Priredivači:
mr. Edin Čelebić
mr. Šaban Zahirović

MOSTARSKE PORODICE¹

Doseljavanje stanovnika u Mostar vršeno je po konfesijama ovako: katolici su se pretežno doseljavali iz sela koja leže zapadno od Mostara, sa područja današnje čitlučke, lištičke i posuške opštine. Za mali broj muslimanskih porodica (Džudža, Efica, Taslamani i dr.) priča se da vuku porijeklo iz Turske i da su njihovi preci, vjerovatno, došli kao osvajači. Jedan broj porodica je prelaskom na islam zadržao svoje kršćansko prezime, dok ih se većina doselila iz sela oko Mostara i sa područja bivših kadiluka Stolac, Ljubinje, Nevesinje, Gacko, Trebinje i Herceg-Novi. Neki su doselili čak iz Bagdada, Egipta (Misira), Pešte i drugih udaljenih mjesta, ovdje se stalno nastanili i osnovali svoje porodice. Pravoslavni su se doseljavali iz sela koja leže južno i istočno od Mostara, zatim iz mjesta istočne Hercegovine i Crne Gore.

Među prezimenima mostarskih porodica vidimo veliku raznolikost i šarenilo. Većina ih je dobila prezime po patronimiku (Avdić), rjeđe po matronimiku (Anić). Neke porodice su do bile prezime po zanimanju svojih predaka (Dizdar, Samardžić), a neke po mjestu iz kojeg su im se preci doselili (Ljubušak). Mali broj porodica nosi ime raznih divljih životinja, često na turskom jeziku: Kurt (Vuk), Taušan (Zec). Ovo jasno govori da su neki prelaskom na islam zadržali svoje kršćansko prezime, ili su ga samo preveli na turski jezik. Izvjestan broj porodica nosi ime domaćih životinja (Guska, Patak), a neke, opet, ime jela i raznih namirnica (Hošaf, Pita, Tikvina). Neka prezimena imaju podrugljivo, čak i uvredljivo značenje (Serikut, Kučka). Jedan mali broj prezimena ima potpuno nejasno značenje, i ne zna se kako su nastala (Džadžo).

Većina starih mostarskih porodica su izumrle i davno se je svaki spomen na njih izgubio. Malom broju izumrlih porodica čuva se još spomen u nazivima nekih lokaliteta i ulica u Mostaru (Brankovac, Cernica, Mutapovina i dr.).

Ovaj spisak mostarskih porodica sastavili smo po strogo abecednom redu. Godine iza prezima i imena označavaju prvi poznati nam spomen dotične porodice u izvorima. Uz neka prezimena nije u

¹ Iz knjige "Spomenici kulture turskog doba u Mostaru", Sarajevo 1980. god.

izvorima navedeno ime, pa ih mi tako i donosimo. Čitalac će sve ovo uočiti kada pročita spisak koji slijedi.

Abaza Mustafa 1754., Abdal (prav.), Abdić Abdulah 1782., Abdulbakić Arslan 1746., Abdulcerimagić Omer 1754., Abdulfetahović Ahmed 1828., Abdulkemalagić Omer 1766., Ačkar Ahmed 1771., Adil Ahmed 1780., Adilović Mustafa 1754., Adžem Alija 1754., Aferinović Mustafa 1736., Aganović Mehmed 1754., Agić Alija 1770., Ahmetović Ahmed 1770., Ajkić Mehmed 1875., Ajkunić Nazif 1875., Ajvaz Risto 1851., Akhafizović Ahmed 1766., Akoveli (Bejropoljac) Mustafa 1782., Akšam Sava 1832., Alagić Jusuf 1754., Alajaš Ibrahim 1754., Alajbegović Mehmed 1754., (u mahali Brankovac nalazi se Alajbegovića sokak), Aleksić Pero 1863., Alemdarović Ibrahim 1705., Alerić Ivan 1871., Alibegić Mustafa 1772., Alić Ahmed 1705., Alidžan Ibrahim 1785., Alihafizović Ahmed 1768., Alihodžić Alija 1754., Alikalfić Hasan 1754., (u mahali Brankovac nalazi se Alikalfića sokak), Altundžija Osman 1754., Aničić (katol.), Andropolj Jovan 1848., Aničić Jakov 1857., Anić (katol.), Antelj Ilija 1827., Arap Alija 1754., Arapović Omer 1849., Arapović Ilija 1873., Arkaljević (katol.), Arnaut Muhamed 1875., Arnautović Mehmed 1754., Arpadžić Mustafa 1754., Aršinović (Zirai) Ahmed 1651., Ašemić Salih 1862., Ašik Ibrahim 1754., (u Predhumu se nalazi Ašikovića sokak), Aškar (katol.), Aško Mehmed 1768., Aškraba Mehmed 1745., Ateš (vatra) Mahmud 1670., Aveniš Pilip 1754., Avram Jehudija 1804., Azgin Mehmed 1740., Azizović Ahmed 1849. godine.

Babaja Omer 1800., Babić Ivan 1876., Babur Salih 1754., Baće Ibrahim 1754., Baćevac Mustafa 1861., Bačka Ahmed 1784., Badžak Mustafa 1784., Bagdad i Bagdadli Ismail 1767., Bahić Selim 1754., Bajalica Ahmed 1765., Bajalić Derviš 1849., Bajalo Alija 1775., i Simo 1842., Bajalović Mićo 1754., Bajat Stojan 1832., Bajević Jovan 1877., Bajezidagić Derviš 1601., Bajgorić Alija 1754., Bajić Ahmed 1849., Bajramagić Mustafa 1873., Bajrami Mustafa 1732., Bajramović Selim 1807., Bajrić Ibrahim 1873., (u mahali Luka nalazi se Bajrića sokak), Bakalović Mahmud 1636., Bakamović Hasan 1754., (u mahali Zahum nalazi se Bakamovića sokak), Bakćovan Tripko 1754., Bakić Abđija 1849., Bakija Smail 1875., Bakonja Mahmud 1732., Bakula (katol.), Balagić Hasan 1875., Bale Alija 1731., (u Zahumu se nalazi mahala Balinovac), Balić Derviš 1754., Baloban Mustafa 1754.,

Balorda Stojan 1827., Balta Arslan 1698., (na Carini se nalazi Baltin sokak), Banić Pero 1871., Baralija Zejna 1877., Barina Ibrahim 1754., Barišić Boško 1829., Bašadur Petar 1859., Bašeskija Hasan 1756., Bašić Salih 1754., Baškić Osman 1827., Batlak Mustafa 1754., Batrek Sulejman 1777., Bazizade (Sokolović) Ibrahim 1807., Bećević Husein 1816., Bećić Ahmed 1826., Bećar Hasan 1731., Bećirbašić Mahmud 1878., Bećirbegović Ibrahim 1652., Bećirović Sadik 1841., Beganović Džafer 1770., Begić Ibrahim 1754., Begler Hasan 1849., Bego Derviš Ibrahim 1768., (na Carini se nalazi Begov sokak), Begovac Arslan 1765., Begović Deviš 1784., Beha Mehmed 1754., Behaić Ibrahim 1768., Behić Ibrahim 1754., Behlil Mustafa 1873., Behlilović Ibrahim 1754., (na Carini se nalazi Behlilovića sokak), Behmen Salih 1808., Behram Arslan 1768., Beja Redžep 1705., Beklija Hasan 1732., Bekri Alija 1819., Benčić Ibrahim 1867., Benić Mehmed 1754., Benzić Mustafa 1864., Berak Omer 1865., Berberac Abđija 1803., Berberović Halil 1868., Berhamović Omer 1848., Beslema Mićo 1875., Bešir Ibrahim 1797., Beširević Mustafa 1759., Bešlagić Muhamed 1793., Bešlić Ismail 1754., Beukalo Risto 1754., Bičakčija Mustafa 1876., Bić Husein 1785., i Miloš 1832., Bićko Jovan 1849., Bihor Hana 1875., Bijavica Muharem 1856., Bijedić Zejna 1877., Bilalović Sulejman 1849., Bile Salih 1848., Bilić Hasan 1740., i Sava 1804., (u Predhumu se nalazi Bilića sokak), Bilovuk Četko 1754., Biložijević (prav.), Biraš Ristan 1842., Birgula Salih 1754., Bišćević Adulganija 1754., (u Mostaru se nalaze dva Bišćevića sokaka: na Carini i Predhumu), Biže Ristan 1832., Bjelavac Osman 1875., Bjelobrk Risto 1852., (na Carini se nalazi Bjelobrk sokak), Bjelokosić Luka 1857., Bjelopoljac (Akoveli) Mustafa 1782., Blagajac Abđija 1765., Blanić Miho 1871., Blatina Stojan 1842., Blažević Filip 1863., Blešan Mehmed 1754., Bobeta Redžep 1878., Bogut Stjepan 1871., Bojadžić Mehmed 1699., Bojanović Simo 1842., Bojić Ibrahim 1763., Boić Sava 1842., Bojo Ibrahim 1743., Boko Stojan 1829., Bokšić Aćim 1842., Bokun Damjan 1832., Boljanović Lazar 1877., Borčanin Husein 1838., Bostandžić Salih 1829., Bostani Alija 1836., Bošković Toma 1832., Bošnjak Salih 1875., Bošnjaković (katol.), 1799., Bošnjić Salih 1777., Botun Omer 1754., Botur Lazar 1875., Bovan Jovan 1832., Bovanić Mihajlo 1789., Božić Aleksa 1832., Brajlović Mehmed 1864., Bralj Osman 1754., Brankovac Alija 1653., (po njemu je dobila svoje ime

četvrt Brankovac), Bravačić Stevan 1850., Bravedžija Stipan 1754., Brbur Ristan 1832., Brekalo Ahmed 1754., Breko Hasan 1866., Brkan Hasan 1765., i Todor 1842., Brkić Abdulah 1754. i Vukan 1832., (u Brankovcu se nalazi Brkića sokak), Bubalo Mehmed 1754., Buberović Mehmed 1754., Bubić Muharem 1776., Bubreg Salih 1754., Bucman Mustafa 1856., Buconarević Mujaga 1815., Budalica Alija 1782., Budalić Mehmed 1817., Budimlić Petar 1842., Bugovac Jovan 1672., Buhićić Husein 1827., Buhić Salih 1736., Bukva Osman 1814., Bukvić Bećir 1754., i Lazar 1754., Bulbuk Konstantin 1876., Bulut Ahmed 1754., Buljević Salih 1844., Buljko Omer 1818., (u Predhumu se nalazi Buljkin sokak), Buljubašić Mustafa 1705., Buljukemin Mustafa 1873., Bumfba Mićo 1875., Burek Ahmed 1849., Burić Muharem 1842., Burlica Petar 1849., Buro Salih 1754., Butir Četko 1754., Butozan Marijan 1875., Butulija Pašana 1875., (u Starom Gradu se nalazi Butulin sokak), Butum Mustafa 1754. godine.

Cernica Memija 1631., Cerovina Osman 1846., Cikota Staniša 1842., Crnčanin Ahmed 1833., Crnogorac (Karadagli) Jovan 1754., i Cvitić Joko 1842. godine.

Čabrilo Đuro 1832., Čadra Mehmed 1754., Čajničanin Sulejman 1842., Čale Stipan 1838., (u Zahumu se nalazi Čalin sokak), Čalić Matko 1754., Čapor Alija 1754., Čarno Jovo 1849., Čatrnja Husein 1630., Čaušević Salih 1849., Čauška Fatima 1733., Čehić Ibrahim 1830., Čelar Mustafa 1754., Čelebić Mustafa 1771., (na Luci se nalazi Čelebića sokak), Čelić Aleksa 1848., Čelik Omer 1788., Čengić Ibrahim 1754., Čerkez Stipan 1856., Čerkić Ibrahim 1792., (u Predhumu se nalazi Čerkića sokak), Čevro Ibrahim 1685., (u Predhumu se nalazi Čevrin sokak), Čilingar (Klinčić) Hasan 1631., Čimjanić Jako 1863., Čizno Petar 1849., Čokodar Mustafa 1765., Čokorilo Simo 1842., Čolak Mustafa 1754., Čolaković Salih 1779., Čolić Lazar 1842., Čolo Ristan 1842., Čolović Risto 1877., Čoluk Mehmed 1781., Čomor Husein 1875., Čopelj Abdurahman 1850., Čorba Salih 1847., Čorbina Mehmed 1768., Čović Mate 1867., Čubro Marko 1842., Čukur Mustafa 1849., Čule Stipan 1870., Čulina Jovan 1827., Čuturilo Stevo 1863. godine.

Čabdži Četko 1842., Čabić Husein 1770., Čađavić Marko 1827., Čačević Marko 1849., Čajo Husein 1754., Čatić Mustafa 1754., Čato Husein 1765., Čatović Hasan 1859., Čavar Hasan 1754., Čehajić

Mustafa 1807., Ćejvan Salih 1849., Ćelo Petar 1832., Ćemal Mehmed 1765., (u Cernici se nalazi Ćemalov sokak), Ćemalović Mustafa 1754., (u Starom Gradu se nalazi Ćemalovića sokak), Ćemenović Mustafa 1754., Ćenan Hasan 1754., Ćebić Sulejman 1840., Ćerimagić Omer 1754., Ćerimović Jusuf 1754., Ćerimušić Ismail 1749., Ćesim Ahmed 1843., Ćesina Halil 1754., Ćiber Osman 1754., (na Carini se nalazi Ćiberov sokak), Ćindžan Omer 1846., Ćirić Lazo 1858., (na Luci se nalazi Ćirića sokak), Ćišić Husein 1754., (u Brankovcu se nalazi Ćišića sokak), Ćofes Mustafa 1765., Ćorda Osman 1842., Ćordić Abdulah 1754., Ćorić Andrija 1829., Ćorojević Salih 1838., Ćorović Nikola 1871., Ćose Jahja 1620., Ćosić Mustafa 1754., Ćoto Husein 1754., Ćotić Tale 1782., i Joko 1842., Ćuče Husein 1731., Ćučurović Mehmed 1875., Ćuk Lazar 1842., Ćulum Ibrahim 1765., Ćumurija Arslan 1754., (u Bankovcu se nalazi Ćumurijin sokak), Ćupina Bećir 1849., i Jovan 1851., Ćurčinić Salih 1846., Ćurez Osman 1765., Ćurić Arslan 1754. godine.

Dabrica Mustafa 1849., Dedić-Misirli Ismail 1754., Dagić Salih 1763., Dajo Mehmed 1754., Daković Panto 1832., Danda Mehmed 1862., (u Starom gradu se nalazio Dandin sokak), Danić Ristan 1829., Danijalbegović Mehmed 1765., Danijalpašić Mehmed 1765., Dedić Mustafa 1849., Dedović Nefa 1875., Dejanić Salih 1849., Delić Mehmed 1754., Demić Halil 1875., Demirdžić Ahmed 1754., Demirović Alija 1839., (u Brankovcu i na Luci nalazi se Demirovića sokak), Derikuća Vasilj 1754., Deronja Husein 1754., Dervić Džafer 1849., Dervišbegović Mehmed 1768., Dervišević Mehmed 1705., Devedžić Salih 1754., Didović Husein 1754., Dika Đordđo 1875., Dilkić Husein 1754., Dirkić Osman 1860., Dirlić Abdulah 1754., Divac Mile 1863., Divilović Sava 1754., Divljan Ibrahim 1849., (na Luci se nalazi Divljanov sokak), Dizdar Salih 1752., (u Starom gradu se nalazi Dizdarev sokak), Dizdarević Arslan 1754., Doder Mihailo 1832., Dokara Jusuf 1873., Dokić Ilija 1877., Doko Ivan 1867., Dolić Omer 1788., Domazet Mustafa 1875., Domko Radoje 1672., Dosto Halil 1685., Dostović Salih 1754., Došlo Miho 1842., Dozić Petar 1875., Dožudić Pero 1875., Drače Ibrahim 1754., (u Brankovcu se nalazi Dračin sokak), Dragičević Spaso 1832., Dragić Ibrahim 1838., Dragilović Spaso 1849., Dragnjić Omer 1849., Dragor Mate 1861., Dragojević Tripko 1832., Dreč Risto 1849., Drenić Mustafa 1862.,

Drežnjak Ahmed 1762., Drka Mustafa 1875., Drljević Ibrahim 1849., (na Carini se nalazi Drljevića sokak), Dropić Osman 1754., Dropo Salih 1740., i Risto 1875., Drvendžija Maksim 1875., Dubljević Osman 1827., i Sava 1832., Dubravčanin Stipan 1829., Dubravčić Ibrahim 1856., Dudo Tripko 1827., (u Brankovcu se nalazi Dudin sokak), Dugan Salih 1754., Dugandžić Ivan 1875., Dugonja Petar 1832., i Mehmed 1877., Duhandžija Petar 1849., Dulač Jovan 1754., Dumpor Miho 1849., Dundjer Gliko 1842., Dundjerović Vid 1842., Durakbašić Ibrahim 1752., Duraković Ahmed 1754., Durančejahić Salih 1732., Duranić Halil 1754., Duranović Mustafa 1754., Durbić Salih 1765., Dursun Ristan 1842., Dušić Ishak 1693., Duvnjak Salih 1670., (na Carini se nalazio Duvnjakov sokak), Dvizac Mustafa 1754. godine.

Džabakan Mustafa 1850., Džabić Husein 1754., Džadžo Mehmed 1765., Džaferović Halil 1765., Džajo Salih 1874., (na Carini se nalazi Džajin sokak), Džaković Panto 1832., Džamaz Salih 1875., Džamonja Petar 1754., Džampo Salih 1864., Džamović Panto 1842., Džeba Ivan 1869., Džebut Jovo 1875., Džed Salih 1782., Džeferdar Bećir 1832., Dželilović Derviš 1754., Dženadija Drago 1875., Džendžo Avdija 1851., Dževlan Alija 1833., Džiho Ahmed 1876., Džikić Ahmed 1754., (u Zahumu se nalazi Đikića sokak), Džino Salih 1861., Džinović Alija 1754., (na Carini se nalazi Džinovića sokak), Džoklo Mehmed 1765., Džoko Mehmed 1767., Džon Lazar 1842., Džonlez Staniša 1842., Džudža Ahmed 1754., Đukić Omer 1865., Džumhur Mehmed 1731., Džurbo Salih 1846., Džviro Ato 1827. godine.

Đermal Jure 1867., Đogo Hasan 1754, (u Predhumu se nalazi Đogin sokak), Đonlo-Hrvatlji Mustafa 1754., Đozlić Salih 1849., (u Predhumu se nalazi Đozlića sokak), Đugum Vasilj 1832., Đulep Ibrahim 1876., Đuliman Mahmud 1832., Đurićić Đuro 1843., Đurić Tripko 1829., Đurović Đuro 1842. godine.

Efendić Selim 1732., Efica Abdulah 1773., Eglena Mustafa 1850., Ejubagić Hasan 1893., Ejubi Mehmed 1780., Elčić Mustafa 1754., Elez Hamid 1705., Elezović Mehmed 1876., Eminić Ibrahim 1800., Eminović Čato 1705., Erbez Spaso 1827. godine.

Fafuna Osman 1765., Fafunić Omer 1768., Fajić Alija 1875., Faladžić Derviš 1754., (na Carini se nalazi Faladžića sokak), Fazil Husein 1765., Fazilović Mehmed 1850., Fazlibegović Ibrahim 1772., Fazlić Mustafa 1865., Fejić Hasan 1867., Ferizović Murat 1849., Fifić

Salih 1871., Figana Ahmed 1765., Fil (slon) Abdulah 1652., Fočić Salih 1768., Fočo Ibrahim 1849., Forta Ibrahim 1876., Franćez Ristan 1839., Frelo Ilija 1832., Frko Ibrahim 1875., Frlj Alija 1807., Fufo Mehmed 1765., Furuhić Osman 1754. godine.

Gabelić Mustafa 1754., Gačanica Abdija 1800., Gačanin Đuro 1849., Gačina Petar 1866., Gaće Halil 1875., Gadara Halil 1849., Gađo Mustafa 1839., Gafić Husein 1765., Gagić Džafer 1839., Gaić Vukan 1849., Gajde Petar 1866., Gakić Salih 1849., Galbe Muharem 1838., Galešić Alija 1877., Galić Anuša 1832., Galo Ristan 1849., Galov Jeftan 1754., Galović Jefto 1754., Garbo Mehmed 1816., Gašević Muhamrem 1877., Gašić Spasoje 1849., Gaštan Ibrahim 1800., Gatalo Ignjat 1871., Gavrilović Simat 1846., Gigić Imšir 1878., Gile Omer 1832., Girlić Ibrahim 1754., Glavan Risto 1842., (u Brankovcu se nalazi Glavanov sokak), Glavina Sulejman 1868., Glavinić Mehmed 1845., Glavović Arslan 1828., Gluhčević Salih 1754., Gluhić (Esamzade) Hasan 1754., Gmizović Petar 1875., Gnjato Đuro 1827., Godunović Ristan 1849., Goga Gajo 1849., Golčo Adbi 1760., Golić Salih 1754., i Stojan 1765., Gološ Ismail 1765., Golub Salih 1754., Golubinić Husein 1865., Golubović Mehmed 1865., Gosto Mustafa 1878., Gotovina Mustafa 1740., Govedarica Jovan 1839., Gozdanić Aćim 1829., Gozder Avdo 1875., Gozo Ahmed 1685., Grabić Mato 1754., Grabovac Ibrahim 1871., Grahovac Rade 1832., Grana Lazar 1827., Grančić Mustafa 1849., Grašević Abdija 1829., Grčić Ahmed 1754., Grđić Luka 1857., Grebo Derviš 1842., Greda Salih 1849., Grizelj Miho 1875., Grk Jure 1670., Grković Jovo 1877., Grozdo Jovo 1868., Grubeša Tripko 1875., Grujica Luka 1827., Gubeljić Salih 1865., Gubić Salih 1754., Gubigaća Vojin 1754., Guja Hasan 1862., Gujić Mehmed 1765., Gulam Mustafa 1765., Gundeglj Mehmed 1754., Gurlica Marija 1875., Gurović Jovan 1849., Guska Mehmed 1754., Gustinić Mustafa 1849., Gušanac Sulejman 1832., Gušić Omer 1849., Guzin Mehmed 1814. godine.

Haćam Ismail 1875., Hadro Muharem 1787., Hadrović Ibrahim 1754., Hadžiabdić Alija 1832., Hadžiabdulahović Jusuf 1754., Hadžiahmetović Alija 1754., Hadžialić Husein 1773., Hadžibalić Mustafa 1754., Hadžić Mahmut 1754., (na Luci se nalazi Hadžića sokak), Hadžić Ibrahim 1754., Hadžidžaferović Abdulah 1705., Hadžihasanović Muharem 1789., Hadžihuseinović Abdulah 1705., Hadžijusufović Mustafa 1793., Hadžimahmutović Mahmut 1801.,

Hadžimahović Hasan 1849., Hadžimehmedagić Omer 1765., Hadžimehmedović Mustafa 1763., Hadžimemić Ibrahim 1699., Hadžimusić Sabit 1841., Hadžiomerović Arslan 1754., (u Cernici se nalazi Hadžiomerovića sokak), Hadžiosmanović Ali 1754., Hadžisalihović Osman 1754., Hadžiselimović Husein 1754., Hadžismailović Mustafa 1754., Hadžoman Derviš 1862., Hadžović Ibrahim 1850., i Todor 1866., Hafizović Ahmed 1765., Hajali Mahmud 1765., Hajalović Fatima 1875., Hajdarović Hasan 1840., Hakalo Mehmed 1829., Halilić Alija 1867., Hajduković Hasan 1840., Hakalo Mehmed 1829., Halilić Alija 1867., Halilović Timur 1754., i Jozo 1866., Halimić Alija 1833., (u Cernici se nalazi Halimića sokak), Halvai Bećir 1858., Haljevac Mehmed 1754., Handać Omer 1875., (u Cernici se nalazi Handaćev sokak) Hanić Osman 1754., Harlač Alija 1670., Hasanagić Alija 1754., (u Brankovcu se nalazi Hasanagića sokak), Hasandedić Ismail 1754., Hasandić Jusuf 1849., Hasanefendić Hasan 1754., Hasankapetanović Ahmed 1754., Hasić Smail 1849., Hastaš Abdulah 1754., Hastašević Husein 1754., Hašimija Ibrahim 1849., Hašimović Hasan 1867., Hazirić Hasan 1754., Haznadarević Hasan 1754., Hećam Salko 1878., Hero Mustafa 1754., Hevai Mustafa 1670., Hido Ibrahim 1834., Hindo Ibrahim 1754., (u Predhumu se nalazi Hindin sokak), Hodžić Ibrahim 1754., Hojlaš Salih 1877., Hokić Alija 1765., Horoz Mustafa 1763., i Jovan 1832., Hošaf Mehmed 1675., Hrelja Alija 1877., Hrle Hasan 1765., Hrnjica Alija 1777., Hrnjičić Alija (u Predhumu se nalazi Hrnjičin sokak), Hrvić Hasan 1754., Hubana Mehmed 1754., Hubanić Husein 1765., Hudžum Husein 1754., Hukle Mehmed 1855., Humo Husein 1754., Hunjić Murat 1797., Huremović Osman 1754., Husagić Omer 1875., Husedžinović Mehmed 1875., Huseinagić Husein 1754., Huseljić Mustafa 1769., Husković Salih 1849., Husnić Mehmed 1867. godine.

Ibrahimčehajić Mehmed 1705., Ibrikdar Mustafa 1873., Ibrulj Salih 1853., Iglica Mustafa 1641., Igličić Đuro 1754., Imamović Mustafa 1849., Ine (igla) Ahmed 1652., Inebegzade (Igličić) Mehmed 1631., Isak Mahmud 1849., Isanović Mehmed 1705., Isić Timur 1754., Išerlić Mustafa 1733., Iškić Mehmed 1731., Ivanić Đuro 1754., Ivaniš Ilija 1863., Ivanišević Rizvan 1754., i Petar 1754., Ivanković Halil 1871., Iveza Ristan 1842., Ivezic Vaso 1864., Izudinefendić Mustafa 1873. godine.

Jabučar Mehmed 1875., Jabuka Omer 1821., Jaganjac Hamza 1875., Jagorin Ahmed 1863., Jahić Hasan 1865., Jahura Husein 1849., i Ristan 1863., Jahurić Ibrahim 1839., Jajčanin Abdulah 1765., Jakić Mustafa 1765., Jakirović Mustafa 1754., (u Predhumu se nalazi Jakirovića sokak), Jakšić Jovan 1829., Jakubović Husein 1849., Jalandžić Husein 1849., Jamak Gaše 1849., Jamar Mustafa 1754., Jahosalić Đuro 1849., Janjalija Pero 1863., Janjić Tripko 1849., Janjoš Lazar 1877., Jaramaz Marijan 1868., Jaranić Sava 1747., Jašarović Mustafa 1765., Jazvin Mehmed 1867., Jelačić Sava 1849., Jelin Mehmed 1877., Jelovac Alija 1849., Jenipazarli Mustafa 1867., Jigitović Ibrahim 1732., Jogunović Agan 1878., Jonić Alija 1783., (na Carini se nalazi Jonića sokak), Jorgandžić Husein 1878., Jovanović Petar 1780., Jugo Mustafa 1875., Juji Mustafa 1713., Juksa Jovan 1754., Junac Ibrahim 1754., Junusović Mustafa 1849., Jurić Miško 1849., Jusić Ahmed 1754., (na Luci se nalazi Jusića sokak), Jusufbašić Ahmed 1765., Jusufhodžić Mustafa 1754. godine.

Kabak (Tikvina) Mehmed 1754., Kablar Jeftan 1754., (na Carini se nalazi Kablarov sokak), Kaća Ibrahim 1754., Kadić Ibrahim 1754., Kadijević Ibrahim 1754., Kadragić Salih 1878., Kadrić Mustafa 1865., Kadžić Muharem 1760., Kahvo Ibrahim 1849., (u Predhumu se nalazi Kahvin sokak), Kajan Salih 1754., Kajanija Alija 1752., Kajgana Ahmed 1754., Kajimović Mehmed 1754., Kajtaz Ahmed 1754., (na Luci se nalazio Kajtazov sokak), Kalabaluk Abdulah 1754., Kalajdžić Omer 1754., Kalauz Ahmed 1849., Kalauzović Mehmed 1816., Kalem Muharem 1878., (u Zahumu se nalazi Kalemov sokak), Kanadži Salih 1828., Kandić Vidoje 1754., Kaniža Mehmed 1766., Kanjo Ahmed 1849., (u Predhumu se nalazi Kanjin sokak), Kapetanović Hasan 1754., (u Zahumu se nalazi Kapetanov sokak), Kapić Salih 1792., Kara Omer 1865., Karabeg Abdulah 1765., Karabegović Derviš 1801., Karadža Mustafa 1754., Karadžemalović Mehmed 1765., Karađoz Mehmed 1557., (na Carini se nalazi Karađozov sokak), Karaguh Salih 1754., Karahasanović Fazlija 1754., Karaji Abdulah 1765., Karamehmedović Hasan 1754., Karamurtezić Ahmed čelebija 1670., Karandaš Mustafa 1767., Karapandžić Ivan 1838., Karapuš Salih 1849., Karasalihović Smail 1754., Karavlah Ristan 1754., Karić Salih 1800., Kartal Salih 1754., Karzić Ibrahim 1850., Kasimović Husein 1705., Kasum Kadri 1782., Kasumačić Mustafa 1754., Kasumović Abdulah

1841., Kašiković Todor 1827., Katica Mehmed 1849., Kaukčić Edhem 1878., Kavas Mustafa, Kavazbašić Salih 1877., (u Zahumu se nalazi Kavazbašin sokak), Kavelj Šaban 1754., Kavga Ahmed 1754., (na Luci se nalazi Kavgin sokak), Kavić Osman 1841., Kazandžić Alija 1754., Kazaz Smail 1754., Kazazić Mustafa 1740., (u Brankovcu se nalazi Kazazića sokak), Kaža Mehmed 1765., Kebić Ibrahim 1765., Kebo Sava 1754., Kećalo Nikola 1849., Kekić Husein 1765., Kenjalo Nikola 1849., Kenjar Husein 1754., (na Luci se nalazi Kenjarev sokak), Kešo Husein 1861., Kethodazade (Čehajić) Husein 1838., Kević Salih 1878., Kikić Ibrahim 1754., Kilić Redžo 1866., Kilovac Panto 1842., Kiridžić Husein 1754., Kirko Alija 1865., Kišmirić Mehmed 1754., Klačina Mehmed 1854., Klajić Jovan 1754., Klarić Ibrahim 1849., Klinčić (Čilingir) Ahmed 1675., Klipan Abdulah 1846., Ključić Salih 1754., Kljunović Husein 1849., (na Carini se nalazi Klunov sokak), Knezović Aleksa 1849., Knežić Nikola 1849., (na Luci se nalazi Knežića sokak), Kojić Rizvan 1827., Kokalić Selim 1787., Kokeza Mitar 1754., Kokošar Đorđo 1875., Kokotović Fatima 1865., Kolagi Ismail 1800., Kolaković Smail 1754., Kolić Osman 1875., Kolić Mustafa 1765., Koluder Salih 1875., Komad Adem 1878., Komadina Arslan 1844., i Grga 1877., Komar Mustafa 1754., Kondžić Osman 1877., Konstantionović Petar 1863., Kontuša Alija 1705., Konjicija Salih 1849., Kopčić Salih 1849., i Sava 1877., Korić Husein 1871., Korjenić Fazlija 1765., Korkman Omer 1875., Korkut Alija 1773., Kosali Alija 1754., Kosić Ibrahim 1612., Koso Ibrahim 1834., Kosovac Ivan 1754., Kosović Ivan 1770., Kostić Jovo 1852., Kotlica Osman 1849., Kotlo Alija 1781., Kovač Omer 1754., i Jovo 1875., Kovačević Mihajlo 1754., Kovo Omer 1872., Koza Abdurahman 1792., Koza Petar 1849., Kozica Mustafa 1765., Kozić Mustafa 1768., Kozjak Alija 1845., Kozo Mehmed 1850., Krajina Ivan 1848., Kraljević Andel 1865., Krčenda Salih 1856., Krečić Nikola 1754., Krećo Aćim 1754., Kreho Mehmed 1733., Kreso Ahmed 1818., (na Carini se nalazi Kresin sokak), Krešić Anto 1870., Krilić Alija 1875., Kristan Vasilj 1827., Krhan Omer 1849., Krivošija Mehmed 1868., Krkalo Husein 1705., Krkbeš (45) Zulfikar 1765., Krkuć (43) Omer 1765., Krkuša Arslan 1765., Krndelj Stipan 1870., Krne Ahmed 1786., Krpić Mustafa 1838., (u Cernici se nalazi Krpića sokak), Krpo Abdulah 1754., (u Brankovcu se nalazi Krpin sokak), Krpović Husein 1834., Krstić Kosta 1829., Krulj Jovo

1849., Krunić Petar 1849., Kruškonja Alija 1875., Krvavac Mustafa 1849., Kolaković Abdulah 1765., Kučinar Mihajlo 1754., Kučka Ilija 1849., Kudin Omer 1877., Kudra Arslan 1754., Kuduz Hasan 1754., i Sava 1849., Kujić Simo 1754., Kujkur Vukan 1842., Kujundžić Ristan 1877., Kukavica Mehmed 1852., (u Predhumu se nalazi Kukavičin sokak), Kuki Ahmed 1698., Kukić Alija 1698., Kuklica Vuko 1754., Kuko Mustafa 1784., Kukrica Mustafa 1754., Kulagić Husein 1705., Kulak Smail 1800., Kulaš Alija 1848., Kule Alija 1767., Kulender Alija 1847., Kuletić Omer 1830., Kunić Ivan 1848., Kupusija Hasan 1754., Kurbegović Ahmed 1754., Kurt Ibrahim 1641., (na Carini se nalazi Kurtov sokak), Kurteš Miho 1877., Kurtović Ibrahim 1828., i Miho 1842., (na Carini se nalazi Kurtovića sokak), Kurudžić Ibrahim 1602., Kusal Vukan 1849., (na Luci se nalazi Kusalov sokak), Kusalović Luka 1849., Kušrica Mustafa 1747., Kužić Mehmed 1867., Kvočkić Hasan 1754. godine.

Labalo Ristan 1842., Lacan Joka 1842., Lacmanin Andrija 1829., Laćuša Omer 1754., Lafo Alija 1631., Lakić Miho 1878., Lakišić Ahmed 1651., Lako Mustafa 1850., Lala Mustafa 1765., Lalić Alija 1754., Lalović Risto 1865., Lambeta Toma 1754., Lasta Nikola 1852., Lašić Ahmed 1765., Lazić Vojin 1754., Lazarević Gligo 1799., Lažarić Hasan 1765., Lažić Ahmed 1754., Lažetić Risto 1875., Lekić Aćim 1754., Lelek Petar 1849., Lendra Alija 1849., Lenger Redžep 1685., Lengo Đuro 1842., Leskovac Vasilj 1832., Letun Omer 1754., Lihović Bećir 1846., Lika Salih 1728., Lipava Osman 1754., Lisica (saleb) Mehmed 1685., i Ristan 1842., Lisičić (Tilkioglu) Timur 1706., Litrić Halil 1875., Lolić Mehmed 1849., Lončar Josip 1827., Lopar Ibrahim 1754., Lošić Ilija 1754., Lozo Nikola 1849., Lučić Risto 1791., Ludželi Alija 1846., Lugić Ibrahim 1838., Lugonja Ivan 1846., Lula Mateša 1870., Lulić Hasan 1814., Lutvić Mehmed 1754. godine.

Ljepava Jovo 1875., Ljevo Fatima 1875., Ljubić Ivan 1870., (u Cernici se nalazi Ljubića sokak), Ljubinac Salih 1724., Ljubušak Bećir 1796., Ljubović Ali 1766., Ljuta Derviš 1875., Ljutić Mehmed 1754., Ljutović Derviš 1818. godine.

Macan Alija 1848., Mace Šaban 1849., Macić Mustafa 1849., Mačak Husein 1751., Mačkić Muhamrem 1849., (u Predhumu se nalazi Mačkića sokak), Madžar Pilip 1842., Magdo Smail 1765., Mahić Salih 1794., Mahinić Mehmed 1851., Mahmutagić Mahmut 1826.,

Mahmutćehajić Mustafa 1867., Makeljić Omer 1864., Maksimović Alekса 1829., Maksumić Ibrahim 1789., Malata Jovan 1832., Malkić Ibrahim 1849., Malkoć Abdulzetah 1754., Malkoćević Muharem 1749., Malor Ahmed 1844., Mamatović Nikola 1842., Manastrili Mehmed 1879., Mandić Tripko 1849., Manura Mehmed 1867., Manjgo Ibrahim 1754., Margeta Ilija 1840., Marić Ibro 1779., i Aleksа 1781., Marinić Marijan 1849., Marjanović Nikola 1849., Markić Ilija 1829., Marković Anika 1782., Maro Ristan 1832., Martić Mustafa 1765., Martinović Ilija 1849., Maslo Ibrahim 1849., i Ristan 1852., Masnik Mehmed 1765., Mašić Mehmed 1780., Mataradžić Zulfo 1878., Matić Josip 1829., Matković Anto 1859., Mauna Ibrahim 1670., Mazga Smail 1754., Medić Mahmut 1754., Medineli Muhamed 1828., Medović Mustafa 1865., Mehić Ibrahim 1754., Mehmedagić Salih 1818., Mehmedbašić Ibrahim 1807., Memac Ahmed 1754., Memić Salih 1754., Memidžan Šaban 1670., Merdan Fata 1875., Meseledžić Miloš 1863., Mešak Derviš 1875., Metalj Osman 1754., Metili Husein 1776., Mezić Ibrahim 1772. Mičević Aleksа 1832., Mićić Petar 1832., Mićijević Mahmud 1838., Midžić Jusuf 1849., Migalo Todor 1832., Mihić Mitar 1830., Mihović Tomo 1830., Mikačić Petar 1849., Mikulić Mate 1849., Milaković Jovan 1852., Milanković Hasan 1849., Milas Jakov 1852., Milavić Mustafa 1754., (u Predhumu se nalazi Milavića sokak), Milenković Boško 1829., Miletić Luka, 1827., Miličević Jovan 1849., Miličić Fazlija 1754., i Ristan 1827., Milić Vasilj 1754., i Ibrahim 1867., Milikić Simo 1729., Milišić Salih 1849., i Miho 1858., Milosav Četko 1849., Milošević Đurđa 1830., Milović Sava 1877., Milušić Jovan 1845., Milutinović Simo 1849., Miljak Simo 1849., Mimarović Vukan 1865., Miralajević Ahmed 1753., Mirica Mehmed 1754., Mirić Husein 1844., Mirvo Ahmed 1778., Misirlija Alija 1780., Misita Risto 1849., Misri Smail 1763., Mišević Salih 1754., Mitrašević Ristan 1832., Mitrinović Jovan 1830., Mitrović Ristan 1849., Mizrak Osman 1676., Mizraković Jakub 1754., Mojić Jovan 1830., (na Carini se nalazi Mojića sokak), Momić Mustafa 1830., Morić Osman 1754., Moro Ahmed 1846., Mosto Husein 1873., Mostarlija Simo 1729., Mrahor Ahmed 1878., Mrav Jeftan 1851., Mravić Husein 1844., i Lazar 1849., Mravo Jovan 1830., Mrkonjić Toma 1754., Mrkonjić Husein 1754., Mudžrimović Ahmed 1754., Muftić Mustafa 1792., (na Carini se nalazi Muftića sokak), Muhamedbegović Hasan 1816., Muharemović Salih 1754., Muhvić Omer 1849., Mujezinović Ahmed 1677., Mujićić

Alija 1849., Mujić Mehmed 1641., Mujić Mustafa 1865., Mukić Selim 1754., (u Brankovcu se nalazi Mukića sokak), Mulić Husein 1867., Munišić Jeftan 1832., Muratović Šeho 1820., Mursel Mustafa 1878., Murtić Ahmed 1754., Mustić Alija 1865., Muslibegović Alija 1754., Mušanović Arslan 1754., Mušić Sulejman 1754., Mušina Omer 1839., Muštović Omer 1763., Mutap Lazar 1840., Mutapdžić Salih 1754., Mutapdžija Toma 1849., Muzlifović Mehmed 1867. godine.

Naimi Mustafa 1765., Naimić Mehmed 1765., Nakić Alija 1875., Nalbanta Ahmed 1697., i Miloš 1871., Nametak Abdulah 1849., Narančić Jovo 1875., Naturić Salih 1765., Nazečić Abdulah 1838., Neić Špiro 1875., Neimarović Ristan 1849., Nemanić Jovo 1849., Nevesinjac Halil 1765., Nikšić Mustafa 1862., Nišić Jusuf 1849., Nišić Mustafa 1754., Ništović Mehmed 1871., Novaković Ristan 1842., Novalić Petar 1789., Novanić Ristan 1842., Nović Muharem 1862., Novo Osman 1754., Nožica Luka 1840., Nožić Ahmet 1868., Nukić Omer 1865., Numa Alija 1632., Nurić Mustafa 1818., Nurkić Mustafa 1754., Nurković Osman 1860. Njunjić Risto 1851. godine.

Obad Durmiš 1780., Oborina Ristan 1849., Obradović Todor 1754., Obrvaš Mitar 1863., Obzir Ibrahim 1838., Odavić Ristan 1828., Odobašić Mehmed 1754., Okoliš Ristan 1842., Omanović Ibrahim 1846., Ombošić Omer 1861., Omeragić Alija 1849., Omerhodžić Ahmed 1755., Opijač Ismail 1680., Opuha Đuro 1765., Opuhić Aleksа 1754., Orać Ivan 1829., Orahčić Stojan 1754., Oreč Ivan 1848., Orlaš Bećir 1877., Orlo Husein 1849., Ornosović Ahmed 1754., Oruć Hasan 1754., Oručević Omer 1754., (u Predhumu se nalazi Oručevića sokak), Osmanagić Muhamed 1789., Osmanbegović Ahmed 1831., Ostojić Risto 1807., Ožegović Ramadan 1777. godine.

Pače Ibrahim 1754., Padalo Hasan 1751., Pagina Risto 1863., Pajević Ibrahim 1733., Pajo Mustafa 1754., Palata Ismail 1849., i Ilija 1852., Palavestra Mitar 1849., Palić Mehmed 1874., Palikuća Hasan 1763., Paloš Omer 1844., Pamučina Joanikije 1850., Pandža Ivan 1848., Panjo Salih 1731., Papagan Jovan 1832., Papić Avram 1871., Papković Stipan 1877., Paračka Alija 1850., Paradžik Derviš 1767., Parlata Mehmed 1754., Prneta Alija 1765., Paro Petar 1754., Pasbanić Mehmed 1754., Parneta Alija 1765., Paro Petar 1754., Pabanić Salih 1765., Pašalić Mustafa 1754., Pašić Fazlija 1754., Pašo Junuz 1865., Pašić Salih 1849., Paštroje Hasan 1754., Patak Mehmed 1849.,

Pavica Muharem 1770., Pavić Risto 1875., Pavlović Mustafa 1829., Peco Ibrahim 1816., Pečić Alija 1840., Pehlić Mustafa 1754., Pehlija Ahmed 1877., Pehlivanović Derviš 1766., Pehlo Ibrahim 1765., Pejak Mustafa 1765., Pejdić Jovan 1797., Pejkuša Fatima 1865., Pekmezina Paško 1863., Pekušić Mehmed 1875., Penava Salih 1849., i Jure 1852., Penčić Mahmud 1754., Pendić Ibrahim 1754., Pendo Mustafa 1754., Pener Redžep 1705., Peno Ibrahim 1763., Perić Nikola 1849., Perin Alekса 1849., Perinović Tripko 1842., Perišić Fima 1850., Perušić Tomo 1849., Pervan Mustafa 1754., Peš Jovan 1852., Peško Miho 1875., Peštelo Muharem 1816., Peštić Osman 1849., Petrić Jovo 1863., Pezo Ibrahim 1825., Pičeta Staniša 1842., Pilatovac Salih 1864., Pilavdžić Mehmed 1875., Pinjo Husein 1849., Pinjuh Grga 1877., Pipo Mustafa 1740., Piragić Ahmed 1765., Pirić Ahmed 1765., Pirkić Abdulah 1854., Pirko Alija 1861., Pirušić Salih 1844., Pišto Mustafa 1852., Pita Redžep 1705., (na Luci se nalazi Pitin sokak), Pitić Ahmed 1754., Pivac Andrija 1848., Pižinica Nasta 1863., Pjevo Petar 1877., Planinić Ivan 1867., Planjanin Omer 1804., Plemić Ristan 1849., Pločić Alija 1849., Plosko Abdulah 1875., (na Luci se nalazi Ploskin sokak), Pobrić Mustafa 1875., Pobro Ali 1762., Podrum Mustafa 1861., Pojatić Sulejman 1846., Pojatina Ato 1832., Pokrajčić Alija 1850., i Miloš 1854., Popadić Jovan 1832., Popo Omer 1827., Popovac Mustafa 1754., i Jovan 1842., Popović Petar 1832., Porča Salih 1754., Potur Salih 1849., Pozder Abdulah 1808., Prcović Jovo 1875., Prdavac Ahmed 1754., Prade Nikola 1832., Preradović Simo 1832., Priganica Husein 1849., Primorac Mate 1841., Prnat Rizvan 1865., Prnde Alija 1736., Prndelj Ibrahim 1832., Prolo Ahmed 1754., Pronić Jovan 1832., Propadalo Pero 1875., Prskalo Martin 1876., Pucar Halil 1765., Puce Omer 1832., i Jovan 1849., Pučjak Ibrahim 1875., Puho Salih 1754., Pundo Hasan 1804., Puška Vidak 1849., Putnica Simo 1794., Puzić Ibrahim 1781. godine. (na Luci se nalazi Puzića sokak).

Raca Jokan 1842., Račić Panto 1829., Radić Jovo 1871., Radiš Mehmed-Alija 1875., Radiša Risto 1832., Radišević Osman 1754., Radojčić Andrija 1842., Radonja Ristan 1849., Radovanović Risto 1842., Radović Mijat 1865., Radovina Osman 1829., Radul Tripko 1849., Radule Ristan 1840., Radulović Toma 1849., Rahimić Mehmed 1871., Rahmanović Ramo 1849., Raić Hasan 1754., Rajić Staniša 1832., Rajković Mustafa 1820., Rakita Salih 1875., Rako Hasan

1836., Raljević Alija 1820., Ramić Ibrahim 1744., (u Starom gradu nalazi se Ramića sokak), Raše Sava 1849., Rašić Ivan 1853., Razić Mehmed 1864., Rebac Mehmed 1864., Redžepašić Mustafa 1853., Redžepfendić Mustafa 1754., Redžić Mehmed 1754., Rejhanić Ahmed 1849., Repeša Salih 1849., Resulović Husein 1831., Ribica Mehmed 1866., Riđanović Mustafa 1832., Riganica Husein 1838., Rikalo Pero 1871., Rikalović Dimko 1846., Ristanović Aleksa 1861., Ristić Jovan 1849., Rizikalo Muharem 1790., (na Carini se nalazi Rizikalov sokak), Rizvanić Mustafa 1875., Rizvanović Husein 1838., Roga Salih 1819., Rosnić Četko 1777., Rotim Jure 1864., Rotuša Andža 1849., Rožić Petar 1857., Roznamedži Ibrahim 1612., Rudan Ferhat 1841., (na Carini se nalazi Rudanov sokak), Rudinac Salih 1818., (u Cernici se nalazi Rudinčev sokak), Rupar Aćim 1849., Ruščuklić Salih 1849., Ruštica Hasan 1765., Rutić Mehmed 1842. godine.

Sabalhorić Hasan 1878., Sabljić Osman 1849., Sadžak Nikola 1754., Sakić Ahmed 1841., Salata Marko 1754., i Salih 1865., Salatić Mehmed 1851., i Jovo 1875., Salčin Osman 1819., Salčinović Mustafa 1877., Sa'leb (Lisica) Mehmed 1685., Salihović Sulejman 1810., Salkić Ibrahim 1843., Sandukčić Alija 1744., Sarač Ibrahim 1752., Sarajdar Lazar 1849., Saraji Alija 1732., Sarajlija Mehmed 1864., Sarajlić Bešir 1875., Savić Jovo 1871., Sebildži Salih 1740., Seferović Hasan 1752., Sefić Salih 1792., (u Starom gradu nalazi se Sefića sokak), Sejfīć Ibrahim 1754., Selak Abdulah 1754., Selamača Ahmed 1736., Selimagić Ahmed 1670., Selimefendić Husein 1705., Selimhodžić Mehmed 1754., Selimić Ahmed 1844., Selimović Abđija 1878., Selmanagić Salih 1767., Selmanović Emina 1875., Semirdžić Salih 1765., i Četko 1827., Semirdžija Mustafa 1754., Semiz Sava 1849., Senić Sava 1875., Serdar Mustafa 1765., Serdarević Hasan 1754., Serikut Mitar 1754., Sijavuš Habiba 1685., Silahdar Vejsil 1878. (u Starom gradu ranije se nalazio Siliftarov, kasnije Voljevičin sokak), Silahdarević Mustafa 1849., Silahšor Mehmed 1765., Silić Džafer 1759., (u Predhumu se nalazi Silića sokak), Silvić Ahmed 1754., Simit Muhamed 1785., Simitdžija Šaban 1631., Sinanović Mustafa 1849., Sindže Mustafa 1765., Sinovčević Husein 1754., (u Predhumu se nalazi Sinovčevića sokak), Sirbal Salih 1754., Sirće Duran 1754., Sirćić Mehmed 1733., Sirište Husein 1770., Sirko Salih 1875., (u Brankovcu se ranije nalazio Sirkin sokak), Sirovina Petar 1842., Sitar Alija 1865., Sitarević Đula

1878., Sjeran Luka 1847., Skako Mustafa 1765., Skendić Husein 1839., Skikić Alija 1862., Skindžel Salih 1754., Skuhan Mustafa 1841., Sladoje Alija 1876., Slahoje Nikola 1827., Slavujević Lazar 1788., Slipičević Salih 1832., (u Zahumu se nalazi Slipičevića sokak), Slišković Halil 1754., Slomo Ato 1851., Smailhodžić Husein 1733., Smajić Mustafa 1871., Smarlama Husein 1754., Smoljan Jure 1857., Sočivica Jusuf 1754., Sofo Ahmed 1756., Sokolar Abdurahman 1754., Sokolović Mićo 1754., Solak Ibrahim 1685., Solaković Derviš 1852., (na Carini se nalazi Solakovića sokak), Soldin Omer 1859., Soldo Petar (na Carini se nalazi Soldin sokak), Soptić Ivan 1856., Sovuljak Đuro 1861., Spahić Mehmed 1754., Spaho Omer 1875., Spremo Miloš 1804., Spužić Jusuf 1829., Srbić Jovo 1875., Srblijić Toma 1866., Srebrenica Halil 1875., Stočanica Jovan 1849., Stočević Ana 1875., Stojanović Mihajlo 1790., Stolica Đuro 1754., Stupac Omer 1860., (u Cernici se nalazi Supčev sokak), Subašić Mehmed 1698., Subro Stipan 1827., Sujur Salih 1754., Sulejmanović Alija 1754., Sulić Alija 1754., Sultić Salih 1765., Sumbul Ilija 1832., Sundećić Tripko 1875., Suša Ibrahim 1754., i Petar 1849., Sušić Ristan 1842., Sutlijaš Alija 1785., Svinjar Husein 1844., Svinjarević Ibrahim 1848., Svrdlina Mustafa 1754. godine.

Šabanac Osman 1849., Šabanović Ahmed 1705., Šabić Mehmed 1765., Šadi Hasan 1731., Šafredin Salih 1754., Šafro Fatima 1875., Šagovina Miloš 1878., Šahbaz Ahmed 1849., Šahić Mehmed 1849., Šahin (sada Šain) Ristan 1827., Šahinović Duran 1754., Šajkuša Salih 1765., Šajkušić Alija 1754., Šalvarica Miloš 1878., Šantar Alija 1840., Šantić Salih 1841., i Risto 1866., Šapuh Mustafa 1849., Šaraba Sava 1875., Šarac Mehmed 1754., (u Predhumu se nalazi Šarčev sokak), Šaran Salih 1777., (na Carini se nalazi Šaranov sokak), Šarenac Risto 1876., Šarić Ibrahim 1631., i Ivo 1857., Šarman Salih 1868., Šarović Đoko 1851., Šašaroga Jefto 1863., (na Carini se nalazi Šašarogin sokak), Šator Ahmed 1732., Šegetalo Mehmed 1875., (u Brankovcu se nalazi Šegetalov sokak), Šehić Fatima 1838., Šehidić Mustafa 1839., Šeho Mustafa 1833., Šehović Abdulah 1759., Šehušić Ahmed 1765., Šejhefendić Husein 1705., Šelo Salih 1875., Šemić Salih 1849., Šemrd Alija 1864., Šemšić Alija 1754., Šendro Redžep 1765., Šerić Salih 1736., Šero Ibrahim 1754., Šestić Džafer 1754., Šeš Vidak 1875., Šetina Đuro 1875., Šetka Jakub 1754., Ševa Mehmed 1736., (u Brankovcu se nalazi

Ševin sokak), Šević Salih 1833., Šiljeg Frano 1867., Šindra Redžep 1765., Šipković Smail 1815., Šipovac Risto 1865., Šiše Ahmed 1765., Šišić Ahmed 1754., i Lazar 1875., Šiširak Smail 1781., Šišo Mustafa 1765., Šitić Omer 1685., Šjoka Alaga 1878., Škavle Mitar 1832., Škipina Sava 1754., Škobo Risto 1863., Školić Damjan 1849., Škorić Ibrahim 1785., Škoro Hasan 1840., i Đuro 1875., Škrbo Petar 1842., Škuljević Mićo 1754., Škuljić Petar 1754., Škutor Mato 1827., Šlamo Hajdar 1754., Šoić Jure 1852., Šola Jovan 1827., (na Carini se nalazi Šolin sokak), Šolaja Serafim 1850., Šotrić Jeftan 1849., (u Brankovcu se nalazi Šotrića sokak), Šparavalvo Nikola 1842., Špica Nikola 1827., Šubara Ristan 1849., Šukalić Osman 1763., Šuman Ibrahim 1849., Šunje Šaban 1785., Šupalo Lazo 1842., Šušić Risto 1842. godine.

Tabak Ibrahim 1846., Tabaković Osman 1813., Tahir Ahmed 1846., Tahmas Ibrahim 1754., Tahta Ahmed 1705., Talić Ibrahim 1754., Tanović Omer 1867., Tarabarić Stojan 1827., Tarhana Ibrahim 1721., i Lazar 1832., Taslamān Mustafa 1754., Tambić Ivan 1858., Taso Ahmed 1754., (u Cernici se nalazi Tasin sokak), Tasovac Boško 1849., Tasović Jeftan 1827., Taščići Alija 1754., Tatić Marko 1875., Tatlija Merjema 1827., Taušan Mustafa 1754., i Vuko 1765., Tavil (dugi) Ahmed 1685., Teklija Alija 1877., Telac Salih 1865., (na Carini se nalazi Telčev sokak), Telalević Ibrahim 1732., Telebak Mitar 1849., Teletina Ato 1878., Temin Salih 1685., (u Brankovcu se nalazio Temimov sokak), Tenzo Ahmed 1849., (na Luci se nalazi Tenzin sokak), Terlema Ahmed 1705., Terzalić Ibrahim 1849., Terzibaša Niko 1849., Terzić Alija 1752., i Lazar 1826., Težak Jovan 1842., Tibo Salih 1789., Tikvina Muhamed 1855., (u Predhumu se nalazi Tikvinov sokak), Tilkioglu (Lisičić) Muhamed 1754., Timuroglu (Demirović) Salih 1856., Tipura Mehmed 1875., Tirić Mustafa 1754., Tiro Ahmed 1754., Tirović Ibrahim 1754., Todorović Jeremije 1760., Tokmak Husein 1751., Tokmaković Hasan 1751., Tolić Husein 1862., (u Bjelušinama se nalazi Tolića sokak), Toljaga Ahmed 1865., Tomašević Hasan 1747., Tomić Lazar 1829., Tomnan Mustafa 1767., Tomović Stevan 1827., Topal Hasan 1800., Topalović Salih 1754., Topčija Rasim 1878., Topić Ivan 1857., Toporan Duran 1875., Topuz Alija 1875., Topuzović Omer 1870., Torlo Husein 1849., Toroman Mehmed 1875., Tošić Luka 1839., Travničanin Mehmed 1875., Travnjak Ibrahim 1870., Trbo Osman 1685., Trbonja Mahmud 1784., (na Carini se nalazi Trbonjin sokak),

Trčalo Melka 1865., Trebo Muharem 1876., Trebinčić Mustafa 1875., Trebinjac Abduzahir 1754., Trifković Pero 1784., Tripić Ilija 1754., Trivić Hasan 1754., Trklja Ahmed 1878., Trnovac Mehmed 1845., Tronavić Zulfikar 1754., Tubić Ibrahim 1849., Tucaković Abdulah 1754., Tuce Mustafa 1754., Tufekdžija Miho 1827., Tule Omer 1849., Tulum Mustafa 1832., Turčin Mustafa 1767., Turić Ahmed 1754., Turudić Ibrahim 1754., Turančić Halil 1878., Turunčić Osman 1828., Tursunović Mustafa 1754., Tusak Hasan 1754., Tuta Ahmed 1844., i Jovan 1865. godine.

Učukalo Sava 1870., Udovičić Salih 1851., Ufak Husein 1754., Ugljed Osman 1862., Ukropina Aleksa 1754., Ulak Mustafa 1754., Umetaljka (Metaljka) Osman 1754., Unković Risto 1875., Unuk Mustafa 1754., Ustabašić Osman 1765., Ušagikuš Abdulah 1839., Utvić Mustafa 1850., Uzirčević Derviš 1754., Uzun Mehmed 1773. godine.

Vejzagić Salih 1878., Vejzović Hasan 1754., (na Carini se nalazi Vejzovića sokak), Vekić Ivan 1861., Velagić Atikbeg 1754., Veledar Selim 1875., Velić Abdulah 1754., Veraja Hasan 1831., Vežić Omer 1849., Vice Vukan 1828., Vidović Martin 1754., Vijalović Jovan 1842., Vila Hasan 1767., Vilić Ahmed 1754., Vilogorac Hasan 1754., Vivirica Jovan 1842., Viže Alija 1705., Vjetro Omer 1875., Vladimirović Petar 1842., Vlaholajka Bega 1850., Vlahović Salih 1828., Vodopić Ismail 1754., Vokić Ivan 1857., Volić Hasan 1623., Voloder Džafer 1822., Voljevica Alija 1815., Vragomil Miho 1866., Vrana Mustafa 1805., i Vasilij 1832., Vrankić Ivko 1875., Vrce Ivan 1876., Vrebac (kasnije Rebac) Halil 1827., Vretenar Alija 1754., Vrgora Alija 1754., Vrgoračli Mahmud 1705., Vrljić Andrija 1878., Vrućina Abđija 1849., Vučić Tomo 1849., Vučičević Salih 1827., Vučina Luka 1857., Vučjak Mustafa 1862., i Nikola 1827., Vučjaković Nesuh 1560., Vuga Mehmed 1816., Vugić Husein 1754., Vujević Andrija 1868., Vujica Marijan 1875., Vuk Ibrahim 1732., Vukičević Alija 1875., Vukić Simo 1754., Vukojević Hadže 1765., i Staniša 1832., Vukosav Mitar 1829., Vuković Risto 1849., Vuletić Škalo 1842., Vulić Ristan 1829. godine.

Zaćina Mustafa 1851., Zaćinović Ahmed 1875., Zadaja Ziba 1878., Zadro Ivan 1873., Zagić Selim 1875., Zagorčić Ahmed 1754., Zahirović Hasan 1849., Zalić Ahmed 1752., Zalihić Ibrahim 1867., Zec Hasan 1849., i Špiro 1856., Zečkić Mehmed 1754., Zečo Husein 1864., (u Predhumu se nalazi Zečin sokak), Zejnilović Zejnil 1873.,

Zekić Mehmed 1821., Zeko Ristan 1828., Zelenika Stipan 1742., Zelić Mahmud 1875., Zelo Mehmed 1877., Zerdelić Omer 1871., Zergerzade (Kujundžić) Abdulah 1631., Zerkalić Muharem 1788., Zilić Mahmud 1829., Ziraizade (Aršinović) Salih 1693., Zirović Šimun 1742., Zlojo Osman 1849., Zlomislić Ante 1863., Zlomušica Mustafa 1873., Zorbarević Mustafa 1754., Zortić Jakov 1754., Zotović Sava 1829., Zovko Stipan 1867., Zubac Petar 1829., Zuban Ahmed 1670., Zubčević Ahmed 1849., Zubić Mehmed 1807., Zubović Ahmed 1840., Zuhrić Ahmed 1839., Zukanović Salih 1849., Zukić Murat 1777., Zuko Hasan 1838., Zuković Halil 1834., Zule Abdulah 1847., Zultić Omer 1841., Zuri Mehmed 1670., Zurovac Aćim 1849., Zvono Alija 1631., Zvonić Ahmed 1845. godine (na Carini se nalazi Zvonića sokak).

Žagro Abdulah 1849., Žagrović Hadže 1754., Žarković Alija 1865., Ždero Husein 1754., Žegar Mustafa 1765., Žerko Jovo 1863., Žestica Mustafa 1767., Žetica Sulejman 1800., Žig Salih 1800., Žiga Mehmed 1875., Žigić Husein 1764., Žika Derviš 1849., Žilić Luka 1765., Živo Ato 1878., Žižak Petar 1849., Žmilo Selim 1849., Žugle Mustafa 1754., Žugor Salih 1875., Žuli Abdulah 1754., Žuljević Alija 1780., Žuna Ahmed 1752., Žunić Mustafa 1754., i Žuškić Ahmed 1878. godine.²

² Pored u tekstu navedenih izvora ovdje sam se koristio i slijedećim izvorima: dr. V. Čorović, Mostar, str. 35-41; *Uspomene Riste Ivaniševića*, str. 1-36; Andrija Kačić Miošić, *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*, Zagreb, 1889. god.

MUSLIMANSKE PORODICE KOJE SU POSLIJE PADA MOSTARA U TURSKE RUKE DOSELILE IZ DRUGIH MJESTA

Kad su Turci-Osmanlije zauzeli Mostar ne zna se tačno. Blagaj je pao u njihove ruke 1466. pa je i Mostar, sigurno, zauzet naredne ili najkasnije 1468. godine. Njega su zauzele čete bosanskog sandžakbega Isa-bega Ishakovića.¹

Turci-Osmanlije su donijeli u naše krajeve, ne samo novu vlast nego i novu vjeru islam. Kad je počela i kako je teklo širenje islama na području Mostara i bliže okoline nije poznato, jer ova tema nije još sa istorijske strane potpuno ispitana i naučno obrađena. Sigurno je jedino da su prvi muslimani u Mostaru i drugim mjestima Hercegovine bili osvajači-janjičari i spahiye što se može dokazati na temelju sumarnih i poimeničnih popisa sandžaka i Vilajeta Hercegovine. Mostar je 1477. godine imao devetnaest porodica i jednog neoženjenog žitelja i svi su bili kršćani.²

Godine 1519. ovdje je živilo 75 kršćanskih i 19 muslimanskih porodica.³ Po zauzeću Mostara Turci su odmah u malu tvrđavu koju su zatekli uz Stari most smjestili svoju posadu s dizdarom na čelu. Prvi dizdari mostarske tvrđave bili su iz porodice Lakišića čiji je predak, kako predanje kaže, došao ovdje iz Konje u Maloj Aziji i za vršenje ove dužnosti dobio timar oko sedam km južno od Mostara. To se mjesto po njima od tada zove Lakiševine. Lakišići su od prvih dana Turske vladavine vršili dužnost dizdara mostarske tvrđave i nasljeđno držali ključeve kula oko Starog mosta i zatvora.⁴ Od starih Lakišića sam čuo da i danas u Konji žive njihovi rođaci koji se prezivaju Lakše.

U poimeničnom popisu sandžaka Vilajeta Hercegovine iz 1477. godine upisani su sljedeći posadnici mostarske tvrđave: Madžar Hamza, dizdar, Musa, dizdar, Hamza, fakih i imam i posadnici:

¹ Dr. Mihajlo Dinić, *Zemlje hercega Sv. Save*, Glas SKA, Beograd, 1940. str. 250.

² Nedim Filipović, *Pogled na osmanski feudalizam*, Godišnjak Istoriskog društva BiH, Sarajevo, 1952. (IV), str. 135.

³ Hazim Šabanović, *Bosanski pašaluk*, Sarajevo, 1959. str. 189.

⁴ Karl Peez, *Mostar und sein Kulturmkreis*, Leipzig, 1891. str. 15.

Ismail i Karadža iz Trnove, Mahmud iz Gumuldžine, Senkur iz Plovdiva, Mahmud iz Kruševca, Ahmed, Jusuf, Hamza, Sarudže i Širnerd iz Niša, Hizr i Ilijas iz Sereza, Ahmed i Karadža iz Smedereva, Ilijas i Širmerd iz Moreje, Alija iz Sofije, hamza iz Vranja, Karadžoz iz Crnovila, Jusuf i Širmerd iz Novog Brda, Arnaut Karadža, Madžar Skender, Baramlija i Jusuf, sinovi - Ahmedovi i oni za vršenje vojnih dužnosti u tvrđavi uživali timare u selima oko Mostara.⁵

Ne zna se samo ko je od njih ovdje koloniziran i stalno se nastanio, a ko je opet prekomandovan u drugu tvrđavu. Bilo je sigurno i jednih i drugih.

Pored tvrdave Mostar i njene posade na području Vilajeta Hercegovine postojale su u isto vrijeme tvrđave u sljedećim mjestima: Blagaju, Počitelju, Ljubuškom, Klobuku, Ključu, Rogu, Mileševu i Samoboru. U svim ovim tvrdavama posadnici su bili muslimani koji su kao osvajači došli sa strane, iz mjesta: Aladžahisara, Anadolije, Beograda, Bosne, Čustendila, Dimotike, Drame, Dubice, Janbola, Janjine, Kratova, Lešnice, Menteše, Nagoričana, Nikopolja, Novog Pazara, Ostrovice, Prilepa, Radomira, Samobora, Samokova, Skoplja, Soluna, Strumice, Šehirkosa, Tetova, Timurhisara, Toplice, Trepče, Trikale i Vidina.⁶

Širenje islama na području Mostara i Hercegovine trajalo je svo vrijeme Turske vladavine. Mnogi su u prvim danima na islam prelazili iz čisto spekulativnih razloga tj. da bi sačuvali svoje posjede i stečene privilegije. Domaći stanovnici-bogumili masovno su na islam prelazili zato što su ih kao jeres progonili ugarski kraljevi i Katolička crkva.

Među svjedocima Ćejan Čehajine zakladnice iz 1554. godine upisana su i sljedeća deseterica: Musa halifa, Hidr, Hurem, Mehmed, Ferhad, Pervan, Behram, Ahmed, Mesih i Bali.⁷ Da bi prikrili svoje kršćansko porijeklo svi su na sudu izjavili da su sinovi Abdulahovi tj. Božijeg roba što je kadija u vakfiju upisao. U prvim danima islamizacije pa i kasnije ovo su praktikovali mnogi koji su na islam prelazili. Ova deseterica su svakako bili odabrani građani jer su vakfije uvijek i svugdje potpisivali najugledniji ljudi jednog mjesta.

⁵ Poimenični popis sandžaka Vilajeta Hercegovine, 1475-1477. godine, priredio Ahmed S. Aličić, Sarajevo, 1985., str. 438-457.

⁶ A. S. Aličić n.d. str. 458-599.

⁷ Original ove vakufname nalazi se u Gazi Husrev-begovojoj biblioteci.

U jednom popisu mostarskih terzija iz 1755. godine upisana su i sljedeća šesterica: Ahmed, Mehmed, Salih, Ahmed, Husein i Mehmed.

Uz svako novo ime napisano je da je sin Abdulahov i nev muslim tj. novi musliman.⁸ Nigdje ne stoji šta je spomenute navelo da napuste svoju prađedovsku vjeru i pređu na islam. Prisile sigurno nije bilo jer o tome nema podataka, a i islam to strogo zabranjuje. Neki su opet prelaskom na islam mijenjali svoja imena i prezimena i prevodili ih na turski, arapski ili na perzijski jezik. Tako je od Vuk nastalo ime Kurt, od Strahinja ime Kokurt, od Soko ime Baz i Šahidin, od Zecime Taušan itd. Od Gluhić nastalo je prezime Esamzade i Sagrzade, od Tikvina prezime Kabakzade, od Maslo prezime Tere, od Volo i Volić prezime Sevri i Okjuzi itd. Od nekada vlastita imena: Alidžani, Bali, Behrami, Karadže, Kurti, Malkoči, Pervani, Pirije i Šemrdi (ovo je devijativna forma perzijske riječi "širmerd" što znači: hrabar poput lava, junačina). Sve navedene porodice, osim Alidžana, i danas žive u Mostaru. Dr. Vladimir Čorović misli da su Ćevre, Ćišići, Ćumurije, Efice, Kajtazi, Taslamani, Temimi i neke druge mostarske muslimanske porodice, turska prezimena i da su njihovi preci došli u Mostar iz Turske.⁹ Iz izvora saznajemo da je predak Dadića došao u Mostar iz Misira (Egipta) a predak Kanja iz Indije.¹⁰ Šejh Abdurahman Efganija došao je oko 1845. godine u Mostar iz Buhare da ovdje traži "bedeluk" za odlazak na hadž u Meku pa ga je Ali-paša Rizvanbegović postavio za imama svoje džamije i šejha tekije na Luci. On se (je) tada ovdje stalno nastanio i navedene dužnosti do smrti vršio. Njegovi potomci: Muhamed, Ibrahim i Salih vršili su imamsku i šejhsku dužnost u spomenutim ustanova sve do njihovog zatvaranja 1925. godine.¹¹

Potomci šejh Abdurahmana Efganije iz Buhare žive i danas u Mostaru i prezivaju se Šehovići.

Predak Kajtaza je, po predanju došao u Mostar iz Mađarske, predak Lakišića, kako smo rekli iz Konje u Maloj Aziji, a predak

⁸ Ahmed S. Aličić i HIVZIJA HASANDEDIĆ, *Popis terzija, čurčija i čebedžija u Mostaru iz 1755. godine*, Prilozi POF, XVIII-XIX Sarajevo, 193., str. 335.

⁹ Dr. Vladimir Čorović, *Mostar i njegova srpska pravoslavna opština*, Beograd, 1933., str. 41.

¹⁰ HIVZIJA HASANDEDIĆ, *Dadić-Misrije-Misirlije*, Glasnik VIS-a, Sarajevo, 1989., br. 6, str. 649-651.

¹¹ Po pričanju šejh Salih ef. Šehovića.

Temima čak iz daleke Arabije. Preci svih mostarskih muslimanskih porodica došli su u Mostar iz sela prostranog mostarskog kadiluka zatim iz Blagaja, Počitelja, Čapljine, Ljubuškog, Stoca, Ljubinje, Trebinja, Bileće, Gacka, Nevesinja, i drugih mjesta Hercegovine, Crne Gore, a neke iz Bosne, Sandžaka, Srbije, Like i drugih zemalja. Većina ih svoje porijeklo vuku od domaćih starosjedilaca-bogumila i autohtonog su porijekla. Pored bogumila na islam su, sve do konca Turske vladavine, prelazili i neki katolici i pravoslavnici o čemu nalazimo podataka u turskim izvorima, posebno u sidžilima mostarskih i drugih kadija. U sidžilu mostarskog kadije iz 1834-1836. godine upisano je sedam prelaza na islam, pet muškaraca i dvije žene, i kod svakog ovog slučaja je navedeno da dolični dragovoljno i bez ićije prisile prelazi na islam.¹²

Omer Hadžiosmanović iz Mostara oženio se (je) polovinom prošlog stoljeća jednom djevojkicom iz pravoslavne porodice Balorda sa Zijemalja koja je dragovoljno prešla na islam i s njim do smrti kao uzorna muslimanka živjela. Ne zna se samo šta ju je navelo da primi islam i uđa za muslimana što je u ono doba, i sa jedne i sa druge strane bilo veoma zazorno. Ona je kao i sve muslimanke onog vremena išla pokrivena i krila se od svakog osim od rođenog brata.¹³ Rodila je tri kćerke: Hatidžu, Hanifu i Melikhanu (Mevu) koje su odgojene u strogo islamskom duhu sve tri su kasnije bile hodže i besplatno držale ženske mektebe u svojim kućama. Hatidža se udala za Salagu Haljevca i bila poznata pod imenom "hodža Haljevkuša", Hanifa za Ragib-ef. Kajtaza i bila poznata pod imenom "hodža Kajtazuša" i najmlađa Malikhana (Meva) za Memišagu Tikvinu i bila poznata pod imenom "hodža Tikvinuša". Meva je hifz završila i držala je ženski mekteb u svojoj kući u Milavića ulici. Pričaju da je bila veoma stroga i da je mnogo ženske djece pred njom mekteb završilo. Mnogim umrlim muslimanima i muslimankama učila je hatme i nikad nije ništa za to učenje naplatila. Ona je jedina poznata žena Mosatra koja je bila hafiz. Umrla je u Mostaru 28. avgusta 1919. godine.¹⁴

Čišići su imali kulu i posjede u Sovićima u općini Grude gdje su do 1878. godine preko ljeta stalno izlazili i prihode s imanja pobrali.

¹² Hivzija Hasandedić, *Sedam prelaza na islam koji su upisani u sidžil mostarskog kadije*, Glasnik VIS-a Sarajevo, 1987. br. 6, str. 801-802.

¹³ Po pričanju starih Mostaraca: Ahmed-age Alikadića i Salih-age Popovca.

¹⁴ Matična knjiga umrlih muslimana iz 1919. godine str. 517.

Jednom se (je) neki Čišić razbolio od groznice (huma) i pošto je tada u kuli sam stanovao kmet mu je poslao svoju kćer Šimu da ga njeguje. Ona je brižljivo agu njegovala i stalno posmatrala šta on radi posebno kako abdest uzima i Bogu se moli. Kad je aga ozdravio pozvao je k sebi kmeta i upitao ga kako da Šimu nagradi žečeći joj, zato što ga je tako lijepo njegovala, pokloni neku njivu od svog posjeda. Otac je odmah Šimi prenio zašto ga je aga zvao i upitao šta za rad kod age traži, našto mu je ona odgovorila: "Ja hoću agu!" Aga je preko nekog saznao da bi se Šima željela udati za nj, preći na islam i uzeti ime Emina. Tada joj je on ponudio brak pa su odmah otišli u Imotski kod kadije i vjenčali se.

Agin otac stanovao je u Brankovcu u Mostaru i kad je čuo koga mu je sin oženio odmah mu je poručio da mu kući ne dolazi. Tada su se njih dvoje nastanili u kuli u Sovićima i u prve tri godine tri sina su im se rodila. Pošto je postojala bojazan da djeca ostanu bez islamskog odgoja i od islama se odrode otac mu je, na prijedlog nekog Spahića, sagradio u dvorištu svoje kuće novu kuću i poručio mu da s porodicom odmah u Mostar dođe. Tada je on iz Sovića s porodicom preselio u Mostar i pričaju da je Šima-Emina striktno izvršavala sve islamske obrede, klanjala, postila i čak svake godine u svojoj kući mevlud priređivala. Jednom je idući niz stepenice posrnula, dobro se ubila i odmah užviknula: "Jezus i Marija pomozite mi!" Ukućani, čuvši ove riječi odmah su im naredili da im kuću napuste i tada su se oni nastanili podalje od njih u Donjoj mahali na desnoj obali Neretve.¹⁵ I danas poneki stariji Mostarac rekne u šali ovim Čišićima iz Donje mahale da oni nisu pravi Čišići jer ih je rodila Šukorka Šima, što i oni sami govore i na račun ovoga se razne šale zbijaju. Ovaj slučaj dogodio se (je) prije 1717. kada su Turci konačno izgubili Imotski i zauzeli ga Mlečani.

Ovdje po abecednom redu donosimo dio muslimanskih porodica iz Mostara za koje se po samom prezimenu može zaključiti iz kog je mjesta ili države njihov predak u Mostar došao. Spisak je nepotpun jer su izvori koje smo koristili samo fragmentarno sačuvani. Neke od ovih porodica i danas žive u Mostaru a većina su ih izumrle ili se raselile. Po nekim od ovih porodica više mostarskih ulica su dobile svoje nazive.

¹⁵ Po pričanju rahmetli Husage Čišića, umro 1956. godine.

Te porodice su:

Adžem Mustafa i Osman, sinovi Alijini 1755., Akoveli (Bjelopoljac) Mustafa 1782., Arap Seid Abdulah, sin oproštenog roba (mu' tek) Abdulaha 1754., Alija 1787., Abdulah 1829., Omer 1849., hadži Ahmed 1850., i Derviš 1870., Arnaut (Arnautović) Mehmed 1754., Ali ef. 1856., Abdulhamid i Mahmud ef. 1870., Omer ef. upravnik ruždije i Šerif ef. političar i borac za vjersko-prosvjetnu autonomiju 1900. godine.

Bagdadi (Bagdadli) Mehmed 1633., Ismail baša 1764., Belgradli Ahmed baša 1763., Nuhan alemdar 1792., Alija 1825. i Hasan 1845., Bihorli (Bihor) hadži Omer, sin Alijin 1860., Husein 1876. i Hasan 1877. godine. Porodično predanje kaže da je predak Bihora došao u Mostar iz Bihoraca u Sandžaku. Bišćevići: hadži Mehmed 1755., mula Ismail, sin Mehmedagin 1769., Mehmed sin Salih-begov 1825. i hadži Sulejman sin Mustafa-ajin 1830., Blagajac Abđija 1765., Borčali (Borčanin) Jakib čauš 1754. i Husein 1755., Bosnevi (Bošnjak, Bošnjić) Ahmed-beg 1707., Ibrahim ef. 1755., Abdulah ef. 1755., Mustafa ef. 1765., hadži Ali ef 1898. i Mehmed ef. 1901., Budimlić Ibrahim 1699., Buharali hadži Muhamed 1870. godine.

Cernica hadži memija, vakif 1931., Mehmed-beg 1684., Omer-aga 1685., Arslan i omer 1780. i Ismail 1838. godine.

Čajničanin Sulejman 1842., Čelebipazarli (Rogatičanin) Mustafa-aga 1868., Čerkez Islam, sin Hasanov 1868., Ahmed-beg, juzbaša zaptije i Alija 1870. godine. Dobrica Mustafa 1849., Drežnjak Ahmed 1762. i Mehmed 1868., Dumnavi (Duvnjak) hadži Salih 1669., Kadrija 1754., Ahmed-aga 1755., Ali -beg 1830. i hadži Osman ef. 1891. godine.

Fočevi (Foče, Fočić) Salih, sin Osmanov, terzija 1755., mula Seid 1786., Ibrahim 1828., Mehmed 1839. i Mustafa 1865. godine.

Gabelić Mustafa 1754., Gačanica Abđija 1800. i Hasan hodža 1830. godine.

Hindo Ibrahim 1754., terzija, hadži Omer 1767., Arslan alemdar 1783. i Ismail alemdar 1786., Hodbina Hasan 1632. godine.

Ipekli (Pečanin) Sulejman 1876. i Ibrahim 1895. godine.

Jajčevi (Jajčanin) Abdulah 1766., Jasenica Bali i Memija 1633., Jenipazarli (Novopazarac) Abdulhamid, sin Mustafin 1865. i hadži Omer 1876. godine.

Kaniža Mehmed baša 1766., Kašmirizade mula Mehmed, softa (učenik) 1754., Kljun (iz Kljuna, općina Nevesinje) Husein 1849., Mehmed i Omer-aga 1867., Konicali (Konicija, Konjičanin) Ibrahim baša, terezija 1755., Salih 1849. i Ali ef. 1873., Kopčić Salih 1849., i Korijenić Mustafa 1767., hadži Ahmed 1834., Husein ef. 1870. i Tahir ef. 1871. godine.

Lika Salih, mesar 1728. godine.

Ljubinci: Salih ef. i Ahmed ef. 1724., Hamid ef. 1730., hadži Hasan, hadži Omer, Husein, sin Bajramov i mula Mehmed, sin Husein čelebije terzije 1755., Sulejman hodža 1755., Ismail, sin hadži Osmanov 1767. godine.

Ljubušaci: Alija 1633., Ahmed halifa, imam Nesuhagine džamije 1633., Hasan-beg 1684., Omer ef. 1685., i hafiz Salih hodža 1849. godine. Na Carini se nalazila do oko 1955. godine velika zgrada s doksatom koju su zvali "Ljubušakov čošak". U ovoj zgradi je od 1887. do 1890. godine radila ruždija i ona je u to vrijeme bila vlasništvo Kosa.

Mađar (Mađarzade) Ahmed, Hasan, Husein i Omer 1632.-1634., Manastirli hafiz Mehmed, sin Omerov 1870., Medini šejh Muhamed ef. 1676. i hadži Muhamed, sin Ibrahimov 1838., Misri (Misirli) Džafer, vakif 1632., Ibrahim ef. 1669. Muhamed ef. 1670. i Mehmed, sin hadži Huseinov, terzija. Gotovina Misri Džaferovog vakufa iznosila je 1632. godine 11 000 akči, a petorica vjerovnika, među njima i dva kršćanina, bili su dužni ovom vakufu 7600 akči. Mutevelija ovog vakufa bio je tada neki Osman ef.

Nevesinjac Halil 1705., Ahmed 1766. i Husein 1769., Nikšić Salih ef. 1861. Omer ef. 1875., Mustafa ef. 1885. i Sulejman ef. 1886., Novali (Novo iz Herceg Novog) Husein čelebija 1633., hadži Mehmed, terzija 1755., hadži Omer 1832. i hadži Ali-beg, sin hadži Omerov 1851. godine.

Peštelo (iz Pešte) Muharem 1816., hadži Džafer 1845., Muhamed-aga 1865. i Mustafa 1895. godine. Jedno zemljište na Carini, gdje je danas Komunalni zavod za socijalno osiguranje, zvalo se (je) Peštelovina.

Planjanin Omer 1804., Popovac (iz Popova) Mustafa, Mehmed, sin Mustafin Alija, sin Omerov, terzije 1755., Omer ef. 1777. godine.

Rakitnali (iz Rakitnog) Hasan 1633., Rudnici (iz bilećkih Rudina): hadži Salih 1818, Mehmed i Hasan 1939. i Ahmed ef. mualim 1886. godine.

Saraji Hasan-beg i Mehmed-beg 1633., Sarajlija Selim 1633., Selanikli Ali ef. 1895., Serzli (iz Sereza) hadži Memija, vakif. Gotovina ovog vakufa iznosila je 1632. godine 20 000 akči, a peterica vjerovnika bili su mu dužni 15 620 akči. Mutevelija ovog vakufa bio je tada Mustafa čelebija. Silistrevi Ibrahim ef. 1838. i Skopljak hafiz Mehmed, sin Ibrahimov 1870. i hadži Ali ef. 1895.

Šapčali (iz Šapca) Salih, kavas i Mustafa, Kavas 1844., Šaran (iz Šarana, općina Trebinje) Salih 1777., Ibrahim hodža 1823., hadži Salih 1837. i Osman 1844. godine.

Tasovičali (iz Tasovičića) Tase: Ismail, sin Mehmedov 1685., Ali-aga 1685., Ahmed-aga, terzija 1755., Husein-aga, sin Alin 1851., Ali ef. sin Ahmedov 1856. i Hasan ef. sin Huseinov 1876. godine.

Travničanin (iz Travnika) Travnjak Mehmed ef. 1875. i Ali ef. 1887. godine. Tašlidžali Pljevljak (Mehmed 1870., Trebinjac iz Trebinja) Mehmed ef. 1754., Turčin Mustafa 1767. i Turkuša Omer 1895. godine.

Užicali (iz Užica) Hasan 1620. Vrgoračli-Vrgora (iz Vrgorca) Mahmud 1705., Abdulkumin i Alija terzije 1755., Salih baša 1766. i Mehmed ef. 1870. godine.

Zaliki (iz Zalika, mahala Mostara) Ibrahim 1632., Zubčević Ahmed 1849. i Zvorničanin (iz Zvornika) Osman 1838. godine.

Žulji-Žuljević (iz Žulja više Blagaja) Hasan 1633., hadži Mehmed 1676. Abdulah 1754., hadži Mustafa 1755. i Alija 1780. godine.¹⁶

¹⁶ Sidžil mostarskog kadije (SKM) broj 1, preveo Muhamed A. Mujić, Mostar 1987., str. 26, 92, 99, 143, 157, 193, 29, 232, 235, 250, 259, broj 2, list 3b, 10b, 77a, 82b, 99a, 103b, SMK broj, 5 list 3, 15, 19, 79, 77, 78, SMK V-52, list 4b, 7b, 20b, 22a, 23b, V-53 list 7b; V-55, list 1a, 10b, 14 a, V-56 list 3a, 14b, 48a; V-57 list 15b; V-58, list 33b, 86, 224 b; V-59 list 37a, 106a; V-60 list 71a, 99b; V-61 list 7a, 23b; V-62 list 12b, 24a, 104b; Acta turcarum Provincjalata hercegovačkih frajnevaca X/460 i XIX/949; Ahmed S. Aličić, *Popis terzija...* str. 320, 321, 322, 327, 333, 334, 341.

IZUMRLE MUSLIMANSKE PORODICE U MOSTARU PO KOJIMA SU MOSTARSKE ULICE DOBILE SVOJE NAZIVE

Ovdje objavljujemo više podataka o izumrlim muslimanskim porodicama u Mostaru po kojima su neke mostarske ulice dobile svoje nazive. U radu donosimo podatke i za dvije porodice u kojima živi još samo po jedan muški član, neženja, za jednu koja je izumrla po muškoj liniji i za jednu sa dva prezimena od kojih je jedno izumrlo.

O porijeklu ovih porodica ništa se pouzdano ne zna. Većina su ih, svakako, autohtone dok se za jednu priča da joj je starenik došao čak iz daleke Indije (Hindo). Značenja imena nekih porodica su opet potpuno nejasna. Da su sve one stare dokazuje i to što su ulice i sokaci u kojima sustanovali davno po njima dobili svoje nazive, neke čak prije 350 i više godina. Imena porodica i nazive ulica po kojima su ih dobile, nalazimo u izvorima, dok je uspomena na većinu i jednih i drugih gotovo potpuno iščezla iz sjećanja i najstarijih Mostaraca.

Članovi ovih porodica bili su posjednici i imali imanja u Mostaru i većini sela prostranog mostarskog kadiluka i četiri susjedna: blagajskog, stolačkog, nevesinjskog i ljubuškog. Među njima je bilo spahijskih i članova vojnih posada koji su za vršenje svojih dužnosti uživali timare na području spomenutih kadiluka. Bilo je mnogo raznih vrsta zanatlija i izvjestan broj učenih ljudi (uleme) koji su vršili razne funkcije u vjersko-prosvjetnim i državnim ustanovama. Donosimo ih po abecednom redu i navodimo dio imena njihovih muških članova jer se ženska lica u izvorima rjeđe spominju.

Alidžan

U Mostaru je prije 1684. godine osnovan Alidžanov vakuf kome je umrli Jusuf iz Ali-bega Lafe mahale ostao dužan 2125 akči. U Predhumu je 1785. živio Ibrahim, 1841. Alija i 1870. godine Mahmud Alidžan. Na području Priječke čaršije postojala je za turske uprave mahala "Vakuf Alidžan" gdje se i danas jedan dio ove čaršije naziva Vakuf.¹

¹ Sidžil mostarskog kadije (SMK) broj 7, list 29a, 29b i 38b; V-55. list 8b; V-60, list 4 b.

Ašik

U Donoj mahali (Mehallei esfel) živjeli su 1775. godine Aške: Jusuf, sin Hasan hodžin, Ibrahim, sin Huseinov, i Alija, Ahmed i Salih, sinovi Ibrahimovi koji su po zanimanju bili terzije. Od polovine 18. do konca 19. stoljeća ovdje su živjele sljedeće Aške: hadži Hasan, hadži Mehmed i hadži Omer 1767., Mehmed 1844., Abdulah-aga, Mustafa i Salih, sinovi Ibrahimovi 1864., Muhamed ef. 1865. koji je bio imam Ali-paše Rizvanbegovića džamije na Buni, Mustafa, Alija i Osman 1886. i Osman ef. 1890. godine koji je bio imam Ali hodžine džamije na Raljevini u Mostaru.² Po ovoj porodici se jedan sokak na dnu Donje mahale zove i danas Ašikovina. Ova je porodica po muškoj liniji izumrla.

Brankovac

U Mostaru je 1653. godine živio hadži Alija Brankovac koji se spominje na sudu kao svjedok i zastupnik žene umrlog Huseina ef. iz Hadži Baline mahale. Po prezimenu se može zaključiti da potječe iz kršćanske porodice i da je on ili neki njegov predak prešao na islam. Po njemu i danas jedna četvrt na istočnoj strani Mostara nosi naziv Brankovac.³

Butulija

U Mostaru je 1839. živio hadži Osman Butulija sin Salihov koji se je prezivao i Sabljić. Fatima Butulija kći Mustafina umrla je 1902. godine i sahranjena u haremu Šehitluci u Brankovcu.⁴ Po ovoj porodici je jedan sokak u Starom gradu nosio naziv Butulin sokak, ali danas niko ne zna gdje se je on nalazio.

² Ahmed S. Aličić – Hivzija Hasandedić, *Popis terzija, čurčija i čebedžija u Mostaru iz 1755. godine*, Prilozi POF, Sarajevo, 1973., str. 339 i 342; SMK, broj 5, list – 70b i 78a Acta turcarum Provincijalata hercegovačkih franjevaca, AT XI/523 (ATPHF).

³ SMK, broj 7 list 53b.

⁴ SMK, V-59, list 20b i 104b.

Cernica

Neki Hadži Memija koji je po zanimanju bio tabak (kožar) doselio je oko 1600. godine iz Cernice kod hercegovačkog grada Ključa u Mostar i stalno se nastanio. On je ovdje podigao jednu džamiju s kamenom munarom koja je uzgor. Po mjestu iz kojeg je vakif doselio prozvan je Cernica a i četvrt u Mostaru gdje se je naselio i svoju zadužbinu podigao dobila je isto ime.

U Cernici su živile sljedeće Cernice: Ibrahim-beg i Mehmed-beg 1684., Omer-aga 1685., Arslan i Omer 1780., Ismail 1838., Salih 1855., Husein 1888. i Hasan 1890. godine.⁵

Divljan

Na Luci su 1755. godine živili Divljani: Abduzahir i Mustafa, sinovi Ibrahimovi i Alija, sin Ismailov koji su po zanimanju bili terzije. Ovdje je 1820. živio Nuh alemdar i 1834. godine hadži Ibrahim Divljan.⁶ Jedan sokak na Luci koji ide od M. Tita (Glavne) ulice prema Neretvi, nedaleko od Šarića džamije, nosio je do 1946. godine naziv Divljanov sokak, sada ulica Šaćira Palate. Jedna njiva u Pograđu kod Blagaja nosi naziv Divljanovac.

Đajo

Na Carini su živile sljedeće Đaje: Mustafa ef. 1669., Ahmed 1885., Husein berber 1754., Salih 1828., hafiz Đajo 1838., Mahmud, sin Ahmedov 1839., Abdulah 1865., Salih 1870., Ali majstor 1873. i Alija, Bećir i Halil 1890. godine. Umrlji Ali-beg, sin hadži Mustafin ostao je 1685. godine dužan Ahmedu Đaji 3151 akči.⁷ Po ovoj porodici je jedan sokak navrh Carine nosio je do 1946. godine naziv Đajin sokak, sada ulica Hilme Hakala. Posljednji potomci ove porodice su Enver, neženja i dvije sestre koji stanuju u Đajinoj kući na Carini.

Predak ove porodice je možda doselio u Mostar iz Ljubuškog gdje su ranije Đaje živile i izumrle. Iz ove porodice potječe nekoliko

⁵ SMK, broj 7, list 25b, 29a i 38a.

⁶ ATPHF, IV/167, Arhiva Vakufskog povjerenstva u Mostaru (AVPM), akt broj 46/1888; Aličić, n.d. str. 333 i 336.

⁷ SMK, broj 7, list 5a, 22b i 24b; V-56, list 22a; ATPHF, II/279.

učenih ljudi (uleme) što dokazuju knjige iz raznih grana islamistike koje i danas članovi ove porodice brižljivo čuvaju.

Halimić

U Ričini je 1833. živio Alija, a 1870. godine sin mu Ibrahim Halimić. Po ovoj porodici jedan sokak u Ričini iza hotel Bristol koji ide do desne obale Neretve, zove se i danas Halimića ulica. Negdje na području Ričine nalazio se je 1871. godine i sokak Mehmed-age, telala.⁸

Haljevac

Na Carini su 1755. godine živili slijedeći Haljevci koji su po zanimanju bili terzije: Abdulah, Ibrahim, Ismail i Mustafa, sinovi Salihbegovi, Alija, sin Mustafin, Aličelebija, sin Salihbegov i Mehmed, sin hadži Muhamedov. Ovdje su od polovine 18. do konca 19. stoljeća živili Haljevci: Alija i Mehmed 1763. Ibrahim 1786., Abdulah 1790., Alija 1793., Salih, sin Huseinov 1834. i Ali ef. sin Abdulahov 1878. godine koji je bio jedan od vođa buntovnika koji su se borili protiv ulaska austro-ugarskih trupa u Mostar 1878. godine. Fatima Haljevac (hodža Haljevkuša) držala je koncem 19. i početkom 20. stoljeća ženski mekteb u svojoj kući, u Haljevčevoj ulici.⁹ Po ovoj porodici je jedna ulica na Carini, spram Roznamedžine džamije nosila do 1946. godine naziv Haljevčev sokak, sada ulica Huse Maslića. Od ove porodice danas niko ne živi u Mostaru.

Hindo

U Donjoj mahali su 1755. godine živile slijedeće Hinde: Ismail, sin Omerov, Ibrahim, Alija, sin Ismailov i Abduzahir i Omer, sinovi Arslanovi koji su po zanimanju bili terzije. Ovdje su od polovine 18. do konca 19. stoljeća živjele Hinde: hadži Omer 1767., Arslan alemdar 1780., Ismail alemdar 1783., Hasan i Salih 1786., Salih, sin Alin 1834., Ismail 1851. i Šaćir-aga, sin Smail-agin 1905. godine. Priča se da je starenik Hinda došao u Mostar iz daleke Indije. Po ovoj

⁸ SMK, V-59, list 10a i 104a.

⁹ SMK, broj 7, list 45b i 47b; V-53, list 9b.

porodici je jedna ulica u Donjoj mahali nosila naziv Hindin sokak, sada Bilića ulica. Članovi ove porodice vršili su više godina dužnost mujezina Ziraine (Aršinovića) i Kanberagine džamije. Mehmed baša Hindo bio je 1763. godine mujezin Aršinovića džamije.

Muhamed-aga Hindo sagradio je polovinom prošlog stoljeća han u Jusovini na Šemovcu u kome su pretežno odsjedali i konačili trgovci iz Dalmacije i zapadne Hercegovine. Od 1867. do 1880. godine u njemu je u jednoj prostoriji radila Hrvatska čitaonica koja je imala dobru biblioteku. Ovo je bio prvi han u Mostaru koji je imao telefon.¹⁰ Hinde su bile bogate što govori i jedan stih narodne pjesme koji glasi:

*Slomilo se kolo od mašine
Goneć ruho Hindine Emine*

Hrnjićić

U Donjoj mahali su živili slijedeći Hrnjićići: Ahmed baša 1767., Omer i Mehmed 1834., Ahmed 1838., Hadži Abdulah 1843., Mustafa 1850., hadži Ahmed-aga, sin hadži Salih-agin 1876. i Mehmed i Salih 1888. godine.¹¹ Jedan sokak u Donjoj mahali koji ide od Gojka Vukovića ulice prema Neretvi, stotinjak metara sjeverno od džamije hadži Hasana Sevrije, zove se i danas Hrnjićića ulica.

Ibrikdar

Na Carini su živili Ibrikdari: Hasan-aga, sin Halilov koji je bio ibrikdar Ali-paše Rizvanbegovića 1850., Mustafa-aga 1865., Hasan 1873., Salih-aga 1876. i Mustafa ef. 1885. godine. Jedan sokak u Memi hodžinoj mahali na Carini zvao se je 1866. godine Ibrikdarov sokak.¹² Ne zna se gdje se je ovaj sokak nalazio i kako se sada naziva.

Kavazbašić

Kavazbašići su bili stara, bogata i ugledna muslimanska porodica. Stanovali su u Zahumu gdje se je jedan sokak do 1946.

¹⁰ SMK, broj 3, list 103a; broj 5, list 47b i 55a; V-58, list 7b; V-62, list 93b; Aličić n.d. str. 325 i 327.

¹¹ SMK, broj 5, list 7a; V-55, list 10b; V-58, list 36b.

¹² V-58, list 240a i 281b; V 59, list 40a; V-61, list 4b.

godine po njima zvao Kavazbašin sokak, sada ulica Kovačnice. Godine 1866. ovdje su živili: Ahmed, Ibrahim, Rustem i Salih Kavazbašić koji su imali velike posjede u Zijemljima, 20 km sjeverno od Mostara, a Ahmed je ovdje imao i čardak.¹³ Od ove porodice je još u životu samo jedan bijednik samohrani Vehab. (Umro je u Mostaru 1998. godne.)

Kavga

U Šarića mahali je 1755. godine živio Husein Kavga (Gavga) koji je po zanimanju bio terzija. Ahmed baša Kavga umro je 1769. godine i ostao dužan 22 groša Ibrahimu Suši iz Šarića mahale.¹⁴ Jedan sokak na Luci koji ide od Podharema (Braće Puzića) ulice prema Neretvi zove se i danas Kavgina ulica.

Kljun

Jedan mali sokak koji vodi od Srednje (Braće Fejića) ulice prema Neretvi, stotinjak metara sjeverno od Roznamedžine džamije zove se i danas Kljunova ulica. U ovom sokaku su polovinom prošlog stoljeća stanovali slijedeći Kljuni (Klun): Husein 1849, Mehmed i Omer-aga 1867. godine po kojima je i sokak dobio svoje ime.¹⁵ Ova je porodica doselila u Mostar iz Kljuna, 18 km istočno od Nevesinja i izumrla je.

Kukavica

U Donjoj mahali je 1852. godine živio Mehmed Kukavica po kojoj porodici jedan sokak u Donjoj mahali koji ide od Gojka Vukovića ulice prema Neretvi nosi i danas naziv Kukavičina ulica.¹⁶

Mrak

Jedan sokak u Brankovcu koji vodi od Braće Šarića ulice prema magistrali zvao se je do 1946. godine Mrakova ulica, sada ulica

¹³ SMK, V-58, list 64b, 260b; V-59, list 63a i 108b.

¹⁴ Aličić n.d. str. 334; SMK, broj 5, list 2a.

¹⁵ SMK, V-58, list 37a i 174a; V-62, list 4b.

¹⁶ SMK, V-62, list 38b.

Braće Knežića. U ovom sokaku su 1867. godine stanovali Muharem, Mustafa i Salih Mrak po kojih je porodici i sokak dobio svoje ime.¹⁷

Mukić

Mukići se ubrajaju među najstarije muslimanske begovske porodice u Mostaru. Stanovali su u Mostaru gdje se je jedna ulica do 1946. godine zvala po njima Mukića sokak, sada ulica Braće Šarića. Ova je porodica dala više učenih ljudi i vakifa.

Najstariji nama poznati Mukić je Mustafa-beg Muka (Mukić) koji se spominje u Mostaru od 1670. do 1685. godine. Ibrahim-beg Mukić prokopao je 1720. godine jedan jarak iz svoje njive u Ričini i njime doveo vodu do pred Lakišića džamiju. Odredio je da svjet koji dolazi u ovu džamiju koristi vodu za uzimanje abdesta tj. ritualnog pranja pred molitvu.

U Brankovcu su 1755. godine živili Mukići: Jusuf, sin Ibrahimov, Selim i Ismail koji su po zanimanju bili terzije. Ibrahim ef. i Halil-beg Mukić spominju se u izvorima iz 1773. godine više puta kao svjedoci na sudu. Mehmed, Hasan i Salih Mukić bili su 1755. godine mustahfizi mostarske tvrđave i za vršenje ove dužnosti uživali timare na području mostarskog kadiluka.

Mustafa ef. Mukić, poznat pod imenom Beg ef. bio je od 1847. do 1853. godine mostarski muftija, muderis Karađoz-begove medrese i jedno vrijeme imam i mutevelija Sultan Selimova mesdžida. On je opravio i proširio vodovod koji je do 1878. godine išao od Djekočke vode i snabdijevao vodom Carinu i česme pred džamijama na njenom području.¹⁸

Panjo

U Mostaru je 1731. godine živio Salih Pano (Panjo).¹⁹ Priča se da je u haremu pred pročelnim zidom Ali-bega Lafe džamije sahranjen Pano bajraktar po kome je dobila svoje ime mahala Panjevina u

¹⁷ SMK, V-59, list 9a, 10a i 22b.

¹⁸ SMK, broj 7, list 9b i 36b; broj 5, list 89a; Aličić n.d. str. 334 i 343; *Uspomene Riste Ivaniševića*, Beograd, 1933., str. 33.

¹⁹ SMK broj 5 list 131a.

Zahumu koja se nalazi spram ove džamije na strmim padinama brda Huma, sada ulica Lea Bruka.

Pipo

Na Luci su živile slijedeće Pipe: Mustafa 1740., Mustafa baša 1786., Salih 1831., Halil i Muharem 1865. i Omer čauš i Salih 1871. godine.²⁰

Stanovali su u sokaku koji od Podharema (sada ulica Braće Puzića) vodi prema Neretvi i koji se i danas naziva Pipina ulica.

Rudinac (Rudinli)

U Cernici su od početka do konca prošlog stoljeća živili slijedeći Rudinci (Rudinlige): Munla Hamid i hadži Salih 1818., Mehmed 1839., Hamid 1841., Alija sin Mehmedov 1850., Halil i Salih 1871., Hamid, Ibrahim i Mustafa 1888. i Ahmed ef. 1896. koji je bio mualim Lakišića mekteba.²¹

Priča se da su oni jedna od najstarijih porodica u Cernici i da su ovdje doselili iz bilećkih Rudina. Po njima jedna ulica u Cernici nosi i danas naziv Rudinčeva ulica gdje se do nazad dvadesetak godina nalazila njihova stara kuća koja je u svome enterijeru i eksterijeru imala mnogo detalja stare islamske stambene arhitekture. Kuća je pregrađena ali su se sačuvala velika ulazna vrata građena na čemer. Posljednji član ove porodice je Adem-aga koji je po zanimanju bio trgovac i neženja. Umro je u Mostaru oko 1955. godine i s njime je izumrla ova porodica.

Sinovčević

U Donjoj mahali je 1755. godine živio Alija Sinovčević, sin Huseinov koji je po zanimanju bio terzija. Ovdje su od početka do konca prošlog stoljeća živili Sinovčevići: Husein, sin Hasanov 1834., Hasan 1836., Mehmed, sin Hasanov 1849., hadži Abdulah 1865.,

²⁰ SMK, V-54, list 21a; V-8, list 46a; V-62, list 8b i 72b.

²¹ SMK, V-52, list 3b; V-55, list 8a i 8b; V-62, list 66b; ATPHF, II/93 i III/123.

Hasan 1871., i Mustafa i Salih 1899. godine.²² Po ovoj porodici je jedan sokak u Donjoj mahali nosio naziv Sinovčevića ulica za koji nismo mogli saznati gdje se je nalazio i kako se sada naziva.

Solaković

Na Carini su od polovine 17. stoljeća živili slijedeći Solakovići: Ibrahim i Mehmed, sin Alin i Hasan i Alija, sinovi Mehmedovi 1755., koji su po zanimanju bili terzije, Ibrahim i Džafer 1844., i Derviš 1865. godine koji je po zanimanju bio pekar i držao pekarsku radnju na Carini. Ovdje je 1891. godine živio i Derviš ef. Solaković.²³ U Biogradu u općini Nevesinje postoji Solakovića mahala. Jedan sokak na Carini koji vodi od srednje (Braće Fejića) ulice prema Neretvi, nedaleko od Karadžoz-begove džamije zove se i danas Solakovića ulica. Od ove porodice danas niko ne živi u Mostaru.

Telac

U Stocu je 1792. godine živio Ahmed Telac po čemu se može zaključiti da su Telci nekad davno doselili u Mostar iz Stoca. Na Carini su od polovine do konca prošlog stoljeća živili slijedeći Telci: Mustafa 1833., Ahmed čauš 1835., Munla Mehmed 1839., i Salih, sin Ahmed-agin 1865. godine. Nasljednici umrlog Saliba Telca dali su 1896. godine 30 forinti za opravku Sinan-pašine Džamije u Mostaru.²⁴ Jedna mala ulica na Carini koja spaja Glavnu (M. Tita) sa Srednjom (Braće Fejića) ulicom, oko sto metara južno od Karadžoz-begove džamije, zove se i danas Telčeva ulica.

Tenzo

Na Luci su od polovine prošlog stoljeća živile slijedeće Tenze: Ahmed 1847., Mahmud i Mehmed, sinovi Ahmedovi 1872. i Ajna

²² SMK, V-52, list 19b i 22a; V-58, list 33a; i 212b.

²³ Sidžil blagajskog kadije broj 288, list 16a i 25b; SMK, V-56 list 7b; ATPHF IV/167.

²⁴ Sidžil stolačkog kadije broj 65a; SMK, V-52, list 18b i 19b; V-58, list 34b; Sinan pašina vakfija iz 1896. godine.

1890. godine.²⁵ Jedan mali sokak na Luci koji ide od Glavne (M. Tita) lice prema Neretvi, gdje su Tenze stanovale, zove se i danas Tenzina ulica.

Voljevica (Silahdarević)

Voljevice su starinom iz Podveležja doselili pred više od 250 godina. U Mostaru su 1755. godine živile Voljevice: Ibrahim, sin Omer bašin koji je po zanimanju bio terzija. Ali ef. 1767., Ali-aga, blagajski i mostarski prvak (ajan) 1802. do 1813., hadži Muhamed ef., Salih ef. sin Mustafin i Omer ef. 1839., Husein ef. i Vejsil ef. 1885. i hadži Ibrahim ef. (umro 1941.) koji je više od 30 godina bio imam Koski Mehmed-pašine džamije. Muhamed ef. Voljevica bio je poznat pod imenom Hodža koja se titula davala učenim ljudima. Rahmetli Husaga Čišić (1879.-1956.) mi je za nj pričao da je pisao kroniku događaja Mostara koja se je zagubila.

Sadik Voljevica, sin Ibrahimov prepisao je 1856. jedno djelo iz islamskog prava i 1857. godine djelo Beharistan od Abdurahmana Džamie koji se rukopisi nalaze u orientalnoj zbirci Provincijalata hercegovačkih franjevaca (R-100 i R-110). Prepisani su lijepom arapskom kaligrafijom.

Neki članovi ove porodice bili su silahdari (službenici koji se brinu o čuvanju i održavanju oružja) hercegovačkog vezira i valije Ali-paše Rizvanbegovića (1833.-1851.) pa se u izvorima spominju pod prezimenom Silahdar i Silahdarević. U periodu od 1834. do 1872. godine u Mostaru su živili slijedeći Silahdarevići: hadži Ibrahim 1834., Osman-aga 1841., Mustafa-aga 1850., Ibrahim i Mehmed, sinovi Osmanovi 1862. godine.²⁶ Jedan sokak u Starom gradu gdje su oni stanovali zvao se je do 1946. godine Voljevićin - Silihdarevića - Siliftarevića sokak, sada ulica Braće Balaća. Voljevice i danes žive u Mostaru dok je uspomena na Silahdareviće - Siliftareviće gotovo potpuno isčepljena iz sjećanja i najstarijih Mostaraca pa čak i Voljevica.

²⁵ SMK, V-62, list 58b i 69a; V-61, list 9a.

²⁶ SMK, broj 5, list 76a; V-55, list 1a; V-59, list 6b; Aličić, n.d. str. 335; Dr. Vladimir Čorović, *Mostar i njegova srpska pravoslavna opština*, Beograd, 1933., str. 31.

MUSLIMANSKE PORODICE U STOCU I OKOLINI¹

Ovdje donosimo spisak muslimanskih porodica koje su od prvih dana turske vladavine živjele u Stocu i okolini. Spisak je nepotpun jer je sastavljen na temelju podataka iz izvora koji datiraju od polovine 18. stoljeća i koji su samo fragmentarno sačuvani. Kad je počela i kako je tekla islamizacija u ovom dijelu Hercegovine nije poznato. Prvi muslimani u Stocu i okolini bili su, sigurno, osvajači, janičari i spahiye, ali se ne zna da li su oni bili iz naših krajeva ili stranci (Turci). Na ovom području su u predtursko doba živjeli bogumili što svjedoče brojni srednjevjekovni stećci koji su se do danas u ovom kraju očuvali. Historijski je utvrđeno da su oni dragovoljno i bez ičije prisile prelazili na islam. To potvrđuju i neka muslimanska prezimena iz stolačkog kraja koja su kršćanskog porijekla (Ivanković, Obradović, Tomić).

Prva džamija u Stocu (Careva) sagrađena je 1519. godine, što govori da je ovdje prije ove godine bila formirana neka muslimanska zajednica.

Broj muslimanskih porodica povećao se doseljavanjem muslimana iz Herceg-Novog, Risna i drugih primorskih mjesta kada su Mlečani u drugoj polovini 17. stoljeća ove krajeve konačno osvojili od Turaka. Uskoci, morlaci i hajduci iz Dalmacije i Crne Gore stalno su napadali na muslimanska naselja u Popovu, okolini

¹ Izvori: *Fragmenti sidžila stolačkog kadije (1791.-1792.)*, original se nalazi kod Ismeta Bušatlića; *Fragmenti sidžila stolačkog kadije (1832.-1834.)*, original se nalazi u Jugoslavenskoj akademiji u Zagrebu; *Fragmenti sidžila blagajskog kadije broj 55, 56 i 57*, *Fragmenti sidžila mostarskog kadije broj 3 i broj 7*, originali se nalaze u Orientalnom institutu u Sarajevu, Acta turcarum Historijskog arhiva u Dubrovniku: B 125 24 a, broj 1215 i broj 1354; Acta turcarum Arhiva Hercegovine, I/15 i XXIV/1155; Stolačke vakufname brojevi: 18, 63, 65, 79, 82, 84, 89, 109 i 260; grunitovne knjige u opštinskom sudu u Stocu. Literatura: Nikola Buconjić, *Povijest ustanka u Hercegovini*, Mostar, 1911., str. 134; Ahmed S. Aličić - Hivzija Hasandedić, *Popis terzija, čurčija i čebedžija u Mostaru iz 1755. godine*, Prilozi POF, Sarajevo, 1973., str. 332-334; Hamdija Kreševljaković, Kapetanije u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 1945. str. 235 i 239; Mehmed Mujezinović, *Islamska epigrafika u Bosni i Hercegovini*, knj. III, Sarajevo, 1982. str. 388, 389 i 395;

Ljubinja i Dabarskom polju, pa su mnoge muslimanske porodice iz ovih krajeva napuštale svoja ognjišta i bježale u Stolac i Mostar koji su za turske uprave bili dobro utvrđena mjesta i gdje su stalno sjedili dizdari, kapetani i drugi organi vlasti. U Stocu je živjela porodica Nović koja je ovdje doselila iz Herceg-Novog.

Ovaj spisak je sastavljen po strogo abecednom redu. Velik broj muslimanskih porodica su izumrle, neke su poslije 1878. godine odselile u Tursku, a neke su se raselile u druga mjesta Bosne i Hercegovine. U spisak su unesena i imena lica koja su zauzimala visoke položaje u državnoj upravi, zatim imena vakifa, uleme i hadžija koji se spominju u dokumentima izdanim od organa turskih vlasti u Stocu. Svi ovi podaci su veoma važni jer nam govore o ekonomskoj snazi pojedinih porodica i udjelu njihovih članova u izgradnji islamskih spomenika i širenju islamske kulture u ovom dijelu Hercegovine. Donijeli smo također i mnoge toponime u Stocu od kojih nam neki od njih čuvaju uspomenu na neke izumrle porodice u Stocu o okolini. Na kraju smo donijeli spisak hadžija i uleme za koje nismo mogli utvrditi iz kojih porodica potječu.

Abas Halil 1832., Abasović Abdullah 1872., vakif i Husein ef. 1889. vakif, Ačkar Salih 1885., Agić Mehmed 1791., Ahmetagić, Ajanić Husein 1874., Alagić Ali ef. 1885., Alečković Mustafa 1885., Alihodžić Ahmet 1791., i hadži Halil 1832., Alijagić Alija 1791., Ališić Omer 1885., Arap (Sujufizade) hadži Abdurahman iz Meke 1885., Arnaut hadži Husein 1885., Arslanović Ahmed alemdar 1791., Atabegović Halil 1791. i Avdagić (Avdagića bašča).

Babović Osman 1791., Bačević, Bać (čatrna Bačinovača), Bajalović Osman baša 1789., Bajgorić Salih 1791., Bajramović Ramadan 1832., Bakibegović Ahmed 1832., i hadži Šaćir 1898., Bakičević, Balavac Osman 1832., Baljić Salih 1832. i hafiz Mustafa 1895., Banović hadži Salih 1885., Barzut Alija 1885., Basarić Husein 1791., hadži Ahmed 1832., vakif Mustafa hodža 1873., Bašić Smail 1791., i hadži Mehmed Seid 1857., Batina Ahmed 1791., Bečević, Beća, Begić Ibrahim 1791., vakif, Begović Rizvan 1885., (Begovića kuće), Behmen hadži Husein 1791., hadži Ibrahim 1791., hadži Mahmut 1791., hadži Osman 1791., hadži Murat 1791., hadži Salih 1832., hadži Sulejman 1832., vakif hadži Alija 1846., hadži Husein 1846., hadži Mustafa 1849., hadži Abdulah 1854., hadži Hasan 1854., vakif, hadži

Omer 1882., hadži Mahmut 1885., i hadži Salih 1910., Behram Ibrahim 1791., Bešić Tiro 1791., Bešlić Smail 1734., Bešo Mustafa 1878., Bićkalo hadži Alija 1885. i hadži Mehmed 1885., Bijedić Abdulah ef. 1885., Bilal Mahmut 1885., Bise Sulejman 1791., Bišćević 1885. (Bišćevina), Bjelović, Blagajac (Hadžijić) 1885., Bojčić, Bostandžić Selim 1791., Boškailo Ibrahim 1791., Bralj Halil 1832., Brkić Husein 1791., Brklja Ahmed 1832. i hadži Avdaga 1885., (Brkljevina) Brko Mustafa (Brkovac), Brković Husein 1790., Brzina Ramadan 1791., Bubalo Mahmut 1885., Bučuk 1885., Bukić hadži Alija 1791., Burek Mehmed 1816., Burić Ahmed 1780., Burina Mehmed 1758., Buro hadži Salih 1736., vakif (Burine bare), Buzaljko Fazlija 1832., hadži Alija 1885. hadži Muharem 1885. i hadži Mustafa 1885. Cernica Mehmed 1832. i Crničić Alija 1680.

Čakmanović Omer 1791., Čampara Salih 1885. (Čamparine njive), Čantro hadži Abdulah 1791., Čekro Ibrahim 1791., Čelebić, Čelić Salih ef. 1885., Čerkez Hasan 1791., Češko 1885., Čiko Ibrahim 1791., Čohodarević Hasan alemdar 1791., hadži Salih 1854. i hadži Avdaga 1898., Čokić Mustafa 1791., Čokljat (Čokljatove kuće), Čolak Salih baša 1791., Čolaković Duran 1832., Čolić Nuhan 1791., Čolpa Abdulah 1836., Čoltić, Čubilović 1885., Ćupina Alija 1832.

Ćato Husein 1754., Ćehajić Sulejman 1832., Ćemalović (Ćemalovac i Ćemaluša), Ćesić 1791., vakif, Ćeskin Salih 1791., Ćiber, Ćimić Omer 1849., godine.

Dabrica Omer 1885., Dedić Husein 1791., Dedović Ibrahim 1832., Deli Alija 1791., Delibašić Salihaga 1791., hadži Salih 1889., vakif, Delić (Delića harem u Trijebnju), Demić Omer 1832., Demirović Jusuf 1885. (Demiruša) Dervišević Mehmed 1889., vakif i Muhamarem, vakif, Dervoz hadži Halil 1791., hadži Mustafa 1832., hadži Halil 1836., vakif i Ahmed 1836., vakif, Dišlić Ibrahim 1832., Dizdar Mehmed baša 1791. i Melikhana 1885., vakif, Dizdarević Husein 1819., Dobrić Osman 1843. i hadži Mujaga 1885., Dokara Mustafa 1791., hadži Ismail 1881. i hadži Jusuf 1898., Duduk Ibrahim 1791., Duman Derviš 1832., Duraković Mustafa 1832., Durambašić Smail alemdar 1791. (vrt Duranbaševina), Duranić, Duranović Duran 1832. i Durut Ahmed bajraktar 1889., vakif.

Džabić Husein čelebija 1734., Džafić Zufikaraga 1791., Džankić 1885., Džeko 1885. (Džekuša), Džemila Husein 1791., Džemilović Alija 1885., Džindić, Džonko Alija 1832., Džoklo Alija 1885.

Đozulan Mahmud, Đukić Nuhan 1791. godine, Đurjan Ibrahim i Đuvenica Salih 1791.

Elezović hadži Hajdar 1832., hadži Zulfikar 1889., vakif i Zejna 1889., vakif, Eminović Hasan 1885. godine.

Fejzić 1885., Festić Smail 1832., Fildić hadži Husein 1885., i Frenjo Hasan (Frenjina bašča).

Gabela (Gabelin harem u Milavićima) Gačo Ibrahim ef. 1791., Galešić, Golo Salih baša 1754., Gatačkić Hata 1885., Gažin Mustafa 1832., Gerin Halil 1791., Gigo Ahmed 1791. (gigina bašča u Basilijama), Glavaš Osman 1791., Glavinić, Gluhić Mustafa 1791., Golub Mehmed 1832., Golubić Ahmed ef. 1873., Grebidjela Šaćir ef. 1873., vakif, Grljević Ismail 1791., hadži Smail i Fatima, 1885., vakifi, (Grljevina), Gubeljić Osman 1885., Gustinić Husein 1791., Gušić, Gutošić.

Hadžiahmetović Hasan, Hadžibečević, Hadžibećiragić, Hadžalić Salih 1815., Hadžijić (Blagajac) 1885., Hadžimehmedović Mustafa 1791., Hadžiredžepović Mehmed 1762., ranar, Hadžisalihović hadži Alija 1735., vakif, (Hadži Alina mahala), Hadžiselimović Mahmedaga 1734., Hafizović Mustafa 1815., Hajdarbegović hadži Hasan 1850., i Hatidža 1866., vakif, Hajdarović Zulfikar 1881., vakif, Halilagić Ahmed 1832., Fatima 1823., vakif i Saima, 1879., vakif, Halilović, Hamzić Salih 1885., Hanić Alija 1885., Haračić 1885., Harlač Ramandan 1791., Hasanagić Mehmedaga 1812. (Hasanagića harem u Trijebnju), Heko Osman 1838., Hodžić hadži Osman 1832., vakif, hadži Husein 1843. i Mehmed 1885. vakif, (Hoduša njiva), Hodžić Mustafa, 1791., vakif, Horoz Mustafa 1832., Hotaš Ahmed hodža 1791., Hrle Pašo 1700., hadži Derviš 1885., Hromić Salih ef. 1815., hadži Ibrahim 1889., (Hromića magaze), Hrvić, Hubanić Hasan 1791., Humačkić Mehmed 1832., Huremović Salih 1836., Huseinagić Alija, 1832., Mustafa ef. muderis 1895., Husić Halih 1855., Husnić Mehmed 1832.

Ićko Saima 1791. vakif, Idriz Omer 1879., (Idrizov harem u Trijebnju), Iglić (Ine) Abdurezak 1791., Ilijasović Bajram 1791., Ipekli (Pećanin) hadži Mehmed, Isaković, Ishakbegović Hasan 1812., Isić Smail baša 1791., vakif, Išerlić Salih-agá 1791., Ivanković Halil 1849. godine.

Jaganjac Šaćir 1886., Jahura Hasan 1885., Jakubović, Janboli Mehmed 1754., Jančić Mehmed 1780., Jastreb Mustafa 1791., Jaša Sulejman 1754., Jašarbegović Sulejmanbeg, 1794., Jašarović Emin 1791., Joldžo Salih 1885. godine.

Kadribegović Mehmed 1795., Kimović Kajto Ahmed 1791., Kapic Ishak 1773., Hadžibeg 1791., i hafiz Ahmed 1935., Kaplan Osman 1791., Karabasilo, Karadža Hasan 1858., Karajica Ahmed 1791., Kassumović 1885., Katana Mustafa 1832., Katić Omer 1832., Kavelj (njiva Kaveljuša), Kazić Smail 1791., Kekić, Keko Ahmed 1885., Klapić Osman 1791., Klapo Šaban 1791., Klarić Omer 1791., Kočić Mustafa 1791., Kohnić Ahmed 1791., Kokotović Osman baša 1791., hadži Mehmed 1885., Končul Husein 1791., Konšo (Konšić) hadži Mahmud 1791., Konšur Hasan spahija 1734., Korač Omer 1832., Korjenić zvani Čubilović Adem 1868., Korkut Halifa 1593., (Korkutovina), Kosović (Kosovina), Koštrić Salih 1832., Kovačić hadži Salih 1885., Kreho Mustafa 1791., i hafiz Mustafa 1832., (Krehovina), Krga hadži Hadže 1875., Kriko Mehmed 1791., Krpo Muhamed-aga 1734., Kubat Ahmed 1878., Kudin Mehmed 1832., Kukić Mustafa 1832., Kukolj Hadže 1885., Kulija Derviša 1885., Kurtović, Kusturica hadži Adem 1885. godine.

Legić Mehmed 1906., Lengić Omer 1885., Leto Alija 1885., Leut 1754., Lević Nefi 1885., Lisica Šaban 1791., Loga Selim 1791. godina.

Ljubović Mustafa-beg 1837., hadži Sulejman-beg i hadži Muhamed-beg 1885., vakifi.

Mahmutčehajić Muharem baša 1791., Salih čehaja 1810., vakif, hadži Alija 1885., hadži Mustafa 1885., hadži Šaćir ef. kadija 1885., hadži Muharem 1878., vakif, Mahmutović Halil 1885., Maktan, Maksumić hadži Ahmed 1791., Malohodžić salih 1791., hadži Avdija 1876., i Đulsuma 1876., vakif, Manjura, Marić Hasan 1791., Martinović Osman 1832., Mašić 1885., Mataradžić Mehmed baša 1754., Mecan Mehmed 1791., Medar 1885., Mehanić mula Derviš 1854., Mehmedbašići: hadži Muhamed 1734., vakif, hadži Mehmed alemdar 1791., hadži Mehmed 1843., hadži Abdulah (Šejhaga) 1846., hadži Ibrahim, hadži Mahmut-aga, hadži Bećir, hadži Suljaga 1898., hadži Avdaga 1898., hadži Alija 1898., hafiz Ahmed 1942. i hadži Mujaga 1970., Mehović, Mekić Salih 1885., Meretlić 1885., Mešak Abdulla 1836., i Derviš ef. vakif 1885., Milavić Ahmed ef. 1734., Nazifa 1879., vakif, Miljanović Salih 1791., Mirić, Mišić, Morava Mustafa baša 1815., Morić Osman 1832., Mrahorović hadži Halil 1885., Mraović, Mrgan Halil 1791., Muftić Mustafa čelebija 1734., Mujagić Šaha

1885., Mujezinović Salih 1791., hadži Husein 1889. i hadži Mustafa Mujkić 1885., Mulać Mehmed 1791. (pašnjak Mulaćevinama), Muratbašić Hasan 1815., Muratbegović hadži Ali-beg 1889., Mustafagić Ali-beg 1850. i Melča 1850. vakif, Mustafić Salih 1791. (Mustafića harem u Trijebnju), Mušta Mehmed 1746. godine.

Nikšić hadži Mustafa 1846., hadži Mahmud 1867., vakif, hadži Pašaga 1885., vakif, Noso Ahmed 1885., Novaković, Nović Mustafa baša 1791., Nuhanović, Nurko, Nurković Salih 1885. godine.

Obradović Ibrahim 1832., Odobašić Selim 1791., Oglić Derviš 1832., Omanić Alija 1791., Omanović Mustata 1832., Opijač Ismail 1675., hadži Ibrahim 1885., Orjiančić Smail 1885., Ovčina 1885. god.

Pačo Halil-agha 1791., Padalo Hasan baša 1754., Padalović 1885., Pajić hadži Hasan 1791., Pajo Selim 1832., hafiz Omer 1900., (Pajinovac), Paloš Ibro 1885. (priča se da su porijeklom iz Mađarske), Pantro hadži Hasan 1750., Pašalić Fejzo 1832., Pašić Omer 1746., Pavlović Hasan 1791., Pečić 1907., Pehilj Plema 1885., Pejak Salih 1780., Pejković, Pelja Osman 1885., (priča se da su doselili iz Mađarske - Peljevina i Peljina čatrinja), Penava, Pendel Mustafa 1832., Pezo Husein čehaja 1791., hadži Mustafa 1885., Pinjo (Tatarević) Ahmetaga 1880., Pirić Ibrahim 1791., Pirija Husein 1832., Pita Husein alemdar 1791., hadži Hasan 1791., Pitići: hadži Zaim 1812., hadži Salih 1814., hidži Mahmut 1814., hadži Hasan 1814., hadži Mustafa 1814., hadži Abdurahman 1898. i hadži Mustafa 1898., Pivac, Pjević, Pločić Huso 1832., Pojilović Mustafa 1840., Popovac Ibrahim 1885., Poturović Mustafa 1885., Premilovac Jusuf 1885., Prepo Alija 1791., Pripuz Mustafa 1791., Prndelj hadži Mehmed 1885., Puška Husein 1754., Puziči: Ali Zulfikar 1791., hadži Avdaga 1885., hadži Muharem 1885., hadži Ahmed 1885., (njiva Puzuša).

Radišević hadži Alija 1886., Radkušić Ahmed 1832., Radnić 1907., Rahimić Ahmed 1832., Rajković, Ramić Hasan 1791., Redžić Hasan 1843., i Nefisa 1843., vakif (njiva Redžovina), Repak Ahmed baša 1754., Salih alemdar 1791., hafiz Sulejman 1964. i hafiz Halil 1978., Repeša Ramadan 1791., Resulbegović Mejra 1885., vakif Resulović, Rizvanbegović: hadži Zulfikar (Hadžibeg) 1805., hadži Ali-paša 1831. hercegovački vezir i vakif, hadži hafiz Rizvan-paša 1865., Mustafa 1874., vakif hadži Mehmedbeg i hadži Mustafa-beg 1880. i hadži Ali-beg 1885., (Rizvanbegovina), Rizvanović Smail 1791., Rogaćević 1907., Rogoje Zuko 1832., Rojko Hasan baša 1792., (Rojkovina,

kula Rojnika, misli se da je ovo najstarija porodica u Stocu), Rojnika Mustafa 1885., Rokić Ibrahim 1886., Rudan Musa 1791., Rudić.

Salacan Mujo 1885., Salahor Mujo 1885. (priča se da su došli iz Mađarske), Salahović Abdulah 1832., Salčić Ahmet 1885., Sandžaktarbegović Muhamed-beg 1872., Sanić Mustafa 1791., Sarajlići: Mehmed ef. 1791., hadži hafiz 1791., šejh Alija 1812., vakif, Mustafa ef. 1863., muftija, hadži Ibrahim 1885., Hasanaga 1885., vakif (Sarajlića bašča), Serdarević, Sefo, Selimhodžić Husein ef. 1791., kadija, Selimić Zećo 1832., Selimović Alija 1791., Selimušić Halil 1832., Sidran Huso 1832., Sijavuš Ibrahim 1791., Sikimić Ibrahim 1885., Sinanović Mustafa 1832., Skando Mehmed 1832., Smailhodžić, Smajić Jašar 1817., Sofić Ibrahim, Solaković, Soldin, Spahić, Stočanin, Stranjak hadži Smail 1832. i hadži Muhamed ef. 1868., Studenović, Sulejmanović Mahmud 1791., Sumbulić (priča se da je ova porodica dala više alima), Suturić Mustafa 1791. godine.

Šabanović Rizvan 1832., Šabić Salih 1832., Šafristan Salih 1791., Šahbaz Alija 1860., Šahić Salih 1832., Šarac hadži Mehmed 1756., hadži Halil 1885. i hafiz Sulejman, reis-ul-ulema 1927., Šaran 1907., Šarići: Ismail kapetan 1741., vakif, hadži Ali-beg 1748., hadži Ibrahim 1823., hadži Osman 1832., vakif, hadži Smail 1832., Muhamed 1839., vakif, hadži Alija 1849., Husaga 1855., vakif, Nefisa 1878., vakif, Fatima 1878., vakif, hadži Osman 1889., Sulejman ef. kadija, i Alija 1912., vakif (njiva Šarićuša) Šaričević Omeraga 1879., Šator alemdar 1791., (Šatorovac i Šatorovina). Šehić hadži Mehmed 1839., Šehović Selim 1885., (Šehovac i Šehuša vinograd), Šelo Halil 1879., Šemić hadži Ishak 1832., hadži Ibrahim 1832. i hafiz Abdulah ef. 1910., Šiguljin, Šilović Salih 1832., Šiše Mustafa 1791., Šišić, Škorro Šaćir 1885., Šljivo hadži Salih 1885., Šljoka 1907., Špica Mustafa 1791., Šuko Jusuf 1791., Šuruta Mehmed 1791., Šuta Mustafa 1791., Šutić alemdar 1791. godine.

Tabaković hadži Mujaga 1885., Tas hadži Halil 1812., Taslidža Ahmed ef. 1885., Tatara Jusuf 1832., Tatarević hadži Ahmetaga (Pinjo) 1878., Telac Ahmed 1791., Telar Osman 1791., Telaš hadži Mustafa 1789., Temim hadži Mehmed 1734., Tica Ahmed 1885., Tiro Mustafa 1780., Tomić Alija 1885., Topalović, Topić Nuhan 1832. i hadži Alija 1885., Topuzović Mustata baša 1780., Trbonja Smail 1832., Tebo 1885. (njiva Trebuša), Trklja: Osman 1791., hadži Adaga,

hadži Mustafa 1854., hadži Mehmed 1885., hadži Đul 1885., i hadži Ahmed 1904., (Trkljina omeđina), Tucak Mustafa 1832., Tucaković, Tuce hadži Ahmed-aga 1791., serdengečija, Ahmed 1848., vakif, Tudor Jašar 1791., Tuka Ahmed 1850., Turajlić Salih 1791., Turančić Mustafa 1791., Turković Alija 1791. godine.

Ugar, Ustogonja Mehmed 1832., Uzunović (Uzunovića maha-la).

Vajbegović Čašif ef, 1885., Vanje, Varup Ramadan 1791., Vehar Vehbizade Mustafa 1791., Veledar Alija alemdar 1791., Vilogradac Ismihana 1791., Vladović Halil 1832., Volić, Vranjalić Mehmed 1885., Vujičić Selim 1791., Vujinović Mehmed 1791., Vukara Mustafa 1791., Vukičević Mustafa 1791., Vukle Mustafa 1791., vakif i Vukušić 1907. godine.

Zečić Halil 1791., Zećo 1907., Zekići hadži Mustafa jamak 1817., vakif, hadži Abdulah 1898., Zele Ali ef. 1815., vakif i hadži Smail 1832., Zerkalić hadži Mustafa 1854., Zilić Husein 1832., Zišlić Ibrahim 1832., Zlojo Ahmed 1791., Zdrako Mustafa 1858., vakif, Zvrakić Hasan 1791., Zuban Mustafa 1791., Zubić Ibrahim 1791., Zubović 1885., Zukić Ibrahim 1795., Zulić Ahmed ef. 1791., Zvonić.

Žarković Selim 1791., Žmiro, Žugor Salih 1791., Žujo Ali ef. 1801., Derviš ef. 1816., Mustafa ef. 1836., Žuli Ibrahim 1734., Žuljević Kahriman 1832., Žuna Jamak 1832., Derviš Osman ef. sin Ahmed ef. 1849. i Žunić 1832. godine.

U Stocu su pored spomenutih živjele još slijedeće hadžije za koje nismo mogli utvrditi iz kojih porodica potječu: hadži Ahmed 1734., hadži Hasan 1734., hadži Mustafa, sin Hasan hodžin 1734., hadži Salih 1734., Murteza ef. sin hadži, Smailov 1735., hadži Alija, sin Hasanov 1735., hadži Mustafa 1786., hadži Mahmud, sin hadži Mehmedov, umro u Meki 1791., hadži Ibrahim 1791., hadži Sulejman 1791., hadži Ahmed 1791., hadži Hasan 1791., hadži Murat 1793., hadži Alija 1815., Bećir, sin hadži Hasanov a ovaj sin hadži Omerov 1857. godine.

MUSLIMANI PROZORSKE OPĆINE¹

Staru župu Ramu s Prozorom u Kraljevoj zemlji (Bosni) Turci su konačno zauzeli 1463. godine. Rama se tada prvi put spominje u turskim izvorima kao nahija u kadiluku Neretvi, njen grad Prozor kao tvrđava s posadom i trgom, središtem te nahije. Prozor je za turske uprave bio sjedište dizdara, ajana, muteselima, mudira i raznih organa vojnih vlasti. Do konca 16. stoljeća nalazio se u sastavu Neretvanskog kadiluka u kliškom sandžaku. Početkom 17. stoljeća pripojen je sarajevskom mualuku u čijem je sastavu ostao do 1852. godine. Od tada pa do 1878. godine bio je sjedište mudirluka i pripadao travničkom kajmekamluku. Prozor nikad nije bio samostalan kadiluk i u njemu su stalno sjedili naibi susjednih kadiluka.

Prvi muslimani u prozorskому kraju bili su kao i drugdje osvajači, janjičari i spahiye i njihov broj se povećavao prelaskom na islam Dobrih Bošnjana-bogumila. Poznato je historijski utvrđeno da su bogumili zbog progona katoličke crkve i ugarskih kraljeva, masovno prelazili na islam. Oni su na islam prelazili i zbog toga što im je ova vjera, po svome učenju, bila bliža od katoličke, što potvrđuje sačuvano i na bosanski jezik prevedeno Barnabino evanđelje. Kada bi u jednom mjestu svi bogumili prešli na islam, onda su oni svoje bogomolje pretvarali u džamije ili su ih rušili pa na njihovim temeljima podizali džamije. Takav jedan slučaj imamo u Prozoru sa hadži Nesuhovom džamijom koja je podignuta na temeljima bogumilske bogomolje.

U Ramskoj nahiji živjelo je više rodova čiji su preci došli u doba "Fetha" kao spahiye iz Turske i drugih zemalja i ovdje se stalno nastanili. U Rumboke je za "fetha" došlo sedam spahiya od kojih su petorica ovdje ostali, a dvojica su otišli u Orašac. Neki Hasan iz Karahisara u Turskoj imao je 882. (1477.) godine timar u selu Pčelici u donjoj Rami i prvi je musliman koji se nakon turske uprave spominje u ovoj nahiji. On je ovdje došao sa turskom vojskom kao osvajač, i za vršenje neke dužnosti, možda mustahfiske, dobio timar u ovom mjestu.

¹ Izvori: *Sidžil prozorskog kadije iz 1842-1859. godine*, kopija u Arhivu Hercegovine; *Poimenični popis sandžaka vilajeta Hercegovine*, priredio: Ahmed S. Aličić, Sarajevo, 1985.; Milenko Filipović, *Rama u Bosni*; Hazim Šabanović, *Bosanski pašaluk*, Sarajevo, 1959. godine.

Priča se da je predak Čatića i Nuhefendića došao iz Konje, Karahodžića iz Jemena, Zaimovića iz Bagdada, Nuspahića iz Turske, Sabitovića iz Male Azije, Muftića iz Ugarske, Emrića i Kurahovića iz Budima, Fejzića iz Pešte, pa ih zovu Peštelje, Agića iz Srbije, Čorbadžića iz Beograda, Samardžića iz Smedereva pa su ih zvali Semendrije. Predak Dugalića u Dugama došao je iz Male Azije, Kopčići u Kopčićima iz Šama (Sirijska), Medina u Kučanima iz Medine, Pilava u Lapsunju iz Bige i Arbanasa, Arnautovića i Bektaša iz Albanije. Kad su Turci počeli gubiti posjede u Slavoniji, Lici, Krbavi, Srbiji i drugdje, mnoge muslimanske porodice su iz ovih krajeva emigrirale i nastanile se u selima Ramske nahije.

Ne zna se koliko je domaćih stanovnika u Ramskoj nahiji prešlo na islam ali se zna da je islamizacija ovdje trajala za cijelo vrijeme turske vladavine. Toponim Poturov Dolac iznad Rumboka podsjeća na slučaj prelaska nekog konvertita na islam. Neka kršćanska djevojka iz sela Orašca prešla je 1260. (31. marta 1844.) godine na islam i uzela ime Fatima, kći Abdulahova. Ovaj slučaj je u sidžil upisan, i da bi se prikrilo njenu kršćansko porijeklo nije navedeno njen rođeno ime, ime oca i razlog prelaska na islam.

Sela Grevići, Heljdrovi, Here, Jaklići, Kopčići, Krehići i Šerovina nose svoje nazive po istoimenim muslimanskim porodicama koje su od davnina u njima živjele. Varvara je dobila ime po Varvari, mačehi Ali-paše Varvara, koji je kao dijete odveden u Istanbul, tamo odgojen, prešao na islam i postao paša. Iz ovih porodica nastalo je vremenom više drugih porodica, a od Kopčića dvanaest. Ove porodice dobile su svoja prezimena po imenima begova iz porodice Kopčić.

Čuveni bezi Repovci iz Repovaca pod Lisinom, odnosno pod Bitovnjom planinom u konjičkoj općini, imali su posjede i na području prozorske općine. Rama, željeznička stanica na pruzi Konjic-Jablanica koja je 1955. godine potopljena i došla u bazen akumulacije Jablaničkog jezera bila je s okolinom svojina begova Repovaca. U ovom mjestu je nekad živio Jusuf-beg Repovac i Mahmutbegovići.

Hudutsko se nalazi u erozivnoj terasi iznad Rame u kome su Repovci imali velike posjede. Neki beg iz ove porodice platio je i doveo državnu komisiju koja je utvrdila granice (hudut) njegovog posjeda po čemu je i mjesto dobilo ime Hudutsko. Imanja ovog bega obrađivali su kmetovi koji su ovdje živjeli. Porodica Repovaca se vremenom razgradila u više porodica i dala nekoliko učenih ljudi i velikih vakifa.

Na području prozorske općine živjelo je od prvih dana turske uprave do danas više od 350 muslimanskih porodica. Neke od ovih porodica su davno izumrle od kuge, neke poubijane od uskoka iz Dalmacije i hajduka, a mnoge su opet stradale i nestale u genocidu koji je nad njima izvršen 1942. i 1993. godine.

Ovdje donosimo po abecednom redu spisak muslimanskih porodica s područja prozorske općine, za koji mislimo da je nepotpun, jer su turski dokumenti posebno registri (sidžil) prozorskih kadija većim dijelom uništeni i samo fragmentarno sačuvani. Na području 62 sela i zaseoka ove općine živjele su ili imale posjede slijedeće muslimanske porodice: Abasi, Adžemovići, Agići, Ametovići, Ajanovići, Ajanovići, Ajkići, Aladini, Alajbegovići, Alibegovići, Aliefendići, Alihodžići, Alilići, Amšovići, Antoli, Arbanasi, Arnautovići, Arsalići, Avdići, Babići, Bačvani, Bajramovići, Bajrići, Balići, Baralići, Bašići, Bašinci, Bećirbegovići, Bećirovići, Bećirspahići, Beganovići, Begići, Begovići, Bektaši, Bere, Berići, Bešići, Blejići, Bojići, Bračići, Brstine, Brkići, Budići, Bukvići, Bulići, Cokoje, Čave, Čehići, Čiće, Čilići, Čipale, Čiplici, Čobići, Čolići, Čorbadžići, Čolaci, Čuste, Čustići, Čatići, Čapkovići, Čehajići, Čosići, Dautbegovići, Delibašići, Delić, Deminići, Demirovići, Demirdžići, Dervišbegovići, Dilveri, Dilaverovići, Drežnjaci, Dugalići, Durići, Durmiševići, Duvnjaci, Džaferovići, Džanani, Džane, Dželetovci, Dželilovići, Džemati, Džemidžići, Džine, Džinovići, Đave, Đelani, Đezići, Đogići, Doletovci, Đonlagići, Đugumi, Duke, Đulimani, Ejubovići, Emrići, Fejzići, Gadže, Gafurovići, Ganići, Garabini, Garazlići, Gele, Gelići, Glavanovići, Globarići, Gorančići, Grcići, Greve, Gudići, Gute, Haćimići, Hadžalići, Hadžići, Hajdarovići, Halilovići, Hamidovići, Hamšići, Harambaše, Hare, Hasanbegovići, Hasanagići, Hasanovci, Hasice, Hasidići, Havelije, Helbeti, Heldovi/Heljdrovi, Heraci, Here, Hodžići, Hrinići, Hrnjací, Hubijari, Hujduri, Husseinbegovići, Husići, Husrepi, Ibrice, Imamovići, Isaci, Islamovići, Isakovići, Jaklići, Japalaci, Jarići, Jašarevići, Jarebice, Junuzovići, Jusići, Jusufbegovići, Kadrići, Kaltaci, Kapetanovići, Karađuz, Karahodžić, Kartali, Kassumovići, Kazići, Kemidžići, Kevrići, Klice, Kočevije, Kočići, Kolići, Konjarići, Konjdolci, Kopčići, Kormani, Koze, Kranjčići, Krehići, Kubići, Kukići, Kukrice, Kukuruzi, Kulaglići, Kurahovići, Kurići, Kurtagići, Lelei, Letice, Litice, Lulići, Lubunčići, Mahmutbegovići,

Mahmutovići, Majčići, Malanovići, Malkići, Malkoći, Manovi, Majnušci, Marići, Maslešići, Masnice, Merdani, Merdanovići, Medini, Melkići, Memići, Mezeti, Motike, Muftići, Muhibići, Mujanovići, Mujkići, Muhamedanovići, Muhameduseinovići, Muminovići, Muniković, Muratbegovići, Mustafići, Musići, Mustajbegovići, Mušanovići, Mušinovići, Nasupi, Nevenovići, Nezgode, Nezirići, Nikšići, Nuhbegovići, Numanovići, Numanspahići, Nurkići, Nurulahovići, Omanovići, Omeragići, Omerbašići, Omerbegovići, Ordagići, Oručevići, Osmići, Ovnovići, Pačići, Palići, Paljani, Parcani, Paše, Pervanovići, Pervizi, Pilavi, Pilavići, Plavci, Plavkušići, Pleće, Plečići, Peštele, Pokvići, Polapi, Polići, Pirolići, Pozderi, Pregalji, Prpe, Pupe, Purgići, Radoši, Rakite, Ramići, Ramnjaci, Rašidovići, Redžići, Rizvići, Repovci, Rovići, Rubići, Rupe, Ruvići, Sabitovići, Samardžići, Seferi, Sefići, Selimovići, Senkići, Sihirlići, Sinanagići, Skeke, Skodže, Slomići, Smajići, Smailovići, Spahići, Sofe, Svitlići, Svitlice, Subašići, Suknići, Sulejmanagići, Stupari, Suljići, Šabanci, Šabanovići, Šabići, Šahbegovići, Šakići, Šaragići, Šafre, Šarići, Šehići, Šehomerovići, Šere, Širbezi, Šišići, Šljive, Šćuci, Šuki, Šuškovići, Ščukulji, Šeškići, Tabaci, Tabakovići, Taharovići, Tahirovići, Tale, Talići, Tasovci, Tašići, Tatari, Tatarevići, Torlaci, Torlakovići, Trtci, Tubići, Tukići, Tulići, Turalići, Turumi, Turušlići, Ugarci, Vanje, Varvari, Velići, Veremi, Vile, Vilagići, Vričići, Vugdalići, Zahirovići, Zaimovići, Zeci, Zečići, Zečevići, Zukići, Zulići, Zukanovići, Žetice, Žilići, Živkovići.

Uspomena na prisutnost muslimana u selima prozorskog kraja čuva se i u nazivima lokaliteta, toponima i parcela o čemu ima mnogo podataka u dokumentima a posebno u gruntovnim knjigama. Mnogi lokaliteti dobili su svoje nazine po muslimanskim imenima i prezimenima, ili vuku svoje porijeklo iz nekog orijentalnog jezika. Navećemo ih ovdje više ali nećemo označavati sela u kojima se oni nalaze. Nazivi tih toponima su ovi: Arapovac, Begov Gaj, Begov Dolac, Bašin Dolac, Bagdad, Berberica, Bečića selište, Čardak, Čifluk, Gadžino groblje, Hadžića bunar, Hamidovka, Hurija, Mešćema, Mujkića dolac, Merdanovina musala, Kurtagin dolac, Jusića vrto, Kopčevina, Ilidža, Ramino trnje, Omanovića bunar, Rizvića ravan, Seferov potok, Šabići, Šehitluci/više Torlakovina, Džemalovina, itd.

NEKE POZNATE HERCEGOVACKE MUSLIMANSKE PORODICE

Alajbegovići

Alajbegovići se ubrajaju među najstarije muslimanske porodice u Mostaru. Svoje prezime dobili su, sigurno, po nekom alajbegu (pukovniku) koji je za vrijeme turske uprave živio i radio u Mostau.

Mostarski vakif Koski Mehmed-paša, sin Mustafin svojom vakfnamom od druge dekade redžepa 1021. (7-17. septembra 1612.) određuje između ostalog da njegov brat šejh Mahmud ef. kapi od Mustafa-bega Alajbegovića, sina Osman-begova posjede u Suhom Dolu u Vrapčićima koji se sastoje od kuća, vinograda i bašči i pripoji ih njegovom vakufu.¹ Iz ove vakufname saznajemo da su Alajbegovići početkom 17. stoljeća imali velike posjede u Suhom Dolu u Vrapčićima. Oni su dalje imali posjede u skoro svim selima koja se nalaze na području Bijelog polja što potvrđuju i nazivi toponima "Alajbeguša" koji se nalazi u Podgoranim, Prigradanim i Vrapčićima.

U pristupačnim izvorima spominju se slijedeći Alajbegovići: Mustafa-beg i brat mu Numan-beg 1766., Jusuf-beg 1767., Husenin-beg i Abdulah-beg 1828., Ali-beg, sin Salih begov 1831., Džaferbeg, sin Omer-begov 1839., Omer-beg, sin Džaferbegov 1847., Fazli-beg, sin Abdulah-begov i Osman-beg, sin Ibrahim-begov 1849. godine.² Ibrahim Alajbegović bio je 1848. godine predsjednik (reis) medžlisa na konaku u Mostaru.³

Porodica Alajbegovića dala je, pored većeg broja posjednika, spahijsku i raznih vrsta zanatlja, i više učenih ljudi (uleme) koji su vršili razne funkcije u islamskoj hijerarhiji i bili imami, hatibi, kadije,

¹ Original Koski Mehmed-pašine vakufname nalazi se u Gazi Husrev-begovoj biblioteci.

² Sidžil mostarskog kadije (SMK) broj 5, list 17 i 76, broj 7, list 98. Fotokopije u Arhivu Hercegovine.

³ dr. V. Ćorović, *Iz dnevnika Prokopija Čokorila*, Glasnik zemaljskog muzeja Sarajevo, 1913. str. 87.

muderisi i mualimi. Hafiz Mustafa ef. Alajbegović, sin Ahmed-begov živio je u Mostaru polovinom prošlog stoljeća i ovdje u nekoj džamiji vršio imamsku i hatibsku dužnost. U rebiu II 1265. (24. II - 24. III 1849.) vjenčao se je s Muntehom, kćerkom Mahmudovom iz Neziragine mahale uz 31 000 akči mehri muedžela.⁴ O njemu nemamo drugih podataka.

Jusuf ef. Alajbegović je, nakon završetka mekteba i medrese u Mostaru otišao na nauke u Istanbul gdje je studirao nekoliko godina. Po završetku studija ostao je živiti i raditi u Istanbulu i tamo izišao na glas i postao čuven među carigradskom ulemom sa svojim javnim predavanjima koje je držao po džamijama i raznim naučnim ustanovama. Kada je 1269. (1853.) godine umro mostarski muftija Mustafa ef. Mukić, Mostarci su pozvali i zamolili Jusufa ef. da dođe u Mostar i primi se muftijske dužnosti. On je taj poziv odbio i njima preporučio Mustafa Sidki ef. Karabega poručivši im da je on za ovo zvanje, od svih Mostaraca koji su učili u Istanbulu, najspasobniji. Karabeg se je nerado i na veliko insistiranje Mostaraca primio ove dužnosti 1857. koju je vršio sve do svoga tragicnog umorstva 1878. godine.⁵

Hadži hafiz ef. Alajbegović, sin Husein-begov živio je u Mostaru 1875. godine i u to doba ovdje, sigurno, vršio neku vjersku funkciju ali kakvu ne zna se.⁶

Od polovine prošlog stoljeća do 1941. godine u Mostaru su živili i vršili razne vjerske funkcije, slijedeći Alajbegovići: Abdulhamid ef. 1856. Ahmed ef. 1867. Osman ef. 1880. hadži Salih ef. 1888. Numan ef. 1891. Mustafa ef. Omer ef. i posljednji Ibrahim ef.. Numan ef. je od 1886. do 1888. bio kadija u Mostaru i član Ulema medžlisa u Sarajevu.⁷

Hadži Salih ef. je bio najveći alim ove porodice i jedan od najvećih u Bosni i Hercegovini. Rođen je u Mostaru u prvoj polovini 19. stoljeća gdje je završio mekteb i medresu pred čuvenim mostarskim muftijom i muderisom Mustafa Sidki ef. Karabegom. Poslije završetka medrese otišao je na studije u Istanbul gdje su u isto vrijeme studirali

⁴ SMK broj 7, list 102.

⁵ Hivzija Hasandedić, *Mustafa Sidki ef. Karabeg, mostarski muftija od 1857. do 1878. godine i okupacije Mostara*, El-hidaje, Sarajevo, 1943. i 1944. godina. Separatni otisak.

⁶ SMK, V-61, list 12.

⁷ SMK, V-56, list 45; Bošnjak kalendar za 1898. godinu.

Fadil Ševket ef. i hafiz Muhamed ef. Kurt i hafiz Sulejman ef. Šarac iz Stoca. U Istanbulu je položio stroge (ruus) ispite i po povratku u Mostar bio je najprije upravitelj ruždiye turskog tipa koja je 1887. godine reformisana u II narodnu osnovnu školu.⁸

Za hadži Salih ef. se priča da je kao muderis i direktor bio izvrstan metodičar i da je sve predmete koje je predavao, dobro tumačio, objašnjavao. Neki Krčmarik bio je za Austro-ugarske uprave šef vjerskog odsjeka u odjelu za bogoštovlje i nastavu pri Zemaljskoj vlasti u Sarajevu i išao je i inspicirao rad po mektebima i medresama. Za hadži Salih ef. rad dao je najbolju ocjenu i za nj rekao ovo: Kad bi živio u Mostaru ne bih žalio svaki dan po dva sata na koljenima sjediti i njegova predavanja slušati.⁹

Petog maja 1899. godine održan je protestni zbor u mostarskoj Kiraethani i počeo pokret muslimana za vjersku i vakufsco-mearifsku autonomiju, odnosno borba protiv austro-ugarske okupacije Bosne i Hercegovine. Direktni povod za početak ove borbe bila je konverzija malodobne Fate Omanović kćerke Osmanove iz Kutilivča u Bijelom polju kod Mostara koja je noću 3. maja 1899, pobjegla s nekim katalikom. Na čelo ovog pokreta stao je Ali Fehmi ef. Džabić, onovremeni mostarski muftija, a hadži Salih ef. Alajbegović je izabran u egzekutivni odbor koji je brojio 12 članova. Muftija Džabić imao je najviše povjerenja u hadži Salih ef. i Hasan-bega Ali Lakišića. Na sjednici egzekutivnog odbora održanoj 27. novembra 1907. godine rečeno je za hadži Salih ef. da je "jedan od najmjerodavnijih alima u zemlji". U ovoj borbi on je učestvovao sve do 1. maja 1909. godine, kada je stupio na snagu Statut za vjersko-prosvjetnu autonomiju koji je car Franjo Josip 15. aprila 1909. sankcionisao. Od 1907. do 1913. godine bio je muderis Karađoz-begove medrese i izveo nekoliko halki talebe po carigradskom načinu. Umro je 21. juna 1913. godine i sahranjen u haremu na Carini gdje su sada željeznička i autobusna stanica.¹⁰

⁸ Arhiva Vakufskog povjerenstva u Mostaru, akt broj 231-237/1906. (AVPM).

⁹ Hasan Nametak, *Mostarska ulema zadnji sto godina*, Kalendar Narodne Uzdalice, Sarajevo, 1941. str. 80.

¹⁰ Osman Nuri Hadžić, *Muslimanska vjersko-prosvjetna autonomija u Bosni i Hercegovini i pitanje carigradskog hilafeta (povodom 25-godišnjice Džabićevog pokreta)*, Gajret, Sarajevo, 1925. brojevi 7-12; Ferdo Hauptman, *Borba muslimana Bosne i Hercegovine za vjersku i vakufsco-mearifsku autonomiju*, Sarajevo, 1967., str. 327, 401, 404, 533, 543.

Omer ef. Alajbegović bio je oko 1935. godine vjeroučitelj narodne osnovne škole u Mostaru, a Ibrahim ef. posljednji imam Husein hodžine džamije na Carini koja je zatvorena 1941. godine. Ova je džamija u toku prošlog rata služila Njemcima za skladište a jedno vrijeme i za konjušnicu.

Alajbegovići su stajali u Alajbegovića sokaku na Carini gdje su imali kuće i dva čoška. Oba su situirana na uglu M. Tita i Alajbegovića ulice. Jedan ima oko deset metara dugi doksat koji gleda u M. Tita ulicu. Na spratu ovog čoška stanuje vlasnik, a u prizemlju se nalaze poslovne prostorije. Ne zna se kada je ovaj čošak sagrađen i ko ga je podigao ali je on do danas sačuvao svoj prvobitni vanjski izgled i dimenzije.

S lijeve strane Alajbegovića ulice nalazi se drugi Alajbegovića čošak ali bez doksata. On se sastoji od prizemlja i sprata gdje se nalaze dvije prostorije bogato ukrašene rezbarijama i prostrani trijem. Na vratima velike sobe na spratu koja su bogato ukrašena rezbarijama nalazi se pri vrhu u drvetu ugraviran slijedeći natpis: "Ja mufettihal ebvab iftah lena hajrel bab", što znači "O vječiti Stvoritelju koji otvaraš svaka vrata, otvori nam najbolja vrata". Ispod ovog teksta napisano je i ugravirano: sene 1270. (4. X 1853 - 24. IX 1854.), iz čega se razumije da je ovaj čošak sagrađen 1853/54. godine. Vlasnik je čošak adaptirao i snabdjeo potrebnim rekvizitim stare muslimanske kuće, namještajem i posuđem, i preko ljeta ga strani turisti mnogo posjećuju. U dvorištu gdje se nalaze nusprostorije napravio je mali šadrwan.

U Lozinoj mahali u Vrapčićima postoji Alajbegovića kula s čoškom koja ima prizemlje (izbu) i dva sprata. Locirana je pri brdu na mjestu koje dominira okolinom, utvrđena je poput zamka i oko nje se nalazi dvorište ograđeno sa oko četiri metra visokim zidom. Priča se da je sagrađena odmah poslije okupacije Bosne i Hercegovine 1878. godine i da su je podigli braća hadži Ali-beg i Muhamed-beg Alajbegović. U kući je za prošlog rata bio jedno vrijeme stacioniran odred italijanske vojske koji su je dobro oharabili. Vlasnici su je poslije 1950. godine opravili i danas preko ljeta u njoj povremeno borave. Alajbegovići su imali jednu kulu i u Željuši u Bijelom polju koja je davno srušena. Na nju nas danas podsjeća toponom "za kulom".

Mustafa-beg Alajbegović, sin Husein-begov imao je 1293. (1876.) godine musafirhanu (besplatno konačište) u Potocima kod

Mostara.¹¹ Hadži Ali-beg Alajbegović darovao je 1914. godine kuću u Vrapčićima i odredio da se u njoj podučavaju muslimanska djeca u islamskoj vjeronauci i da džematlije u njoj uz ramazan klanjaju teraviju. Nismo mogli saznati gdje se je ta kuća nalazila i kada je toj svrsi prestala služiti. Mustafa ef. Mrmo iz Blagaja vršio je 1914. godine mualimsku dužnost u Vrapčićima.¹²

Alajbegovići su za turske uprave imali velike posjede i u Bivoljem Brdu u općini Čapljina. Oni su ovdje imali i kuću na sprat koja je sada vlasništvo Čevra. Predanje kaže da je staru džamiju u Bivoljem Brdu sagradila neka Alajbeguša iz Mostara i za njeno izdržavanje zavještala nekretnine i harem kod džamije. Mustafa ef. Ulak (Ulaković) bio je od 1769. do 1792. godine imam ove džamije na temelju čega se može zaključiti da je ona sagrađena prije 1769. godine i ubraja se među starije džamije u Hercegovini.¹³

Muhamed-beg Alajbegović bio je prvi gradonačelnik Mostara koji je na ovaj položaj došao odmah nakon okupacije Mostara 5. augusta 1878. godine. Rođen je u Mostaru 1840. gdje je stekao osnovno obrazovanje i kasnije se čitanjem raznih knjiga sam školovao. Za njegova 12-godišnjeg načelnikovanja, četiri puta je biran sa mandatom od po tri godine, u Mostaru su izgrađeni slijedeći objekti: zgrada duhanske stanice (fabrika duhana 1880.) i otpočela obrada duhanskih prerađevina, metalno drveni most na Musali 1882. koji je 1888. rekonstruiran i drveni nastavci zamjenjeni željeznim, na Mejdalu (Trgu 1. maja) je 1884. sagrađena časničko činovnička kasina u martu 1884. Mostar je povezan željezničkom prugom sa Metkovićem, 1885. su sagrađene zgrade osnovne škole na Musali, sada muzička škola, trgovačke škole, izgrađen savremeni vodovod od vrela Radobolje koji je imao 53 izljeva, osnovano dobrovoljno vatrogasno društvo i izvršena temeljna rekonstrukcija Sinan-pašine i Ćejvan čehajine džamije, sagrađena nova bolnica 1888. i izgrađena ulica Šetalište sa kružnicom u sredini (Rondo ili Guvno) od koga na sve strane vodi šest ulica.

¹¹ SMK, V-62, list 107.

¹² AVPM, akt broj 1361/1914.

¹³ SMK, broj 5, list 6, 8, 24.

Za vrijeme njegovog načelnikovanja gradska općina je 1883. godine sagradila jednu veliku česmu na Musali kod Ćose Jahja hodžine džamije. Kada je Vakufsko povjerenstvo 1938., godine podizalo iz vasijeta Hasan-bega Lakišića jednu lijepu i reprezentativnu zgradu na harem u ove džamije, demontiralo je ovu česmu i prenijelo je i sagradilo kod parka s druge strane ulice. Na kamenoj ploči iznad česme uklesan je i latiničnim slovima napisan ovaj natpis: "1883. MDCCCCLXXXIII iz obćinske pomlje plod načelnikujući Muhamedbeg Alajbegović". Česma i danas postoji i napaja žedne prolaznike.

Muhamed-beg je dva puta išao u Beč, jednom u Budimpeštu, a jednom se je susreo u Požegi sa carom Franjom Josifom. Za svoj rad je dobio mnoga značajna priznanja i na kraju zvanje viteza. Umro je 16. januara 1890. godine i sahranjen u harem na Carini koji je 1965. ekshumiran i gdje su sagradene nova željeznička i autobusna stanica.¹⁴

Aršinovići¹⁵

Porodica Aršinovića (Ziraizade), ziraun na arapskom jeziku znači: aršin, lakov, ubraja se među stare muslimanske porodice u Mostaru. Najstariji poznati član ove porodice je hadži Ahmed-beg Ziraizade, koji je prije 1651. godine sagradio jedan mesdžid na Ogradi u Mostaru. Ovo saznajemo iz sidžila (registra) mostarskog kadije iz 1651. godine u kome se u Mostaru spominje Zirai hadži Ahmed-begova mahala. Ovaj hadži Ahmed-beg je potписан kao svjedok na nedatiranoj vakufnami (zakladnici) Mustafe, sina Turhanova iz Mostara.

¹⁴ Sarajevski list, Sarajevo, 1884., broj 34; Luka Grdić-Bjelokosić, *Mostar nekad i sad*, Beograd, 1901., str. 14; AVPM, akt broj 30/1885; Glas Hercegovaca, Mostar, 1890., broj 3; Karl Peez, *Mostar und sein Kulturkreis*, Leipzig, 1891., str. 42, 43, 70, 78, 81 i 205. Drago Karlo Miletić, *Ukorak s vremenom*, Sloboda, Mostar od 6. decembra 1982. godine.

¹⁵ Sidžil mostarskog kadije (SMK), broj 7, list 11, 12, 16, 53, V-50, list 175, broj V-62, list 91, 110 i 118, Acta turcatum Provincialata hercegovačkih franjevaca, XV/736, XVI/758, Arhiva Vakufskog povjerenstva u Mostaru akti broj, 348/1919, 16/1920, 2203/1931, fra Andrija Kačić Miošić, *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*, Split, 1983., str. 137, dr. Hazim Šabnović, *Književnost muslimana BiH na orijentalnim jezicima*, Sarajevo, 1973., str. 716.

Muju Aršinovića iz Mostara zarobio je 1660. godine makarski vojvoda Rušendić. Hasan-beg Ziraizade potписан je kao svjedok prilikom jednog vjenčanja koje je obavio mostarski kadija 1080. (1670.) godine. Salih-beg Ziraizade iz Nezir-agine mahale i Mustafa Ziraizade, sin Mustafin potpisani su kao svjedoci prilikom jednog vjenčanja obavljenog u Mostaru 1145. (1733.) godine.

Husaga Čišić u svome djelu o Mostaru, na stranama 96 do 102, opširno piše o junaštvu dvojice Aršinovića: Mujage i brata mu Nuhan bajraktara (Nukice) koji su bili komandanti dviju karaula u zapadnoj Hercegovini i vodili teške i duge borbe sa uskocima iz Dalmacije.

Mujagu je ubio njegov seiz Ivan Mikulić (Striko Jago) koncem 17. stoljeća, a Nuhan je poginuo 1717. godine u Bišću niže Mostara u borbi s Mlečanima. Tijela ove dvojice šehida prenesena su pred džamiju na Musali gdje im je klanjana dženaza, a nakon toga su sahranjeni: Mujaga u harem na Carini, a Nuhan bajraktar u Šehitlucima u Brankovcu.

16. dan ramazana 1145. (2. marta 1737.) godine hajduci su napali na kuću Džafer-bega i Ali-bega Ziraizade koja se nalazila uz Radobolju oko pola sata udaljeno od Mostara. Oni su u njoj ubili sedmoro čeljadi: Džafer-bega, ženu mu Đulsumu, sinove Abdulaha, Ahmeda i Hasana i slugu Šabana, troje djece ranili: Fatimu, Eminu i Ajniju. Hajduci su iz kuće odnijeli sve vrijednije stvari koje su u njoj našli. Sud je utvrdio da su ovo ubojstvo i pljačku izvršili: Rade i Vukosav Vučić iz Prahova, Nikola Vulić iz Crnča i Milosav iz Raštana, koji su pohvatani i poslani na Bosanski Divan radi suđenja i izricanja kazne.

Iz ove porodice potječe i pjesnik Ziraija koji je živio u Mostaru u 17. stoljeću i pjevao na turskom jeziku, ali se ne zna kako mu je bilo ime. Spomen mu nalazimo u jednoj antologiji pjesama koju je 1737. godine sastavio mostarski pjesnik Kudsija.

Ziraizade hadži Ahmed-agin mesdžid lociran je na Ogradi na početku Donje mahale, nedaleko od bivšeg mosta Mujage Komadine i desne obale Neretve. Građen je od lomljenog kamena i pokriven četvorostrešnim krovom pod pločom. Bez munare je i ikakvih arhitektonskih vrijednosti. Ima predvorje (sofe natkrivene krovom produženim od mesdžida koji drže zidovi sa strane i dva drvena

stupa. Na ovom objektu su 1977. izvršeni potrebni i konzervatorski radovi i od tada služi za skladište.

Poznati su sljedeći imami ovog mesdžida: Mehmed ef. Šabanac 1866., hadži Mustafa, sin Mehmedov 1872., Mehmed ef. Milavić do 1894., i zadnji hafiz Mustafa ef. Jakirović. Poznat je bio pod imenom Milavića mesdžid po Milavićima koji su u njemu više godina vršili imamsku dužnost. Šaćir-agha Novo bio je više godina mujezin ovog mesdžida. Zatvoren je 1929. godine.

Zirain vakuf imao je 1899. godine u svom posjedu sljedeće: mesdžid, dućan i tri groblja koji su upisani u gr. ul. broj 3154 pod pet raznih katastarskih čestica i zapremali su 2.065 m² površine. U posjedu ovog vakufa danas se nalazi samo mesdžid i mali harem uza nj dok su dućan i dva harema poslije 1945. godine nacionalizovani. Na dva harema koja su se nalazila nedaleko od mesdžida podignute su poslije 1960. godine stambene zgrade. U ovom haremumu se je do 1960. godine nalazilo turbe šejha Jusufovića koji po predanju potječe iz mostarske porodice Ćorda.

Bakamovići

Bakamovići su stara mostarska porodica o čijem se porijeklu kao i nastanku prezimena ništa pouzdano ne zna. Stajali su u Zahumu, najzapadnijoj četvrti Mostara, i ovdje i u okolini nekad imali velike posjede. Jedna ulica u Zahumu zvala se po njima Bakamluk, od 1946. godine nosi naziv Šulentića Stjepana Šćepe ulica. Oni su dalje imali posjede u više sela zapadne Hercegovine.

Na području Zahuma postoje dvije džamije koje su, prema narodnom predanju, sagradili dvojica braće Bakamovića: Baba Bešir-agha i hadži Ali-beg Lafo. Prva je situirana na krajnjoj zapadnoj periferiji Mostara, na Balinovcu, a druga oko kilometar istočno od nje, na Raskršću. Baba Bešir-agina je sagrađena prije 1585. a hadži Ali-bega Lafe prije 1632. godine.¹⁶ Ako je gornje predanje tačno, a indicije govore da jeste, onda su Bakamovići jedna od nekoliko najstarijih mostarskih porodica.

¹⁶ Opširnije o ovim džamijama vidi Hivzija Hasandedić, *Baba Bešir-agina džamija i Hadži Alibega Lafe džamija u Mostaru*, Islamska misao, Sarajevo, 1979. broj 10 i 11.

Iz jedne bujrultije bosanskog valije koja je 1207. (1792.) godine upućena mostarskom kadiji saznajemo da su prvaci Mostara: Ibrahim ef. muftija, Alaga Dadić, Hasan-aga Bakamović, Mehmed-aga Čumurija i Omer-aga Ćemalović pozvani da dođu na jedno savjetovanje kod valije u Travnik.¹⁷

Ovaj Hasan-aga Bakamović, koji je u svoje doba sigurno, bio ugledan građanin spominje se u Mostaru i 1766. godine.¹⁸

U raznim izvorima spominju se sljedeći Bakamovići-hadžije koji su živili u Mostaru i ovdje imali kuće i posjede: hadži Salih 1748., hadži-Ahmed 1828., hadži Hasan-beg umro 1839. i sahranjen u haremumu kod Baba Beširagine džamije, hadži Hasan 1849., hadži Jusuf 1851., hadži Mehmed-aga 1864., hadži Muhamed-aga, umro 1882., hadži Avdaga 1890., i hadži Jusuf-beg umro 1917. i sahranjen u haremumu kod Baba Bešir-agine džamije.

Ova je porodica, što se zna, dala sljedeće vakife: Derviš Muhamed Bakamović sin Hasan-agin svojom vakufnamom od 1. muharema 1254. (7. aprila 1837.) godine zavještao je kuću u Čejvan čehajinoj mahali i četiri dućana u njenom prizemlju. Odredio je da mutevelija izdaje svake godine kuću i dućane pod zakup i prihod od njih troši u sljedeće:

- da svake godine, u redžepu, šabanu i u ramazanu, kupuje po 150 groša hljeba i podijeli sirotinji Baba Bešir-agine i hadži Ali-bega Lafe maha, i

- da svake godine troši po 25 groša za učenje hatmi za duše: oca mu Hasan-age majke Fatime, brata Ibrahima i vakifovu dušu.¹⁹ Ovaj je vakuf davno prestao djelovati i nije poznato ko je i kada usurpirao njegove nekretnnine.

Hadži Avdaga Bakamović, sin Avdagin, oporučio je 1908. godine 200 kruna i odredio da se jedna polovina da imamu a druga, polovina mujezinu Baba Beširagine džamije.²⁰

Ovdje treba još reći da je hadži Jusuf-beg Bakamović često novčano pomagao vakuf Baba Bešir-agine džamije. On je darovao

¹⁷ Sidžil blagajskog kadije (SBK) broj 288, list 53.

¹⁸ Sidžil mostarskog kadije (SMK), broj 5, list 18.

¹⁹ Acta turcarum Provincjalata hercegovačkih franjevaca, ATIV/191.

²⁰ Arhiva Vakufskog povjerenstva u Mostaru (AVPM), akt broj 87/1908.

zemljište u mahali Kozici u Miljkovićima, tri kilometra zapado od Mostara na kome je 1910. godine sagrađena zgrada mekteba koja je, preko ramazana služila i za mesdžid. Ovu su zgradu srušile ustaše 1944. godine.²¹

Posljednji zaslužniji član ove porodice je Salih-beg Bakamović. Rodio se je u Mostaru 1885. a umro u Brezi kod Visokog 1940. godine. Završio je gimnaziju i pravo u Istanbulu i orientalnu filologiju u Beču i Budimpešti. Bio je kratko vrijeme činovnik turskog konzulata u Budimpešti, a kasnije tajnik muftijskog ureda u Mostaru. Preveo je više romana i djela iz islamistike sa turskog i francuskog jezika. Pored ova dva jezika govorio je, još njemački i mađarski.²² On je, između ostalog napisao i tursko-bosanski riječnik i mislio ga izdati.²³ Šta je bilo s ovim riječnikom i drugim njegovim rukopisima, nisu nam ništa znali reći njegovi potomci i rodbina.

Kada je oko 1932. godine dolazio u Jugoslaviju Emir Šekib Arslan, poznati arapski pisac i publicist, posjetio je tada i grad Mostar. On je ovdje razgovarao sa hadži Ibrahim ef. Fejićem koji je u ono doba bio gradonačelnik Mostara i nosio ahmediju, hafiz Omer ef. Džabićem, muftijom i Salih-begom Bakamovićem, tajnikom muftijstva. Fejić i Džabić su govorili arapski, a Bakamović turski, njemački i francuski. Čuo sam od nekoliko Mostaraca da je Emir Šekib Arslan sa onim što je u Mostaru tada vidoio i od spomenute trojice čuo, bio duboko frapiran. Ovo, je uz druga viđenja i saznanja bio, možda, jedan od razloga da on putujući i proučavajući život muslimana u cijelom svijetu, ubroji nas bosansko-hercegovačke muslimane među najnaprednije muslimane svijeta.

Begete

Begete slove kao najstarija seonička porodica. Rahmetli Avdibeg Begeta mi je pri povjedao o postanku svoga prezimena ovo: Godine 1521. podje sultan Sulejman s velikom vojskom u namjeri da zauzme Beograd. Petnaest, ga je dana junački opsjedao, ali je bio uvjek odbijen. Tada on sazove svojih sedam alajbega iz sedam sandžaka i reče im:

²¹ AVPM, akt broj 625/1911.

²² Hrvatska enciklopedija Zagreb, 1941. sv. II str. 107.

²³ Bošnjak, Sarajevo, 1908. broj 52.

*Spahijama punit ču topove
A nefere na kuršum nabiti
Alajbege na konop metati
Ja li sutra Biograd uzeti.*

Alajbezi su taj dan između se vijećali, a ujutro su junački navalili i njihove su čete brzo opkolile Beograd. Najhrabriji je među njima bio beg Malkoč. Kad je pošao u boj rekao je svojoj vojscu: "Bez edžela umiranja nema", zatim je ata uzjahao, kalpak na glavu pritisnuo i navalio. Pola se sata junački borio, a onda se zdrav povratio i doviknuo svojoj vojscu: "Vidite li da, bez edžela umiranja nema", pa je onda opet junački navalio ali je bio odbijen. Tada je skinuo svoj kalipak i udarivši njime o zemlju rekao je: "Umrijet ima a vratit se nema", pa je zatim lavovski navalio i prvi s vojskom prodro u grad.

Sultan Sulejman je budno pratio tok borbe i kad je video, da je beg Malkoč prvi s vojskom unišao u grad povikao je među pašalijama: "Ama beg ata". Po svršetku borbe pozva ga sultan Sulejman pred se i pohvalivši njegovo junaštvo podijeli mu begataluk vrhovnu upravu nad svom vojskom.²⁴ On se za svoga života zvao i dičio ovim imenom, a poslije njegove smrti njegovi se potomci prozvaše, Begate iskrivljeno Begete.

U koliko je ovo predanje osnovao nijesam mogao utvrditi, jer o tome nemamo nikakvih dokaza. Interesantno je međutim, da se smisao ovih riječi (Ama beg ata) u cijelosti poklapa sa onim što se predajom naročito htjelo istaknuti. S ove bi strane predajaispala tačna, jer je i mjesto i vrijeme iziskivalo da beg Malkoč pri svome junačkome podvigu bude oslovlijen ovim riječima.

Iz oskudnih izvora, što su nam se, o ovoj porodici sačuvali, da se zaključiti da je ona nekad bila veoma bogata.²⁵ Rahmetli Avdibeg,

²⁴ Ovako je ove riječi preveo rahmetli Avdibeg Begeta.

²⁵ Gosp. Abdulah Begeta sin rahmetli Avdibega, pri povjedao mi je da je prije izvjesnog vremena spasio punu vreću nekakvih turskih spisa. Da su nam se svi ovi spisi sačuvali, možda bi se moglo utvrditi pravo bogatstvo i porijeklo ove porodice. Inače smo prisiljeni osloniti se na predaju. Jedini dokument koji nam se je o ovoj porodici sačuvalo jest jedan berat od 21. febra 1290. (1873.) godine. U njemu se veli da timar, koga je ova porodica imala u Velikim Serđanima (općina Trnovo), i koji se je do 1264. (1847.) god. nalazio u rukama Omera sina Abdulkadirova, prelazi na Mustafu sina Omerova. Dalje se navodi da je ovaj timar davao godišnje po 1839. akči (po prevodu g. M. Handžića).

mi je pripovijedao, da su Begete imale svoja tri timara: Petrovac, Ključ i Kruščicu. Osim toga, po njegovu pripovjedanju, Begete su imale još svoje ogromne posjede i u ovim mjestima: Donje selo, Cerići, Jasenik, Požetva, Prijeslop, Višnjevica, Viljak, Rasvar i Seonica.

Oko 300 m jugoistočno od Seonice nalazi se jedna velika kosa zasađena kestenjen, a zove se "Begetinac". Ova je kosa nekad bila sva u posjedu Begeta, pa je po njima i dobila ovaj naziv. Veliki dio livada uz lijevu obalu Seončice zove se "Begetića bare". Ove nam činjenice dobro svjedoče da su svi gore navedeni ogromni posjedi zaista nekad bili u vlasništvu ove porodice.

Begete su se naročito istakle na humanom polju i načinile su najviše hajrata u Seonici. Polovinom prošlog stoljeća u Seonici je bio otvoren konak Kadribega Begete. On se nalazio na vrhu, Gornje seoničke mahale. Bio je građen na dva boja, i imao je s dvije suprotne strane lijepo kamene basamake. Uz jedne su ulazili musafiri a uz druge se unosila hrana. Više konaka se nalazila kamena sofa do koje je s vrela Mandinovca na oluke bila dovedena voda. S jednu stranu sofe stajala je razgranata lipa, a s druge se vio visoki jablan, dok je pod sofom bilo postavljeno veliko drveno korito iz kojeg su se napajali musafirski konji.

Ovaj je konak bio naročito posjećivan polovinom 19. stoljeća. Rahmetli Avdibeg pripovjedao je da je svijet, koji je tada bježao iz Sarajeva ispred zloglasnog Omer paše Latasa, u masama dolazio u ovaj konak i u njemu ostajao po duže vremena.²⁶

Oko 1880. godine sagradila je Bega (Begajeta) Begete, kći Omerbegova, u Gornjoj seoničkoj mahali dosta lijepu i prostranu džamiju. Rahmetli Avdibeg mi je pripovjedao, da je ona za svoju džamiju izdala i posebnu vakufnamu (zakladnicu), koja nam se nije sačuvala i uvakufila je ove nekretnine: čifluk Bjelovčine (kod Konjica) i Podine (u Seonici). Prvi mutesvelija njena vakufa bio je brat joj šejh Osman-Nuri Begeta, a prvi imam ove džamije bio je Muhamed ef. Begeta. U ovoj se je džamiji redovito klanjalo sve iza svjetskog rata. Oko 1920. godine definitivno je zatvorena.

²⁶ Isti mi je dalje pripovijedao da su tada u ovaj konak došla dva sarajevska alima (učenjaka): jedan muftija i jedan muderis. U ovome ih je konaku i smrt zatekla, pa su pokopani u seoničko groblje "Bijelolišće".

Pored ovih hajrata Begete su u Seonici načinile još i jednu tekiju. Ovo je bila jedina tekija u konjičkom stezu, u kojoj se je do skora zikir činio. Tekiju je sagradio šejh, Osman-Nuri Begeta. Šejh Osman-Nuri se rodio u Seonici početkom 19. stoljeća. U svom rodnom mjestu proveo je djetinjstvo, gdje je pred svojim ocem Omerbegom stekao i temeljno obrazovanje. Kao već zreo čovjek odlazi on u Fojnicu i upisuje se u tamošnju medresu. U Fojnici je ostao više godina i tamo je slušao predavanja, tada znamenitog muderiza, Zelenjka. Polovinom 19. stoljeća, odlazi on zajedno sa svojim muderisom u Carigrad, gdje dobiva šehski idžazet (diplому). U Carigradu se zadržao kratko vrijeme, a onda se vraća u svoje rodno mjesto u kom ostaje do smrti.

Oko 1883. godine sagradio je on, neposredno uz svoju kuću lijepu i prostranu tekiju.²⁷ Šejh Osman-Nuri je pripadao derviškom redu Nakšibendija, a svoju je tekiju napravio po uzoru na carigradske. On je bio prvim šejhom ove tekije i tu je funkciju obnašao sve do svoje smrti. Umro je oko 1890. godine i pokopan je do tekije.²⁸

Po njegovoj smrti za šejha je došao šejh Ahmed beg Buturović, koji je tu funkciju obnašao preko 15 godina. Oko 1908. god. tekija je definitivno zatvorena. Danas se nalazi u potpuno ruševnom stanju.

Iz izloženog se vidi, da je ovo porodica, koja u sebi ima mnogo lijepih i moralnih kvaliteta. Ove se osobine nijesu mogle naslijediti niti odjedanput steći nego su se morale vremenom izgrađivati. Zanimljivo je istaći, da su Begete mnoge ove osobine i do danas očuvale, i nijesu se niukom pogledu degenerisale. I danas se svi članovi ove porodice odlikuju velikom hrabrošću i dosta visokom inteligencijom.

²⁷ Tačan datum gradnje tekije, kao i gornje džamije nisam nikako mogao utvrditi.

²⁸ Šejh Osman Nuri Begeta je neko vrijeme obnašao i imamsko-mualimsku dužnost u Seonici. Neki stariji mještani, koji su pred njim učili, hvale ga kao vrsna mualima. Njegov sin rahmetli Avdibeg, pripovjedao mi je da je perfektno govorio perzijski i da je odlično poznavao perzijsku književnost. Okom toga vladao je još turškim i arapskim jezikom. Kada je napravio tekiju veoma se popularisao, tako da je bio poznat u konjičkom, fojničkom i prozorskom srezu. On je uz tekiju napravio još i jednu sobu, koja je služila kao musafirhana. Ostavio je iza sebe tri sina: Numana, Abdulaha i Muhameda. Numan i Muhamed su učili u Sarajevu i pred rat su odselili u Tursku. Avdibeg je doživio duboku starost od 83 godine, i umro je 21 rujna 1937. god. u Seonici. Bio je prava riznica narodne tradicije i s njim je nestalo posljednjeg poznavaoča predanja ovog mjesa.

Bišćevići²⁹

Bišćevići su stara mostarska muslimanska porodica čiji članovi ovdje žive od početka 17. stoljeća. Dva sokaka u Mostaru, jedan na Carini i drugi u Donjoj mahali nose po njima svoje nazine od 1867. godine.

Od stambenih zgrada u Mostaru najatraktivniji je Bišćevića čošak u Bišćevića ulici na Carini, neposredno uz lijevu obalu Neretve. Sagrađen je koncem 18. stoljeća i važi kao najljepši stambeni objekat iz turskog doba u Mostaru. Sastoji se od prizemlja i sprata sa prostranom divanhanom koju drže dva od tesanog kamena ozidana stuba visoka oko deset metara i sagrađena na pećinama lijeve obale Neretve. U dvorištu se nalazi posebna mala zgrada koja je služila za kuhinju. Ovaj čošak se spominje u sljedećoj narodnoj pjesmi:

<i>Sokolovi Savu preplivaše</i>	<i>U tom čošku devet djevojaka</i>
<i>Pehlivani u Mostar dodoše</i>	<i>Dvi muftine i dvi kadijine</i>
<i>U četvrtak tenefe popeše</i>	<i>I četiri Arif efendine</i>
<i>A u petak igru započeše</i>	<i>I Begaja Morić alajbega</i>
<i>Igru igra Ale pehlivane</i>	<i>Lipo igra Ale pehlivane</i>
<i>Od bijele Halebine kule</i>	<i>Al' se Ali nogu poštaknula</i>
<i>Do bijela čoška Bišćevića</i>	<i>Pade Ale u zelenu travu</i>

Na ovom čošku su prije tridesetak godina izvršeni potrebni konzervatorsko-restauratorski radovi i tada je registriran kao spomenik kulture. Zgrada je u toku prošlog rata oštećena ali je opravljena i sanirana. Ranije su je posjećivali turisti jer ju je vlasnik uredio i snabdio raznim eksponatima koji imaju muzejsku vrijednost. Dio Neretve ispod Bišćevića čoška Mostarci nazivaju Bišćevića liman.

Kula na desnoj strani Starog mosta poznata je pod imenom Halebinovka, a ovaj naziv je dobila po kapetanu Halebiji koji je u Mostaru živio koncem 17. stoljeća. On je na ovoj kuli izvršio neke adaptacije ili možda, dogradnje.

²⁹ Izvori: Zakladnica Ćejvan-ćehajina iz 1554. godine; H. Kreševljaković, *Kule u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 1954.; M. Dž. Kurt, *Muslimanske narodne ženske pjesme*, Mostar, 1902. Arhiva Vakufskog povjerenstva u Mostaru akt br. 42/1897.

U Mostaru je za turske uprave radila "Školica staca Halebije" o kojoj nemamo nikakvih podataka. Predanje kaže da se Halebijia prezivao Bišćević i da je ovaj nadimak dobio po tome što je u Karađozbegovo medresi predavao islamsko pravno djelo Halebiju.

Vrelo Halebinovac

Do potkraj prošlog stoljeća u Mostaru je bilo na glasu jedno vrelo koje se nalazilo neposredno uz desnu obalu Neretve stotinjak metara uzvodno od Starog mosta. Prvi put se spominje u Ćejvan-ćehajinoj zakladnici iz 1554. godine, gdje legator određuje "da se ubuduće vrelo kraj Neretve iz sredstava njegovog vakufa održava". Ovo jasno govori da je vrelo bilo poznato od prvih dana izgradnje i naseljavanja Mostara.

Vrelo je izviralo ispod jedne velike pećine pod koju je moglo ući više osoba i skloniti se od nesnosne mostarske vrućine. Sve do izgradnje novog vodovoda u Mostaru 1885. godine, a i kasnije dok vrelo nije zatrpano, odavde su Mostarci nosili u burilima vodu za piće. Za vrijeme ljetnih žega mnogi su ovdje dolazili i hlađovali, a terzije su i šile.

Koncem 19. stoljeća pećina se srušila u Neretu pa je tada vrelo zatrpano i ostalo bez podesna pristupa. Poznato je pod imenom Halebinovac, a taj naziv je dobilo mnogo kasnije po mostarskom kapetanu Halebiji. On je više ovog vrela imao svoj čošak (kuću s doksom) koji se spominje u ranije navedenoj pjesmi i koji je davno srušen.

Smail Bišćević je 1890. godine oporučio (vasijet) 300 forinti za Roznamedži Ibrahim efendinu džamiju u Mostaru. Za ovaj iznos kupljen je jedan dućan i upisan na ime Roznamedžina vakufa.

Bišćevića kula i posjedi u Gabeli

U mahali Brijeg u centru Gabele, nalazila se Bišćevića kula. Bila je građena od tesanog kamena i po svom arhitektonskom izgledu važila je kao najljepši objekat svoje vrste u Hercegovini. Osnovica joj je bila kvadrat sa stranicom šest metara, a visoka je bila oko dvanaest metara. Imala je prizemlje sa posebnim ulazom koga je od prvog sprata dijelio svod i dva sprata. Do prvog sprata vodile su kamene stepenice koje su bile sagrađene s vanjske strane zida. Od kule se još vide samo ruševine.

Ova je kula sagrađena u prvoj polovici 18. stoljeća kada je Gabela ponovo došla pod tursku vlast. Sagradio ju je neki feudalac Bišćević iz Mostara koji je u Gabeli još imao tri odžaka i velike posjede. Kula je od 1941. godine nenaseljena i bila je vlasništvo Šiljega. Neposredno uz kulu nalazio se Bišćevića odžak u kome su oni stanovali. U mahali Krtine su se ranije nalazile tri stambene zgrade na sprat sa prostranim dvorištem ograđenim visokim zidom. One su u početku bile vlasništvo Bišćevića a kasnije nekog Bakamovića koji se je od Bišćevića oženio i na taj način došao u njihov posjed. Vide se još samo ruševine ovih kuća i danas su vlasništvo hrvatskih porodica Čorića i Sušaka. Salihaga Bišćević bio je posljednji musliman koji je u Gabeli živio do smrti 1928. godine.

Bubići³⁰

Ljubinje kasaba i centar istoimene općine, leži u jugoistočnoj Hercegovini na cesti Stolac-Trebinje. Smješteno je na sjevero zapadnom kraju Ljubinjskog polja, na pitomoj zaravni okruženoj sa svih strana brdima i neplodnim hercegovačkim kamenjarom. Zato je kažu, ovo mjesto i dobilo ovakav naziv jer je u odnosu na okolni hercegovački krš, privlačno i ljubi se. Ovo sam čuo od rahmetli hafiz Smail ef. Serdarevića, rođenog Ljubinca.

Nahija Ljubinje spominje se prvi put u izvorima iz 1469. godine kao pusto i nenaseljeno mjesto. Koncem 16. stoljeća Ljubinje je postalo središte posebnog kadiluka kome su pored okolnih sela pripojeni još Trebinje s okolinom i dio nahije Zupci iznad južnog dijela Konavala. Kao kadiluk Ljubinje se prvi put spominje 1594. godine. Stolac, Ljubinje i Cernica imali su ponekad u 17. stoljeću zajedničkog kadiju. Ovaj kadiluk je polovinom 17. stoljeća bio kratko vrijeme spojen s konjičkim (Belgradžik) kadilukom, a ponekad su opet Ljubinje i Nevesinje imali zajedničkog kadiju. Kada je 1865. godine izvršena nova administrativno-teritorijalna podjela

³⁰ Evlija Čelebi, *Putopis*, preveo H. Šabanović, Sarajevo 1957., str. 415; Arhiva Vakufskog povjerenstva u Mostaru, akt broj 70/1888; Jefto Dedijer, *Hercegovina*, Beograd 1909., str. 303; Vladislav Skarić, *Hercegovina od 1566. do sredine 17. vijeka*, Glas Zemaljskog muzeja, Sarajevo, 1931., str. 63; H. Kreševljaković, *Banje u BiH*, Sarajevo 1952. str. 139; Tomo Popović, *Turska i Dubrovnik u XVI veku*, Beograd, 1973., str. 374;

Bosanskog vilajeta, izdvojena su sva sela oko Trebinja i nahije Zupci iz ljubinskog i pripojena novoosnovanom trebinjskom kadiluku.

Najstariji i najpotpuniji opis Ljubinja dao nam je turski putopisac Evlija Čelebija koji je ovuda proputovao 1659. godine. On za ovo mjesto kaže da je vojvodaluk Hercegovačkog sandžaka i da ima: kadiju, spahijskog čehaju, janičarskog serdara, tržnog nadzornika i vrlo mnogo uglednih ljudi, velikaša i plemića. Evlija je od islamskih spomenika vidio ovdje slijedeće: dvije džamije, medresu, mekteb, dvije tekije, javno kupatilo (hamam), veliko svratište (han), 200 tvrdo zidanih i kamenim pločama pokrivenih kuća i desetak dućana u čaršiji. On za ovo mjesto dalje kaže da ima dvije mahale koje leže na prostranoj, zelenilom obrasloj i plodnoj uvali s vinogradima i bašćama. Francuz (Quiclet) koji je ovuda proputovao 1658. godine, kaže za Ljubinje da je veliko i lijepo selo s džamijom.

Ljubinje se dijeli, na šest mahala i to: Barnosi, Cernica, Obor, Prekopci, Prisojani i Raspasci. U ovome mjestu je koncem turske vladavine sagrađeno; pet džamija, medresa, mekteb, dvije tekije, hamam i han.

U Ljubinju su ranije živjele slijedeće muslimanske porodice od kojih su neke, kako navodi Čelebija doselile ovdje iz Herceg Novog, a neke iz sela ljubinjske i drugih općina: Bajramovići, Bakirbegovići, Bakšići, Begovići, Berberovići, Bijedići, Bojčići, Brklje, Bubići, Bureci, Burine, Čokljati, Čejvanovići, Čenani, Ćirimagići, Ćosići, Dizdarići, Dumani, Durići, Durmiševići, Fazlići, Fejzići, Festići, Filde, Gluhići, Grebe, Grozdanići, Hadžići, Hadžiosmanovići, Hajdarevići, Halilovići, Hodžići, Hromići, Huntići, Imamovići, Kabili, Kadići, Kape, Krilići, Loge, Ljubovići, Ljute, Madžari, Malohodžići, Mataradžići (Baltići), Mihanovići, Milivojevići, Mrehići, Mrgani, Mulači, Mulahuseinovići, Nikšići, Niše, Nurkovići, Omeragići, Pajići, Pašići, Pečići, Penave, Pločići, Premilovci, Redžepovići, Rudani, Raonići, Samopjani, Seići, Serdarevići, Sinanovići, Softići, Spahići, Šaranovići, Šarići, Šehovići, Teparići, Tice, Trtci, Vegari, Varupi, Vladovići, Vuci i Žutigre. Sve navedene porodice, osim jedne kuće Grozdanića, iselile su iz Ljubinja do 1942. godine ili su bile pobijene.

Ovdje želim reći nekoliko riječi o porodici Bubića koji slove kao stara i ugledna ljubinjska muslimanska porodica. Oni su ovdje doselili iz Herceg Novog gdje su imali imanja i posjede u okolini.

Ahmed spahija Bubić živio je u Ljubinju 1604. godine i slovio kao ugledna i veoma uticajna ličnost. Sulejman Bubić živio je u Ljubinju 1704. godine i po zanimanju bio trgovac. Neki Bubić išao je 1750. god. u Travnik na vijećanje kod bosanskog valije. Stanovali su u mahali Raspasci (u dokumentima Raspas) koja se sterala desno ispod ceste na ulazu iz Stoca u Ljubinje. Ovdje su oni imali kulu od tri sprata koja je bila opasana bedemom i utvrđena poput grada.

Do 1975. godine vidjeli su joj se dijelovi prizemlja i prvog sprata. Prostor oko kuće zvao se Bubića mahala.

Ova je porodica u prošlosti dala nekoliko alima: Salih ef. Derviš ef., Ali Rušidi ef. i hafiz Akif ef., a u novije doba više intelektualaca: profesora, ljekara, inženjera, pravnika, ekonomista, učitelja i drugih.

Hasnija Teparić, rođena Rizvanbegović, sagradila je polovinom 19. stoljeća mesdžid u Bubića mahali, kod Bubića kule. To je bila mala džamija u kojoj su se klanjali noćni vaktovi i teravih namazi. Islamsku dužnost u njemu, sve dok je radio, vršili su spomenuti alimi Bubića porodice. Davno je prestao raditi i srušen u toku prošlog rata.

Kotezi se nalaze oko dva km sjeveroistočno od Popova polja, desno od ceste Ljubinje-Trebinje. I u ovom mjestu se je nalazila Bubića kula koja je na trećem spratu imala čatrnju iz koje je voda bila razvedena u sve prostorije kroz čunjkove izrađene od opeke. Davno je srušena i čak se ne zna ni gdje se nalazila. Ovo mi je pričao spomenuti Smail ef. Serdarević. Bubići su, pored kule, imali u Kotezima i posjede. Još su imali velike posjede u Zavalji, u općini Ravno.

Rušidi Ali ef. Bubić živio je 1869. godine u Mostaru, u Kanberaginoj mahali na Luci, i ovdje u to doba vršio neku vjersku dužnost. Salih ef. Bubić bio je 1888. godine mualim Mahmud ef. Čišića mekteba u Mostaru.

U Bosanskoj Vili iz 1894. godine, u broju 7, strana 106., objavljena je kraća narodna pjesma pod naslovom "Taru Peru u Bubića dvoru". U ovoj pjesmi narodni pjevač pjeva o bogatstvu i raskoši Bubića dvora u Ljubinju.

Buturovići

O postanku prezimená Buturović postoje među ovdašnjim svijetom dvije predaje. Jednu sam zabilježio od rahmetli Avdibega Begete, koju radi njene interesantnosti u cijelosti prenosim:

"U davnoj prošlosti je živio u Seonici jedan bogat beg. Žena mu je rađala samo žensku djecu, pa je uvijek želio da mu Bog da makar jednog sina. Kad mu je jednom žena bila pred porodajem on podje na dalek lov. Pri polasku reče ženi: "Ako rodiš žensko dijete ne čekaj me kod kuće, a ako muško, dobro će te nagraditi". Nekoliko dana iza begova odlaska žena porodi jedan veliki mijeh, u kome kad ga raspori nađe devetero žive muške djece. Ovaj neočekivani porodaj jako zabrinu begovicu, i ona se poče premišljati šta će raditi. Da ostavi svu djecu, kod sebe, reći će joj beg, a i ostali svijet da je kao "butra" (tako se zvala jedna stara lovska kera u toga bega) jer je devetero djece zajedno rodila. Nakon dugog razmišljanja odluči se na koncu, da samo jedno dijete zadrži kod sebe, a da ostalu baci u vodu. Zato probra jedno, a onda pozva hizmećaricu i naredi joj da ostalu djecu spakuje u sandučić i baci u Neretvicu, a da nikome ne kazuje šta je u njemu. Kad je hizmećarica došla do mjesta koje se danas zove "Buturovića polje", susrela se je tude s begom i on ju je upitao šta nosi u sanduku. Ona mu je odgovorila da je "butra" okotila devetero i da je po naređenju begovice pošla da ih baci u vodu. Beg joj tada reče: "Daj da vidim bi li koje valjalo za lova", i oduze joj sandučić. Kad ga je otvorio i našao u njemu osmero muške djece, jako se iznenadio, i upitao sluškinju ko joj je to dao, i, kuda je ponijela. Sluškinja mu sve pravo kaza, a on reče: "Hajde ti kući i kaži begovici da si je poslušala, a ne kazuj nikako da si mene vidjela". Beg ode tada u osam sela, i kod svakog svoga kmeta ostavi po jedno dijete, da ih seljanke odgajaju. Kad se je povratio kući begovicu je lijepo nagradio, i oni su od tada živjeli u naročitoj sreći i zadovoljstvu."

Kad se je djeci navršilo pet godina, odluči beg da ih zajedno osuneti kod svoje kuće. Zato dovede svu djecu kući i obuče im jednakaka odijela. Kad je berber osunetio djecu, beg ih je povratio jedno kraj drugoga i pokrio jorganima. Iza toga je pozvao begovicu da je pita može li poznati svoje djete. Begovica kad vidje svu svoju djecu živu i zdravu, skameni se od velikog uzbuđenja. Ovaj se dagađaj ču po

narodu, te su ovih devet bliznaca prozvati Buturovićima, a mjesto, na kome ih je beg od sluškinje oduzeo prozvano je "Buturovića polje".³¹

Dr. Fazlibegović pobija tačnost ove predaje, i mišljenja je da je "izmišljena od nekog zavidnog šaljivčine". O postanku, prezimena Buturović pribilježio je on ovu predaju, koja se čuje isključivo od članova ove porodice: "U nekoj znamenitoj bitki istaće se otac ove porodice kao veoma hrabar i srčan čovjek. Po svršetku bitke pohvali ga vojskovoda i popleskavši ga po ramenu reče mu: "Butumbeg", što znači prema ovoj priči: "Ovo je pravi beg!". On se tom, počasnom titulom kitio dok je bio živ, a poslije njegove smrti prozvaše, mjesto: Butumbegovići iskrivljeno Buturovići - Buturije".³²

Kao najvjerovatnije, dr. Fazlibegović navodi, da ova porodica vuće svoju lozu od znamenito patarena gosta Radina Butkovića, koji je polovinom XV stoljeća živio u Seonici. On ovo dokazuje na više načina od kojih su neki slabo osnovani, pa bi smo ovu tvrdnju morali s rezervom primiti.

Buturovići su u Seonici načinili četiri konaka, (Avdibegov, Ibrahimbegov, Adembegov i Ahmedbegov) od kojih se dva (Adembegov i Ahmedbegov) nalaze još i danas. Ova je porodica dala lijep broj inteligencije, koja danas služi po raznim mjestima Bosne i Hercegovine.

Ćemalovići

Ćemalovići se ubrajaju među stare muslimanske porodice u Mostaru. Na Buni, 12 km južno od Mostara, žive Ćemalovići koji se smatraju starijim od mostarskih i koji se, po svojoj fizionomiji i vanjskom izgledu, od njih razlikuju. Ovi Ćemalovići imali su velike posjede na Buni i okolini i kulu u Ćemalovića mahali koja je sada vlasništvo Martinovića. Priča se da je Alipaša Rizvanbegović oteo njihove posjede na Buni, koje se do Ali-pašina vremena zvalo Donji Ortiješ, i na njima sagradio džamiju, dvore i druge zgrade. Zato su Ćemalovići stali uz reformni pokret Husein kapetana Gradaščevića

³¹ Usporedi s člankom M. Seida Traljića, *O našim pezimenima*, štampana u Novom Beharu str. 302 od 1936. god.

³² Dr. Fazlibegović, *O postanku prezimena Buturović*, Novi Behar str. 121 od 1936. god.

i bili protiv Ali-paše. I mostarski Ćemalovići bili su bogati i imali velike posjede na području prostranog mostarskog kadiluka.

Najstariji poznati Ćemalović je Omer, sin hadži Mehmedov koji je živio u Mostaru 1767. godine i potpisani je kao svjedok na jednom sudskom ugovoru.³³ Iz jedne bujrultije bosanskog valije, koja je 1207. (1792.) godine upućena mostarskom kadiji saznajemo da su prvaci Mostara: Ibrahim ef. muftija, Ali-aga Dadić, Hasan-aga Bakić, Mehmed-aga Čumurija i Omer-aga Ćemalović bili pozvani da dođu na jedno savjetovanje kod valije u Travnik.³⁴

Ova je porodica dala nekoliko učenih ljudi (alima) među kojima se nalaze i trojica hafiza. Oni su vršili razne službe u islamskoj hijerarhiji i bili: imami, hatibi, vaizi i mualimi. Trojica između njih se spominju kao prepisivači djela na orijentalnim jezicima a više ih se spominje kao posjednici knjiga (kitaba). Nabroјaćemo ih ovdje kronološkim redom i dati o njima kratke i šture podatke iz izvora.

Hadži hafiz Derviš Mehmed ef. Ćemalović

Rodio se u Mostaru u prvoj polovini prošlog stoljeća gdje je završio mekteb, hifz i medresu. Dekretom od 27. safera 1272. (9. XI 1855.) godine postavljen je za imama i hatiba Tabačice džamije.³⁵ Godine, 1277. (1860/61.) prepisao je jedan primjerak Mushafa, a 1867. išao je u Meku i hadž obavio.³⁶ Umro je u drugoj polovini prošlog stoljeća i sahranjen u haremu kod Derviš-pašine džamije.

Hadži hafiz Muhamed ef. Ćemalović

Rodio se u Mostaru 1824. godine gdje je završio mekteb, hifz i medresu. Od 1878. do 1887. godine bio je imam i hatib Nezir-agine i Tabačice džamije.³⁷ On je u muharemu 1297. (15. XII 1879.-14. I 1880.) prepisao dva primjerka djela Šifai šerif (životopis Muhamed

³³ Sidžil mostarskog kadije (SMK) broj 5, list 54.

³⁴ Sidžil blagajskog kadije (SBK) broj 288, list 53.

³⁵ Acta turcarum Provincjalata hercegovačkih franjevaca (ATPHF) ATXBH/810

³⁶ Katalog arapskih, turskih i perzijskih rukopisa Provincjalata hercegovačkih franjevaca (Strojopis), R-255; Acta turcarum Arhiva Hercegovine (ATAH), V/241.

³⁷ ATAH, V/207.

a.s.) od kojih se jedno nalazi u Arhivu Hercegovine a drugi se je primjerak do 1957. godine nalazio u posjedu dra Stanka Sielskog, u Tuzli.³⁸ Svojom oporukom (vasijjet) od 17. zulkadeta 1299. (30. IX 1882.) ostavio je 1.677 groša i, između ostalog, odredio da se od ovog iznosa podijeli sto groša njegovim kmetovima (čifćijama). Umro je 11. septembra 1890. godine i sahranjen u harem u Derviš-pašine džamije.³⁹

Hafiz Mustafa Ćemalović zvani "Arap hodža"

Rodio se u Mostaru polovinom 19. stoljeća gdje završio mekteb, hifz i medresu. Koncem 19. stoljeća bio je imam i hatib Derviš-pašine i hadži Ali-bega Lafe (Bakamovića) džamije. Oporučio, je (vasijjet) 22 žute madžarije za Kotlevinu, 22 za Zirainu (Aršinovića) i 120 forinti za hadži Ali-bega Lafe džamiju. Umro je početkom ovog stoljeća i sahranjen u harem u Derviš pašine džamije.⁴⁰ Sejid hadži Osman Ćemalović sin hadži Mustafin prepisao je 1300. (1893.) godine jednu zbirku dova (en'ām) koja se nalazi u orijentalnoj zbirci Arhiva Hercegovine (Katalog ... str. 177, R-128, inv. broj 15).

Pored spomenutih u Mostaru su živjeli i ovi Ćemalovići: Ahmed ef. 1898. hadži Omer ef. i Ahmed ef. za koje se ne zna šta su bili po zanimanju.⁴¹

Ovdje želimo dati nekoliko novih podataka o životu i radu Smail-age Ćemalovića, istaknutog političara i publiciste iz predratne Jugoslavije. Rođen je u Mostaru 1884. godine gdje je završio mekteb, ruždiju i nakon toga trgovačku akademiju u Gracu. Po povratku u Mostar počeo je 1906. godine kao mladić od 22 godine života, izdavati opozicioni list Musavat (arap. jednakost) s podnaslovom: Politički nedjeljni list bosanskih muslimana, organ Muslimanske narodne organizacije. Musavat je izlazio od 16. X 1906. do 30 VIII 1911., u Mostaru do septembra 1909., zatim u Sarajevu. Uređivali

³⁸ H. Hasandedić, *Katalog arapskih, turskih i perzijskih rukopisa, Arhiva Hercegovine Mostar*, 1977., str. 75, R-136, inv. br. 442 Pismo Šabana Hodžića iz Tuzle.

³⁹ Matična knjiga umrlih muslimana iz 1890. godine str. 593, red. broj 140/1892.

⁴⁰ Arhiva Vakufskog povjerenstva u Mostaru (AVPM), akt broj 140/1892.

⁴¹ ATAH, XI/526.

su ga: Smail-aga Ćemalović, Smail-beg Šarić, Smail, Hakija Čišić, Muhamed Fazlibegović, Husaga Čišić i drugi, te Alija Raljević dok je izlazio u Sarajevu. Zbog pisanja u *Musavatu* protiv okupatorskih austro-ugarskih vlasti, Smail-aga je bio kažnjen šest mjeseci strogog zatvora. Kad se je Smail-aga razišao s političkim vodstvom muslimana pokrenuo je list *Srpsku omladinu* a kasnije, sa Osmanom Đikićem *Samoupravu*.⁴² Vrijednost ovih triju listova je posebno u tome što su, pored političkih objavljavali i članke iz kulturne prošlosti Mostara i drugih mesta Hercegovine.

Za vrijeme prvog svjetskog rata (1914.-1918.) Smail-aga je bio, sa još nekim istaknutijim muslimanima, interniran u Arad u Mađarsku. Pored organa vlasti njega su na ulici napadali i na razne načine vrijeđali i maltretirali i neki Mostarci-muslimani koje je on sve lično poznavao i sviju ih dobro zapamtio. Poslije oslobođenja naše zemlje, 1918. godine postavljen je za gradonačelnika Mostara na koji je položaj došao poslije Mujage Komadine.

Od nekoliko starih i vjerodostojnih ljudi čuo sam da on, kada je došao za gradonačelnika Mostara i postao prvi čovjek ovog grada, nije nikad ni jednom od tih pokvarenjaka i izroda nikakvu osvetu napravio. Naprotiv, priča se dalje, da im je svima pomagao, neke i zaposlio i na taj način im svima zlo dobrim vratio. Ovo svjedoči da on nije bio osvetoljubiv nego dobar čovjek i velik altruista i humanista.

Trudio se je da svakom na neki način pomogne. Njegovom, intervencijom i ja sam dobio dekret o zaposlenju iz Beograda. Bio je posljednji predsjednik Jugoslavenske muslimanske organizacije u Mostaru koja je prestala djelovati početkom 1941. godine. Mnogo je držao do svoje vanjštine i sa svakim se kulturno ophodio i bio je gospodin u pravom i potpunom smislu te rijeći.

Posjedovao je lijepu biblioteku, raznovrsnu korespondenciju kao i veći broj vrijednih dokumenata što je sve nastalo u njegovom dugogodišnjem političkom i publicističkom radu. Kada je Mostar bombardiran od strane američke avijacije 14. januara 1944. godine jedna bomba je pala na njegovu kuću na Carini, razrušila je i uništila sve u njoj. Tom prilikom poginula mu je i sestra Aiša s kojom je Smail-aga, pošto je bio neženja, živio. Od tada pa do svoje nasilničke smrti živio je bijedno i povučeno. Odveden je koncem 1944. godine

⁴² Enciklopedija Jugoslavije, sv. 2, str. 619.

sa dr. Asimom Opijačem u Jasenovac gdje su obojica, bez ikakva razloga i na pravdi Boga ubijeni.

Ćišići

Ćišići su stara mostarska porodica o čijem se porijeklu kao i većine ostalih muslimanskih porodica Mostara, ništa pouzdano ne zna. Dr Vladimir Čorović misli da su Čevre, Ćišići, Ćumurije, Džudže, Efice, Kajtazi, Kulukčije, Taslamani, Temimi i neke druge mostarske muslimanske porodice turska prezimana i da su njihovi preci došli u Mostar iz Turske.⁴³

Ćišići se u turskim izvorima spominju pod prezimenom "Kišioglu" ili "Kišizade" što prevedeno na naš jezik znači Koljenović, Sojković. Ako ovo prezime posmatramo s jezičke strane, onda se može misliti da je njihov davni predak došao u Mostar iz Turske, vjerovatno, kao osvajač, janjičar ili spahija, i za vršenje neke vojne ili civilne dužnosti dobio ovdje ili u okolini Mostara timar (leno) i ovdje se stalno nastanio.

Predak domaći čovjek

Porodično predanje, međutim kaže da je njihov predak bio domaći čovjek koji je nakon zauzeća Mostara po Turcima 1468. godine, primio islam i autohtonog su porijekla. Zna se da su mnogi ugledniji ljudi u prvim danima turske vladavine na islam prelazili iz čisto spekulativnih razloga tj. da bi sačuvali svoje posjede i stečene privilegije pa je to možda, učinio i predak Ćišić. Oba ova mišljenja su samo hipoteze i ne mogu se ničim dokazati ni pobiti jer se u pristupačnim izvorima o tome ništa ne govori.

Marin Sokaislić je 14. septembra 1446. godine ustupio Ratku Ćišiću iz sela Kuk deset vretena zemlje u splitskom polju ispod Sitnica, kod javnog puta. Pogodio se s njim da on ovu zemlju obradi i zasadi dobrom lozam, malinama, smokvama i drugim voćkama i da mu, prema važećem Statutu i običajima Splita, daje svake godine određeni dio prihoda. Ne zna se i, sigurno se neće nikada saznati da

⁴³ Dr. Vladimir Čorović, *Mostar i njegova srpska pravoslavna opština*, Beograd 1933. str. 41.

li ovaj Ratko ima ikakve veze s mostarskim Ćišićima i da li je on ili neki njegov potomak prešao na islam.⁴⁴

U katasticima koji se čuvaju u katastarskim uredima u Herceg-Novom i Risnu, upisano je više od 230 muslimanskih porodica koje su na području hercegnovske i risanske općine imale posjede za vrijeme turske uprave, među kojima se spominju i Ćišići.⁴⁵ Turci su prvi put zauzeli Herceg-Novi 28. januara 1482. godine i u njihovo vojski je tada, sigurno, bilo boraca iz ranije osvojenih mjesta Hercegovine. Među ovim borcima je, možda, bilo i Ćišića iz Mostara koji su se nakon pada Herceg-Novog u turske ruke ovdje nastanili i u mjesnoj državnoj upravi ili vojski dobili neko zaposlenje. Ako ovo mišljenje nije tačno, onda su oni, sigurno, ovdje došli iz neke strane zemlje, iz Turske ili čak Afrike, nakon progona muslimana iz Španije 1492. godine.

Neki Ćišići su polovinom 17. stopeća živjeli u Kutima, u jugoistočnom dijelu Dabarskog polja, ispod Kutskog Osoja, gdje su doselili iz Herceg-Novog prije njegovog pada u mletačke ruke 1687. godine. Za trajanja posljedne kuge u Hercegovini od 1813. do 1815. godine, oni su odavde prebjegli u Mostar gdje i danas žive njihovi potomci.⁴⁶

Hadži Mehmed Ćišić iz Nikšića imao je mukatu u Fragustinu u mostarskoj nahiji koju je 1181. (1767.) godine dao u zakup hadži Salihu Kajtazu iz Mostara.⁴⁷ Iz ovog se razumije da je spomenuti hadži Mehmed plovinom 18. stoljeća živio u Nikšiću gdje je, sigurno, doselio iz Herceg-Novog prije njegovog pada u mletačke ruke 1687. godine. Njegovi potomci su odavde preselili u Mostar prije 1877. godine kada su Nikšić zauzeli Crnogorci i kada su skoro sve muslimanske porodice odavde iselile. Sve te iz Nikšića iseljene muslimanske porodice se od tada prezivaju Nikšić i svoje pravo prezime su skoro sve zaboravile. Od iseljenja iz Nikšića one žive u Ljubinju, Stocu, Mostaru, Ljubuškom, Konjicu i drugdje.

⁴⁴ Arhiv Zadar, dokumentat Spl. IX, 23/10, fotokopija i prevod kod porodice Kerima Ćišića iz Mostara.

⁴⁵ Petar D. Šerović, *Borbe s Turcima oko Herceg-Novog do njegovog oslobođenja 1687. godine*, godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru, IV Kotor, 1955., str. 22, 71 i 72.

⁴⁶ Petar Šobajić, *Dabarsko polje u Hercegovini*, Srpski etnografski zbornik, Beograd, 1954., str. 16.

⁴⁷ Sidžil mostarskog kadije (SMK) broj 5, list 81.

Godine 1755. u Mostaru su živjeli slijedeći Ćišići: Mustafa, Abdulah, Mehmed, Ahmed i Husein, sinovi hadži-Hasanovi koji su po zanimanju bili terzije.⁴⁸ Alija Ćišić je 1756. godine postavljen za cehmajstora građevinara poslije Muharem čehaje koji je svrgnut s ovog položaja zato što se opijao.⁴⁹ Među članovima ove porodice bilo je mnogo posjednika, raznih zanatlija i podanika tvrđava, ali mi o njima veoma malo znamo jer se u turskim dokumentima rijetko uzime navodi i prezime.

Ćišići su bili bogata porodica

Ćišići su bili bogata porodica i imali su velike posjede na području mostarskog, blagajskog, stolačkog, nevesinjskog i ljubuškog kadiluka. Oni su još imali i dvije kule: jednu u Sovićima u općini Grude (Bekiji), i drugu u Rabini u općini Nevesinje. Kula u Sovićima bila je locirana na lokalitetu Kula, upisana je u gr. ul. broj 251. kat. čest. 1007. i zapremala je s dvorištem površinu od 322 m². Uz nju se nalazila štala za konje i oko nje više vrtova, vinograda i njiva koje su im kmetovi obrađivali. Do austrohrske okupacije 1878. godine ova je porodica bila bogata i age Ćišići išli su svake godine preko ljeta u Soviće i pobirali "hak" od kmetova. Husaga Ćišić (1878.-1956.) mi je pričao da su stariji uvijek savjetovali mlađim da ne budu sitničavi i da od kmetova nikad u cijelosti "hak" ne uzimaju.

Ja hoću agu - kazala je Šima

Za Ćišiće u Sovićima vezan je slučaj prelaska jedne katolkinje na islam i njena udaja za muslimana što je u ono doba, i s jedne i s druge strane, bilo veoma zarazno. Neki aga Ćišić koji je jednog ljeta boravio u svojoj kuli u Sovićima razbolio se nenađeno od groznice (huma) i pošto je tada u kuli sam stanovao, kmet mu je poslao svoju kćer Šimu da ga njeguje. Ona je brižljivo agu njegovala i stalno posmatrala šta on radi posebno kako abdest uzima i Bogu se moli. Kad je aga ozdravio, pozvao je k sebi kmeta i upitao ga kako da Šimu nagradi žečeći joj, zato što ga je tako lijepo njegovala, pokloni neku

⁴⁸ Ahmed S. Aličić i Hivzija Hasandedić, *Popis terzija, čurčija i čebedžija u Mostaru iz 1755. godine*, Prilozi POF-a, Sarajevo, 1973., str. 329.

⁴⁹ Acta turcarum Arhiva Hercegovine, dokumenat 7/214.

njivu od svog posjeda. Kmet je odmah Šimi prenio zašto ga je aga zvao i upitao šta za rad kod age traži, našto mu je ona odgovorila: "Ja hoću agu!" Aga je preko nekog saznao da bi se Šima željela udati za nj, preći na islam i uzeti ime Emina. Tada joj je on ponudio brak pa su odmah otišli u Imotski kod kadije i vjenčali se.

Agin otac stanovao je u Brankovcu u Mostaru i kad je čuo koga mu je sin oženio odmah mu je poručio da mu kući ne dolazi. Tada su se njih dvoje nastanili u kuli u Sovićima i u prve tri godine tri sina su im se rodila. Pošto je postojala bojazan da djeca ostanu bez islamskog odgoja i od islama se odrole otac mu je, na prijedlog nekog Spahića, koji je također imao kulu Sovićima, sagradio u dvorištu svoje kuće u Brankovcu novu kuću i poručio mu da s porodicom odmah u Mostar preseli. Tada je aga iz Sovića s porodicom preselio u Mostar i pričaju da je Šima-Emina striktno izvršavala sve islamske obrede, klanjala, postila i čak svake godine u svojoj kući mevlud priređivala. Jednom prilikom, silazeći niz stepenice posrnula je, dobro se ubila i odmah uzviknula: "Jezus i Marija pomozite mi!" Ukućani, čuvši ove riječi odmah su im naredili da im kuću napuste i tada su se oni nastanili podalje od njih u Donjoj mahali na desnoj obali Neretve. I danas poneki stariji Mostarac rekne u šali ovim Ćišićima iz Donje mahale da oni nisu pravi Ćišići jer ih je rodila Šukorka Šima, što i oni sami govore i na račun ovoga se na mostarski način razne šale zbijaju. Ovaj slučaj se dogodio prije 1717. kada su Mlečani konačno zauzeli Imotski od Turaka i tada su sve muslimanske porodice odavde iselile, a one koje su ostale bile su pokrštene.⁵⁰

Za vrijeme lokalnih borbi u Mostaru između Bakamovića i Peštela, 1814. godine, Ćišići su u svim ovim sukobima ostali po strani jer su bili ljudi od rada i reda. Za trajanja ovih borbi oni su se s porodicama sklonili u svoju kulu u Sovićima što je revoltiralo neke mostarske jaramaze (nabodice) pa su se oni uputili u Soviće da ih potraže. Saznavši za ovo Ćišići su prebjegli u Imotski, a u kuli je ostalo samo ženskinje. Nabodice su u kuli prenoćili i pri polasku je zapalili pa je ženskinje jedva uspjelo vatru utrnuti.⁵¹ U vrijeme

⁵⁰ Fra Veljko Vrčić, *Odjeci 250 godina rada imotske župe 1717. do 1967. godine*, Imotski, 1967., str. 31; Stipan Zlatović, *Kronika O. Pavla Šilobadovića o četovanju u Primorju*, (1662-1685.), Starine, Zagreb, knj. XXI, str. 26.

⁵¹ Muhamed Hadžijahić, *Die Kampfe der ajane in Mostar bis zum Jahre 1833*, Sudost forschen, 1969., bank XXVIII, str. 156.

hercegovačkog ustanka 1875. godine ova je kula odigrala značajnu odbrambenu ulogu.⁵² Srušena je ubrzo poslije 1878. godine i danas joj se vide samo ruševine za koje niko od Ćišića ne zna čije su vlasništvo, kao ni njihovi veliki posjedi u Sovićima.

Predanje o Hasanagi

Ćišići su imali i jednu kulu u Rabini u općini Nevesinje koja je locirana na lokalitetu Pod kulom i koja je ranije bila u vlasništvu Dande iz Mostara. Od završetka prvog svjetskog rata 1918. godine u njoj stanuju Stranjakovići i ona je danas njihovo vlasništvo. Pored Rabine Ćišići su imali posjede još u susjednom selu Žuljima, Berkovićima i Hateljima u Dabarskom polju.⁵³

Porodično predanje kaže da je nakon poraza turske vojske pod Bečom 1686. godine jedan ogranač Ćišića još živio u Imotskom gdje su imali veliku staru kulu i u njoj stanovali. Tamo je ranjen njihov predak Hasan-aga, čuveni borac i vođa muslimana u onim teškim i nemirnim vremenima čija je tragično romantična soubina opjevana u poznatoj narodnoj baladi "Hasanaginici". On je imao četiri sina: Mehmeda, Mustafu, Mahmuda i Muhameda koji su završili nauke u Istanbulu i po povratku u Mostar zauzimali visoke položaje u islamskoj hijerarhiji i bili: muftije, muderisi, imami, hatibi, vaizi i vakifi.⁵⁴ O njima ćemo kasnije detaljnije govoriti.

Navedeno predanje je veoma indikativno jer i neki istoričari koji nisu za nj znali i nikad ništa čuli, misle da se radnja, opjevana u poznatoj i jednoj od najljepših narodnih balada "Hasanaginica", nije nikako mogla odigrati u Zagvozdnu nego negdje u pojasu Proložac - Vitina - Čapljina. Oni dokazuju da su se i dvori begova Pintorovića nalazili u ovom pojasu, negdje u okolini Ljubuškog.

Pošto su dizdari tvrđave Zadvarje bili Vlahovići koji se na toj funkciji spominju 1617. godine, istoričari misle i prepostavljaju da

⁵² Marko Vego, *Bekija kroz vijekove*, Sarajevo, 1964. str. 165.

⁵³ Hrvatija Hasandedić, *Muslimanska baština u istočnoj Hercegovini*, Sarajevo, 1990., str. 155.

⁵⁴ O. Bihalji Merin, *Duga nad obalama vremena*, Ljetopis Matice srpske, godina 128, sv. 6, 1952., str. 376-384.

se događaj opjevan u "Hasanaginici" zbio u Sovićima gdje je Hasan-aga Vlahović imao kulu s rezidencijom.⁵⁵

Ćišići su dali veći broj vjerski obrazovanih ljudi

Porodica Ćišića dala je veći broj vjerski obrazovanih ljudi (ulema) i legatora (vakifa). Najstariji poznati alim ove porodice je Muhamed ef. koji je živio u Mostaru u 18. stoljeću i bio muftija. Pored muftijske on je ovdje sigurno vršio i dužnost muderisa, na nekoj medresi i vaiza (propovijednika). On je bio i pjesnik koji je, pjevao na turskom jeziku. Od njega nam se je sačuvala jedna pjesma od sedam distihona koju je spjevao povodom velike poplave koja je pogodila Mostar 1206. (1791.) godine. Pjesmu objavljujemo ovdje u prevodu:

*Sastavio ponizni Muhamed Ćišić, muftija
neka se uzme za pouku, jer na svijetu ima mnogo događaja
Ali sličnog ovom nije vidjelo ni muško ni žensko
Božjom odredbom u našem gradu se dogodio veliki potop
Zbog čega se na sva stvorena spustio veliki strah
Kiša je ljevala jedne noći od mraka do zore
I sa svih brda su tekle bujice i plavile kao more
Naročito bujice koje su tekle niz Dronjevac
Porušile su Mostar u mnogo kuća i koža (života)
Ovako nasilje nije voda do danas nikad počinila
Svijet ovo broji u znakove Sudnjeg dana
Bog učinio njegov kraj dobrim i obradovao nas
Neka nas s dobrim spomene svako ko ovo čuje
Tačno 1206. (1791.) godine po Hidžri
Dogodio se ovdje ovaj značajni događaj⁵⁶
znaj o velikodušni.*

⁵⁵ Josip Rogilić, *200 obljetnica Fortisova putovanja po Dalmaciji*, Geografski glasnik, Zagreb, 1975., broj 36/37, str. 5, 8 i 16, Milan Glibota, *Sovići i Gorica u Šilobadovićevoj kronici*, Isti, Sovići i Gorica u Bekiji, zbornik radova, god. 1, Sovići i Gorica, 1989., broj 1, str. 19-28.

⁵⁶ H. Hasandedić, *Katalog arapskih, turskih i perzijskih rukopisa Arhiva Hercegovine Mostar*, 1977., str. 204, rukopis R-522, inv. broj 646, list 57.

Ovim kronogramom upoznali smo jednog novog pjesnika i epigrafičara Mostara o kome se do sada znalo samo toliko da je bio muftija u Mostaru u drugoj polovini 18. stoljeća. Umro je 1212. (1797.) godine u Mostaru i pokopan u malom carinskom harem u gdje su mu se nišani nalazili sve do 1965. godine kada je ovo groblje ekshumirano i na njemu izgrađena nova željeznička i autobusna stanica. Zavičajni muzej Hercegovine prenio je njegove nišane u dvorište Čejan džamije gdje se i sada nalaze.

Daljnjim proučavanjem rukopisa na orijentalnim jezicima koji se nalaze po raznim bibliotekama i naučnim ustanovama kod nas naći će se, možda još koja pjesma ili prozni sastav ovog muftije, pjesnika i epigrafičara. On se često spominje kao svjedok na sudu 1780., 1782. i 1785. godine.⁵⁷

Pored spomenutog Muhamed ef. ova je porodica dala još jednog muftiju. To je Mustafa ef. koji se spominje u Mostaru od 1768. do 1800. godine. Imao je sina Muhameda koji je potписан kao svjedok na sudu prilikom jednog vjenčanja obavljenog uz ramazan 1245. (mart 1830.) godine.⁵⁸ O njemu nemamo drugih podataka.

Od polovine 18. stoljeća do konca prošlog stoljeća u Mostaru se spominju sljedeći Ćišići koji su vršili razne funkcije u islamskoj hijerarhiji i bili imami, hatibi, vaizi, muderisi i mualimi: Mehmed ef. 1796., Salih ef. 1798., Abdulhamid ef. 1808., Mehmed Seid ef. 1829., Hasan ef. sin Mehmed ef. 1831., Husein ef. 1856., Ahmed ef. 1874., hadži Omer ef. i hadži Hasan ef. 1874., Nazif ef. 1875., Ibrahim ef. 1885., Šaćir ef. 1893. i Mehmed ef. 1894. Oni su bili imami i hatibi Koski Mehmed pašine džamije Husein hodžine džamije.⁵⁹

Mustaf ef Ćišić bio je prvi muderis medrese u Cazinu koja je otvorena 1868. godine. On je svakako bio učen čovjek ali gdje se školovao i kada je i gdje umro ništa se ne znamo.⁶⁰

⁵⁷ Acta turcarum Arhiva Hercegovine, dokumenat 3/107.

⁵⁸ SMK, broj 5, list 121, broj 3, list 87.

⁵⁹ SMK, broj 3, list 17 i 61, V-53, list 17 i 20.

⁶⁰ Hajrudin Ćurić, *Školske prilike muslimana Bosne i Hercegovine 1800-1878.*, Beograd, 1965., str. 115.

Dobrotvori

Mahmud ef. Ćišić, sin Ahmedov iz Husein-hodžine mahale na Carini, svojom vakufnamom od konca 1264. (novembra 1848.) godine zavještao je u Karađoz-begovoj mahali sljedeće: dućan, bašču uza nj, magazu i iznad nje sobu za mekteb. Ovdje je još sagradio pekaru za pečenje hljeba, sobu na spratu i uz njih bašču i još jedan dućan. Na Vilovini je zavještao kuću sa sobom, kuhinjom, avlijom i baščom koja graniči: Neretvom, imaretom hadži Mehmed-bega Karađoza, kućom Ahmeda i Ibrahima Vile i javnim putem. Dalje je zavještao, sujoldžijski alat tj. alat za opravljanje vodovodne mreže.

Vakif određuje da se navedni objekti izdaju svake godine pod zakup sposobnim i poštenim platišama i da se novac koji pretječe nakon njihove opravke, troši u sljedeće:

- muteveliji 50 groša godišnje;
- mualimu mekteba 50 groša godišnje;
- bibliotekaru Karađoz-begove kutubhane 150 groša godišnje,

Dalje je odredio da se iz prihoda njegovog vakufa opravljaju medrese: Karađoz-begova, Roznamedži Ibrahim ef., Darul-kurra (Buka medresa) u Karađoz-begovoj mahali i nanovo sagrađena hadži Balina medresa u Brankovcu. Ostatak novca koji preteče nakon opravke objekata i izvršenja svih vakifovih odredaba, mutevelija će svake godine podijeliti učenicima spomenute četiri medrese. Oni su dužni proučiti po jednu Fatihu i po tri Ihlasa za duše vakifovih roditelja.

Na kraju vakif određuje da će on doživotno upravljati svojim vakufom, a poslije njegove smrti brat mu Jusuf s koljena na koljeno. Kad izumru svi potomci brata mu Jusufa, onda će mjesni kadija postaviti poštenu čovjeka za muteveliju.⁶¹

Muhamed Ćišić, sin Hamidov, uvakufio je nepoznate godine jedan autograf mostarskog pisca Ibrahima ef. Opijača, sina šejha hadži-Ismailova, koji se sada nalazi u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu. Ovaj rukopis je ovdje prenesen iz Karađoz-begove biblioteke.⁶²

⁶¹ SMK, broj 3, list 52 i 53.

⁶² Omer Mušić, *Ibrahim Opijač Mostarac*, Prilozi POF, Sarajevo, 1961., str. 38.

Ćumurije⁶³

Dr. Vladimir Čorović u svojoj knjizi o Mostaru, kaže da su Ćumurije i neke druge mostarske muslimanske porodice turska prezimena i da su im preci došli u Mostar iz Turske. Zna se pouzdano da su Ćumurije do 1687. god. živjele u Herceg Novom i da su ovdje i selima hercegnovske i risanske općine imali velike posjede i kulu. Kad su oni, zašto i odakle ovdje doselili tačno se ne zna. Poslije pada Herceg Novog u mletačke ruke, Ćumurije su se odavde iselile, kao i više drugih muslimanskih porodica, u Dabarsko polje gdje su se stalno nastanili u Kutima.

Kuti su smješteni u jugoistočnom dijelu Dabarskog polja, ispod Kutskog Osoja. Ovdje je, kako se priča, bila nekad prava varoš i kuće su se nizale uz ivicu polja uz put koji vodi za Prisoje, i bile su grupisane oko Ćumurijine kule. Ovdje su od polovine 17. stoljeća živjele slijedeće muslimanske porodice: Abaze, Čelebići, Ćišići, Ćumurije, Hadžiomeri, Hamzići i Huseinagići, za koje se priča da su doselili iz Herceg Novog. Uskoci su bratstvu Ćumurija pobili u Kutima 97 čeljadi. Za trajanja kuge u Hercegovini 1813. do 1815. godine Abaze, Čelebići, Ćišići i Ćumurije su prebjegli u Mostar, Hamzići i Huseinagići u Stolac, a Hadžiomeri u Gabelu, od kojih vuku porijeklo Muratbegovići iz Višića. Od Ćumurija jeiza kuge ostao u Kutima samo hadži Ahmet-beg i cijelo ovo selo, bilo je njegov čifluk. Njegovi potomci preselili su u Mostar sredinom 19. stoljeća, jer se nisu mogli održati u čisto kršćanskoj sredini, pošto su bili stalno napadani od hajduka i uskoka. Na imanja navedenih porodica naselilo se poslije 1850. godine više srpskih porodica, čiji potomci ovdje i danas žive.

U polju blizu Ćumurijine kule nalazila se jedna džamija za koju se ne zna ko ju je i kada sagradio. Može se misliti, ali još ničim dokazati, da je ona bila zadužbina Ćumurija, koji se smatraju najstarijom porodicom u ovom mjestu, a bili su i najbogatiji. Ona je,

⁶³ Izvori: Arhiva Vakufskog povjerenstva u Mostaru, akti broj: 4/1895, 215/1897, 255/1897, 271/1908; Islamska misao, Sarajevo, 1985., broj 75 i 76; Tomo Popović, *Herceg Novi*, 1924.; Petar Šerović, *Bijela u Boki*, 1954.; Maksim Zloković, *Turci u Herceg Novom*, 1970.; dr. Bogumil Hrabak, *Herceg Novi*; 1972.; Perat Šobajić, *Dabarsko polje u Hercegovini*, Srpski etnografski zbornik, Beograd 1954. godine, i grunitovne knjige Općinskog suda u Stocu.

sigurno, imala i svoj vakuf, ali se, ne zna šta i koliko, jer se vakufnama nije sačuvala. Srušili su je uskoci Baje Pivljana u drugoj polovini 17. stoljeća i nikad više nije obnovljena. Do nazad tridesetak godina vidjele su joj se omedine, koje su bile u korov i trnje zarasle i postale ničije vlasništvo.

U harem kod džamije bilo je nekad više lijepo građenih nišana s natpisima koji su pisani arapskim pismom i koji su svi davno uništeni. Nedaleko od džamije nalazio se Ćumurijin harem u kome su se oni sahranjivali i u kome su svi nišani također uništeni. Ovdje se nalazi i Ćumurijina kula od tri sprata. Građena je od tesanog kamena, s puškarnicama i danas je vlasništvo Vojičića.

Ćumurije su, osim Kuti, imale još velike posjede u slijedećim selima Dabarskog polja: Berkovićima, 24 kilometra od Stoca uz cestu za Bileću i Trebinje, na kojem se području nalaze toponimi "Ćumurjin do" i "Ćumuruša", Ljutom dolu, ispod planine Trusine, gdje su imale velike posjede, Podkomu, ispod brda Volujače i Hrguda, gdje su imali posjede i kulu, Suzini, ispod brda Glavice i Kubaša, gdje se, nalazi toponim "Ćumurijina bara" i Zasadu, ispod Crnog Osoja, gdje se nalazi toponim "Ćumurovina". Iz grunitovnih knjiga Općinskog suda u Gacku, saznali smo da su oni imali posjede i u Slivlju. Na sva imanja Ćumurija u Dabarskom polju i Slivlju naselile su se poslije 1850. godine neke srpske porodice iz Crne Gore, Dabra i Bileće.

Po preselenju u Mostar, polovinom prošlog stoljeća, oni su se nastanili u Malom Brankovcu, gdje su izgradili svoje kuće. Kada je Mostar 1867. god. podijeljen na sokake (ulice), jedan je u Malom Brankovcu dobio ime po Ćumurijama od 1946. godine nosi ime Braće Ćišića ulica. Džamiju Hadži Balije, sina Muhamedova u Brankovcu, koja je sagrađena prije 1612. godine, i nazivaju "Ćumurijina džamija". Oni je sigurno, nisu sagradili, jer niko od njih nije u Mostaru živio prije, 1815. godine. Ovaj naziv upućuje na mišljenje da su Ćumurije u njoj više godine vršile imamsku i hatibsku dužnost.

Ova je porodica dala više zaslужnih i učenih ljudi. Husaga Ćišić u svom djelu o Mostaru na strani 128 i 279, spominje kao istaknute građane Mostara hadži Sadika i Derviš-agu Ćumuriju. Za hadži Sadika kaže da je 12 godina bio, mostarski ajan/prvak da je na ovaj položaj došao poslije ajana Mehmed-bega Hadžiomerovića.

Ahmed ef. Ćumurija, bio je od 1895. godine mutevelija Ćejvan čehajinog, vakuфа i poslovođa Vakufskog povjerenstva u Mostaru. Isti je od 1906. do 1908. godine bio drugi prefekt Gimnazijalnog Vakufskog konvikta u Mostaru.

U groblju Šehitluci u Brankovcu, gdje su Ćumurije stanovali, nalazili su se do nazad tridesetak godina nišani sljedećih Ćumurija: Ali ef. sina hadži Salihova, umro 1240. (1824.), hadži Ahmeda, sina Ali ef., umro 1266. (1850.), i Ali-bega, sina Derviš-agina, umro 1311. (1894.) godine. U ovom, haremu su uništeni svi nišani poslije 1960. godine i u njemu se od 1992. godine sahranjuju šehidi koji su poginuli, u ratu 1992.-1995. godine.

Na jednom visokom i raznim dekoracijama ukrašenom nišanu, kod Ćejvah Čehajine džamije na Velikoj Tepi, piše da označava grob hadži Derviša Mahmuda, sina hadži Ahmedagina, koji je umro 1299. (1882.) godine. Ovaj nišan je prenesen iz carinskog harema 1965. godine, na kome su sagrađene željeznička i autobusna stanica.

Dadići - Misrije - Misirlije

Dadići se ubrajaju među nekoliko najstarijih muslimanskih porodica u Mostaru. Prvi poznati Dadić je Muhamed ef. Misri-Dadić koji je živio u Mostaru 1669. godine i bio imam i hatib Sinan-paštine džamije i mitevelija njena vakufa. U isto vrijeme ovdje su živili: Ibrahim ef. Misri, Mehmed čelebi Misri i hadži Husein Dadić (Dadizade) koji se u sidžilima mostarskog kadije više puta spominju kao svjedoci prilikom sklapanja raznih ugovora.⁶⁴ Riječ "Misri" svjedoči da su spomenuta četvorica došli u Mostar iz Misira (Egipta) i da su, sigurno bili ugledni i učeni ljudi, ali se ne zna s kakvom su misijom oni ovdje došli.

Početkom 18. stoljeća u Mostaru su živili slijedeće Misrije: hadži Ismail-aga, hadži Hasan, hadži Husein i hadži Fazlullah koji se u sidžilima više puta spominju kao svjedoci prilikom sklapanja raznih ugovora.⁶⁵ U Mostaru su 1775. godine živili: hadži Ismail Misirli-Dadić, Alija Dadić (Dadizade), sin hadži Ismailov i Muhamed

⁶⁴ Sidžil mostarskog kadije (SMK) broj 7, listovi: 4a, 5a, 5b, 8b, 10a, 11b, 12a, 25b, 26b, 28b, 32b i 37b.

⁶⁵ SMK, broj 5, listovi: 10, 11, 14 i 15.

Misirli, sin hadži Huseinov koji su po zanimanju bili terzije.⁶⁶ Ali baša Misirli živio je u Mostaru 1780., Redžep baša Dadić 1823, Husein Misirli 1841. i hadži Mustafa Misirli, sin Ibrahimov 1851. godine.⁶⁷ Poslije ove godine u izvorima se više ne spominju Misrije i Misirlije nego samo Dadići.

Iz izvora saznajemo da su Dadići od 1669. godine, a možda i od ranije bili mitevelije Sinan-pašinog vakufa a neki od njih i imami i hatibi džamije ovog najstarijeg mostarskog vakifa. Kad je njihov predak došao iz Misira u Mostar ne zna se ali se zna da su oni stanovali u Sinan-pašinoj mahali koja se formirala oko bivše Sinan-paštine džamije na Mejdanu (Trg 1. maja) gdje se i danas u Ćiberovu sokaku broj 1 nalazi Dadića kuća.⁶⁸ Uz Sinan-pašinu džamiju nalazila se je mešćema (sud) u koju su članovi ove porodice često dolazili i strankama svjedočili prilikom sklapanja ženidbenih i drugih ugovora, što sve opet govori da su oni bili ugledni ljudi.

Koncem 18. i početkom 19. stoljeća u Mostaru je živio Ali-aga Dadić, prvak (ajan) mostarskih muslimana koji su pružali otpor centralnim turskim vlastima i borili se za lokalnu vlast. Iz jedne bujrulđije bosanskog valije koja je 1207. (1792.) godine upućena mostarskom kadiji saznajemo da su mostarski prvaci: Ibrahim ef. muftija, Ali-aga Dadić, Hasan-aga Bakamović, hadži Mehmed-aga Ćumurija i Omer-aga Ćemalović, bili pozvani da dođu na jedno savjetovanje u Travnik.⁶⁹

Ali-aga Dadić je 1802. godine došao u sukob sa blagajskim ajanom Ali-agom Voljevicom što je sve rezultiralo iz borbe za lokalnu vlast. Dadić je bio energičan i kako kažu savremeni kroničari i "pravdoljubiv muselim". U borbi između ova dva ajana učestvovao je cijeli Mostar, što se pretvorilo u mali građanski rat. Dadić je, potpomognut Francuzima koji su tada vladali Dalmacijom, savladao i protjerao Voljevicu i postao gospodar Mostara i gotovo cijele

⁶⁶ Ahmed S. Aličić i Hivzija Hasandedić, *Popis terzija čurčija i čebedžija u Mostaru iz 1775. godine*, Prilozi POF, Sarajevo, 1973., str. 333, 335 i 336.

⁶⁷ SMK, V-55, list 82; Acta turcarum Provincjalata hercegovačkih franjevaca, AT HF 107.

⁶⁸ Ovu je kuću sagradio 1912. godine Smail ef. kadija na ruševinama starih Dadića kuća.

⁶⁹ Sidžil blagajskog kadije broj 288, list 53a.

Hercegovine. On je 1807. godine pobijedio rusko-crnogorsku vojsku kod grada Klobuka u Korijenićima u čemu su mu opet pomogli Francuzi iz Dalmacije.⁷⁰

Bosanski vezir je, po nalogu Porte, odlučio tada da se potpuno obračuna s Dadićem. Carskoj vojsci koja je bila došla do Mostara Dadić je zabranio ulazak u grad. Vlasti su tada nagovorile mostarskog kadiju Muharemovića da pozove Dadića u meščemu (sud) i kahvom ga otruje što je ovaj i učinio. Vojska je tada ušla u grad, konfiskovala cijelu imovinu Dadića, uhvatila mu sina Memiš-agu i udavila ga, a druga dva sina Hadžaga i Ahmed-aga pobjegli su u Dalmaciju i predali se francuskim vlastima. Batinić navodi da je ajana Memišagu udavio Omer-paša Rizvanbegović 1813. godine u Čelebića čošku na Luci.

Kad se situacija malo smirila Mostarci su pozvali Dadiće i čim su oni iz Dalmacije došli odmah su potjerali carske ljude iz grada. Sulejman-paša je po nalogu Bosanskog vezira Ibrahim-paše pošao s vojskom protiv Dadića ali bez ikakva uspjeha i morao se osramoćen sasvim povući. Tada su pristalice Dadića i Voljevica podijelile Mostar i Dadić je dobio lijevu a Voljevica desnu stranu grada. Ubrzo je između njih došlo opet do svađe pa je Dadić potpuno porazio Voljevicu koji je pobjegao u Dubrovnik, a odatle u Egipat. Najteže i najburnije dane svoje historije Mostar je proživio u vrijem borbi za prevlast između spomenute dvojice ajana. Kad su neredi doveli do potpunog bezvlašća i anarhije bosanski valija je poslao kazneni korpus od 30.000 vojnika koji su ušli u grad 1. aprila 1814. godine pohvatali i poubijali sve muške članove porodice Dadić, porušili im kuće i konfiskovali cjeloupnu imovinu. Spasio se je samo Mahmud koga je kao dijete sakrila njihova sluškinja.⁷¹

Poslije pokolja i potpunog poraza Dadića 1814. u životu je ostalo samo malodobni Mahmud. On se kasnije u drugoj polovini 19. stoljeća više puta spominje u izvorima gdje se navodi da Dadići

⁷⁰ Srpski dalmatinski magazin, XIII, 1848., str. 173; *Bosanski prijatelj*, sv. II, str. 150-189, iz 1851. god. Uredio IF Jukić Banjalučanin; M. Batinić, *Djelovanje franjevaca*, II Zagreb, 1883., str. 185-189.

⁷¹ dr. Vladimir Ćorović, *Mostar i njegova srpska pravoslavna opština*, Beograd, 1933., str. 34; Muhamed Hadžijahić, *Die Kämpfe der Ajane in Mostar bis cum Jahre 1833*. Südest Forschungen, Band XXVIII, München, 1969., str. 123-182.

imaju posjede u Ilićima, Vihovićima, Potocima, Drežnici, Zijemljima i Uzarićima. U Ilićima i Uzarićima oni su imali kule u koje su preko ljeta dolazili i duže boravili.⁷²

Mahmud-aga, sin Memišagin imao je dva sina Memišagu i Alagu koji su bili posjednici. Memišaga je koncem prošlog stoljeća bio murevelija Sinan-pašinog vakufa i 1896. godine je sagradio na zemljištu ovog vakufa nekoliko mesarskih dućana uz Radobolju, nedaleko od Tabačice džamije.⁷³ On je imao četiri sina: Ahmeda, Muhameda, Mahmuda i Smaila. Prva trojica bili su neženje i mladi pomrli, a Smail je bio više godina kadija u Mostaru i imao tri sina: Ešrefa, Envera i Mehmeda. Prva dvojica su mladi pomrli, a Mehmed je umro 1988. godine i iza sebe je ostavio samo jednu kćerku. S Mehmedom je izumrla porodica Dadića u Mostaru po muškoj liniji.

Alaga je imao sina dra Ibrahima koji je umro 1979. god. On je iza sebe ostavio dva sina: Mirzu i Senada koji danas žive u Sarajevu.

Dizdari (mostarski)⁷⁴

Preci Dizdara i Dizdarevića vršili su dužnost dizdara, tj. zapovjednika gradske tvrđave u više mjesta Bosne i Hercegovine i po njima nose svoja prezimena. Zato ove dvije porodice nalazimo u svim mjestima Hercegovine u kojima su za turske uprave postojale i djelovale gradske posade.

Lakišići su za cijelo vrijeme turske uprave vršili dužnost dizdara mostarske tvrđave i naslijedno držali ključeve zatvora kod Starog mosta na Neretvi. Zato se oni u turskim izvorima sve do polovine 18. stoljeća prezivaju Dizdari Lakše. Kada se je ova porodica razmnožila Dizdari su formirali posebnu porodicu koja s Lakišićima stoji u direktnoj bočnoj rodbinskoj vezi. Ovdje ćemo ukratko govoriti samo o trojici Dizdara koji su u svoje doba bili i slovili kao učeni ljudi (alimi), a prije ovoga ćemo reći samo nekoliko riječi o najstarijim Dizdarima.

⁷² SMK, V-58, list 141a; V-62; list 72a i 151b.

⁷³ Sinan-pašina vakufnama iz 1896. godine, prepis i prevod u Arhivu Hercegovine. Originali ili fotokopije navedenih sidžila nalaze se u Arhivu Hercegovine.

⁷⁴ Izvori: Sidžil mostarskog kadije broj 3; rukopisi R-84 i R-165 nalaze se u Hercegovačkoj franjevačkoj biskupiji; Karl Peec, *Mostar und sein Kulturkreis*, Leipzig, 1891.; Glasnik VIS-a, Sarajevo, 1976.

Najstariji poznati član ove porodice je Salih Dizdar koji je 1752. godine živio u Mostaru. Džafer Dizdar, sin Mustafin, sin Salihov prepisao je 1197. (1782.) godine jedno djelo iz islamskog obredoslovlja. Hadži Ahmed Dizdar, sin hadži Alijin potpisana je kao vlasnik jednog djela na arapskom jeziku. U Starom gradu u Mostaru jedna ulica od 1867. godine nosi naziv Dizdarev sokak.

1. Ahmed ef. rođen je u Mostaru polovinom prošlog stoljeća gdje je završio medresu pred čuvenim alimom Mustafa Sidki ef. Karabegom, mostarskim muftijom. Bio je više godina profesor (muderis) Roznamedži Ibrahim ef. medrese i kasnije član Ulema medžilis u Sarajevu. Jedno vrijeme je ovdje honorarno predavao arapski jezik na Šerijatskoj sudačkoj školi. On je napisao kratki sadržajan predgovor velikom komentarju iz islamskog prava kojeg je na arapskom jeziku napisao Mustafa Sidki ef. Karabeg i koje je djelo, troškom bosanske vlade, štampano 1898. godine u Državnoj vilajetskoj štampariji u Sarajevu.

2. Mustafa ef. rođen je u Mostaru polovinom prošlog stoljeća gdje je završio mekteb i medresu. Bio je posljednji profesor Buke medrese koja je radila u tri prostorije na uglu Glavne i Karađozbegove ulice i definitivno zatvorena 1907. godine.

3. Muhamed Emin ef.

Najmarkantnija ličnost ove porodice je Muhamed Emin ef. sin spomenutog Ahmed ef. koji je rođen u Mostaru 1882. godine. U Sarajevu je završio ruždjiju, Gazijinu Kuršumliju medresu i od 1897. do 1902. godine Šerijatsku sudačku školu (Mektebi nuvvab). Kratko vrijeme po završetku ove škole bio je pripravnik Šerijatskog suda u Sarajevu i zatim do 1907. godine u Mostaru. Na bečkom Univerzitetu položio je ispit iz arapskog jezika gdje je dobro naučio i njemački jezik s kojim se u životu i radu služio. Do 1914. godine radio je kao profesor na Gimnaziji u Mostaru i ujedno bio prefekt Muslimanskog gimnazijskog konvikta. Godine 1914. postavljen je za profesora i direktora Šerijatske sudačke škole u Sarajevu i ovdje radio do penzionisanja 1924. godine. Kratko vrijeme radio je u Zemaljskom muzeju u Sarajevu i od 1918. do 1920. godine honorarno je vršio dužnost direktora Šerijatske gimnazije. Godine 1924. postavljen je za profesora i direktora Gazi Husrev-begove medrese gdje je radio do 1937. godine. Osnutkom više islamske škole (Alije) 1937. godine

postavljen je za njenog direktora i profesora i ovdje radio sve do smrti 1939. godine.

Pored vrhunskih organizacijskih sposobnosti on se još isticao i kao naučni radnik i publicista. Napisao je više radova iz raznih grana islamistike i naše svijetle prošlosti i objavljivao ih u islamskim časopisima koji su onda u BiH izlazili. Preveo je i dva romana s turskog jezika: Razgovor i Ljudi. Prva muslimanska nakladna knjižara Muhameda Bekira Kalajdžića u Mostaru objavila je njegov veliki roman Razgovor, itd. On je bio član mnogih muslimanskih društava i jedno vrijeme predsjednik sarajevskog Merhameta.

Dugalići i njihove zadužbine u Dugama kod Prozora

Duge se nalaze u Srednjoj Rami četiri kilometra (devet cestom) istočno od Prozora. Smještene su u strani i dijele se na: Donje Selo i Gornje Selo s Kaltacima. Nekad u se zvalo Dobro Selo i u njima od pamтивјека žive samo muslimani. Mjesto je staro i poznato po begovskoj porodici Dugalićima koja je dala više državnika i vakifa.

Dugalići potječu od čuvene loze Malkoča iz Male Azije koja je turskoj carevini dala nekoliko istaknutih državnika. Najstariji poznati član ovog roda je Kara Osman-beg koji je živio u prvom stoljeću turske vladavine u Bosni. On je sa još nekim članovima svoje porodice pokopan u Kopčićima oko 20 km udaljeno od Duga.⁷⁵ U vrijeme namjesnikovanja Gazi Husrev-bega u Bosni u prvoj polovini 16. stoljeća spominje se Malkoč-beg, sin hercegovačkog sandžakbega Kara Osman-bega koji je niz godina ratovao po Lici, Krbavi i drugim mjestima. Rođen je u Dugi kod Prozora pa ga neki zovu Dugalić.⁷⁶ On je 1552. bio kliški, a 1553. godine bosanski namjesnik. Umro je kao kliški sandžakbeg 1565. godine i pokopan na nekropoli "Malkoč", nadomak Gornjeg Šehera, nedaleko od Banja Luke.⁷⁷ Malkoči su, po svemu sudeći, dobili još u prvom stoljeću turske Vladavine u Bosni, zeamet u Dugama i od tada prozvani Dugali-Malkoćima.

⁷⁵ Safvet-beg Bašagić, *Kratka uputa u prošlost Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 1900., str. 35, 54, 56, 59.

⁷⁶ Milan Prelog, *Povijest Bosne u doba Osmanlijske vlade*, I, str. 66.

⁷⁷ Hazim Šabanović, *Natpisi na nadgrobnim spomenicima Malkoč-bega i njegovog sina Džafer-bega*, Prilozi POF, II (1951.), Sarajevo, 1952., str. 249-257.

Najzaslužnija ličnost porodice Dugalića je Ahmed-paša o čijem životu i radu se malo zna, pa čak se ne zna ni čiji je sin. Prvi put se spominje 1007. (1598.) godine kao bosanski beglerbeg ali je na toj dužnosti kratko bio jer ga je naredne godine na tom položaju naslijedio Derviš paša Bajezidagić iz Mostara. Ahmed paša je tada premješten za beglerbega u Temišvar gdje 1600. godine sudjeluje sa mnogim pašama i beglerbezima kod opsjedanja i zauzimanja Kaniže.⁷⁸ On je 1013.(1604) godine po drugi put postavljen za bosanskog beglerbega. Kratko vrijeme bio je i hercegovački sandžakbeg, a 1605. godine je postavljen za budimskog muhafiza i ratovao je po Mađarskoj i nekim drugim bojištima.⁷⁹ Dvadeset i šest pisama koje je Ahmed paša pisao dubrovačkom knezu i vlasteli, objavio je u prevodu Adem Handžić.⁸⁰

U periodu od 1842. do 1855. godine u Dugama su živili slijedeći Dugalići: Omer-beg, sin Ismail-begov, Jusuf-beg, Osman-beg, brat mu Salih ef., Mustafa-beg, Salih-beg, sin Mehmed-begov, Ferhad-beg, Rustem-beg, Ahmed-beg, Mehmed-beg i Husein-beg. Oni su tada imali posjede u Dugama i nekoliko sela Ramske nahije.⁸¹ Danas u Dugama ne živi niko od Dugalića ali žive nekolike porodice koje svoje porijeklo vuku od njih.

U Sarajevu je 1959. godine umro Asim-beg Dugalić koji je prije rata bio direktor banke u Sarajevu, a držao je i hotel na Kiseljaku kod Sarajeva. On je napisao i u islamskim novinama i časopisima objavio nekoliko radova iz kulturne i privredne prošlosti Bosne, i jedan o svom rodu Dugalićima. Ostavio je iza sebe kćerku i bratića o kojima ništa ne znamo.⁸² Porodica Dugalića dala je i nekoliko vakifa o čijim ćemo zadužbinama ovdje govoriti.

Na zaravni Harem između Donjeg i Gornjeg Sela postoji džamija koja je u prošlosti, posebno u vrijeme ratova i navala hajduka, često

⁷⁸ S. Bašagić, n.d. str. 52, 53 i 185.

⁷⁹ Karl Peez, *Otomanske valije (namjesnici) u Bosni*, Glasnik Zemaljskog muzeja, Sarajevo 1889. (2), str. 61. Alija Bejtić, *Iz Drnišljina zbornika bosanskih memorijala*, 1672-1719., Gazi Husrev-begova biblioteka, IV, Sarajevo, 1976., str. 182.

⁸⁰ Adem Handžić, *Pisma Ahmed-paše Dugalića dubrovačkom knezu i vlasteli*, Prilozi POF, III-IV, Sarajevo, 1953. str. 415-435.

⁸¹ Sidžil prozorskog kadije 1842-1855., str. 5, 6, 8, 10, 11, 25 i 29. Original se nalazi u Orientalnom institutu u Sarajevu.

⁸² Ovaj podatak sam dobio od hafiza Mahmuda Traljića penzionera iz Sarajeva. Dugalića još ima u Mostaru i Nevesinju iz Duga.

rušena i kasnije opravljana i dograđivana. Zadužbina je Dugalića-Malkoča ali se tačno ne zna ko ju je i kada sagradio. Po jednoj verziji predanja ovu je džamiju sagradio Ali-paša koji je podigao i jednu džamiju u Sarajevu, a po drugoj brat mu Džafer-beg koji je poginuo 1560. godine i sahranjen je na nekropoli Malkoč kod Banja Luke. Mjesna još živa narodna predaja kaže da je ovu džamiju podigao Džafer-beg i da je vakif sahranjen u haremu pred njom, u grobu koji je ograđen velikim pločama. U ovom grobu je, možda sahranjen neki Dugalić koji je džamiju nekad opravio ili dogradio. Predaja dalje kaže, da je ona podignuta polovinom 17. stoljeća i da na njoj nikad nije bilo natpisa (tarih). Na staroj džamiji je bila više ulaznih vrata uklesana 1133. godina po Hidžri koja odgovara 1721/22. po našem kalendru. Priča se da su ovu godinu uklesali neki šejhovi (derviši) koji su dolazili u Duge i ponekad duže vrijeme boravili u Dugalića musafirhani. Džamija se je izdržavala iz prihoda jednog timara u blizini sela Vukovsko i Zvirnjača koji je bio vlasništvo Dugalića.⁸³ Sva ova i neka druga imanja u selima Ramske nahije danas su vlasništvo porodica koje su nekad bile kmetovi Dugalića.

Stara džamija je bila građena od tesanog i lomljenog kamena, pokrivena pločom i imala je munaru izgrađenu od sedre. U toku Drugog svjetskog rata odmetnici su iz nje odnijeli svu postirku i zapalili je pa joj je tada izgorio mahfil. Požar je ugasio Sulejman Nuspahić i zahvaljujući njemu i njegovoj požrtvovnosti džamija tada nije potpuno izgorila. Džematlije su je 1955. opravile a do 1972. godine su je temeljito renovirale, elektrificirale i doveli do nje vodu s udaljenosti od 2,5 km, iz vrela Krupića. Tada je uz džamiju na spratu sagrađena učionica za održavanje vjerske obuke i kancelarija odbora.⁸⁴ Kod džamije se je nalazila mala tvrdo građena zgrada, koja je, kako se priča za turske uprave, služila za tamnicu, pa je pod tim imenom bila poznata sve dok je uzgor postojala. Na jednoj staroj fotografiji Duga (kalendar Bošnjak 1909.) vidi se na osami, u vrh sela, džamija s vitkom, bijelom kamenom munarom.

⁸³ Dr. Milenko S. Filipović, *Rama u Bosni*, SAK, srpski etnografski zbornik, knj. LXIX, odeljenje naselja i poreklo stanovništva, knj. 35, Beograd, 1955., str. 76; Alija Čatić, *Starina bega Dugalića*, Osbit, I, Mostar, 1898. broj 26, Čatić je ovaj rad napisao na osnovu narodne predaje i kaže da je džamiju u Dugama sagradio Džafer-beg Dugalić. Dalje navodi da u svoje doba, dakle prije više od 100 godina nije pronašao ni jedan pisani dokument o Dugalićima.

⁸⁴ Preporod Sarajevo, 1972., broj 54 i 1975. god. broj 4 (107).

Godine 1259. (1833.) hatibsku dužnost u ovoj džamiji vršio je Hasan ef. Sabitović, a imamsku neki Ahmed ef.⁸⁵ Polovinom prošlog stoljeća u Dugama je živio Salih ef. Dugalić koji je u to doba ovdje, sigurno, vršio neku vjersku funkciju i bio imam ili mualim. Neki predak porodice Jusića bio je imam ove džamije koncem turske vladavine. Od austrougarske okupacije 1878. godine do danas imami ove džamije, bili su: Muhamet ef. Čorbadžić, Ali ef. Dervišbegović, Abdurešid ef. Dizdarević, Hamid ef. Subašić, Osman ef. Hero, Salih ef. Ibišević, Sulejman ef. Karađuz, Omer ef. Bahtijar i Ilijas ef. Mustafić.⁸⁶

U Dugama, stotinjak metara sjeverno od džamije radio je sibjan mekteb za koji se ne zna ko ga je i kada sagradio. I on je, sigurno, bio zadužbina Dugalića, i podignut je, možda, kad i džamija. Muhamet ef. Čorbadžić bio je 1889. godine mualim u njemu i tada ga je pohađalo 30 djece.⁸⁷ Pošto je vremenom bio potpuno dotrajao, džematlije su ga 1913. srušile i na tom mjestu sagradile novu zgradu. Vakufska centrala u Sarajevu doznačila im je 1913. godine 2.000 kruna koji je iznos utrošen za gradnju mekteba.⁸⁸ Ova je zgrada 1933. godine opravljena i dograđena. Od svršetka rata 1945. do 1960. godine u njoj je radila narodna osnovna škola. Danas se ova zgrada nalazi u posjedu Islamske zajednice, u lošem je stanju i ničemu ne služi.

U Donjem Selu bili su saraji bega Dugalića koji su davno srušeni i ahar (musafirhana) za musafire koji je bio vlasništvo Dervišbegovića. Stari Dugalići su u ovom aharu priredivali uz Ramazan iftare za musafire i šehove koji su u nj dolazili i ponekad duže vrijeme boravli. Na Prozorcici pod selom nalazila se je kamena čuprija građena na jedan luk (ćemer) koju je 1931. godine voda odnijela. Sačuvale su mu se samo noge sa strana na koje su postavljene grede i daske pa se preko njeg i danas odvija pješački saobraćaj. Jedan stari mlin u Duškom Polju više Krušića koji je davno srušen nazvali su Omer hodža, što govori da je bio vlasništvo nekog Omer hodže. Na Šećivu niže Duga postojalo je groblje u kome su nišani davno uništeni. Pričaju da su u ovom groblju sahranjeni nečiji svatovi koji su na ovom mjestu

⁸⁵ Sidžil prozorskog kadije list 18.

⁸⁶ Glasnik IVZ, Sarajevo, 1934., br. 10, str. 574; 1937. god. br. 11, str. 364, 1939. god. broj. 1, str. 34; M. Filipović, n.d. str. 118.

⁸⁷ Salanama za 1307. (1889.) godinu.

⁸⁸ Sarajevski List, Sarajevo, 1913., broj 33.

izginuli.⁸⁹ Uz džamiju se nalazi groblje u kome ima nišana sa natpisom pisanim arapskim pismom i bez njih koje nismo pregledali.

U Donjem Selu niže džamije vide se još ostaci gornjeg živog zida od velikog komada sedre izgrađenog zida i u njemu, pri vrhu, rupe u koje su nekad bile zabodene grede koje su držale pokrov zgrade. Priča se da je ovdje nekad bila velika zgrada u kojoj se nalazila sudnica. Kada u Prozoru nije bilo kadije ovdje su povremeno dolazile kadije iz Prusca ili Neretve i strankama u raznim sporovima presude izricale. Sada se na ovom mjestu nalazi bašča, vlasništvo, Dutbegovića.

Tatla Dautbegović rođena Aladin iz Duga uvakufila je 2. februara 1936. dvije njive u korist džamije u Dugama. Odredila je da se iz prihoda njena vakufa opravlja džamija u Dugama i da joj se svake godine za dušu prouči hatma i zakolje kurban. Ove njive se i danas nalaze u posjedu vakufa ove džamije.⁹⁰ U Dugama su polovinom prošlog stoljeća živili Mustafa i Mehmed sinovi Ahmedovi koji su 1855. godine imali posjede u selu Blace.⁹¹

Ali beg Dautbegović (umro 1966.) uvakufio je njivu od 1.500 m² za džamiju u Dugma. Odredio je da imam džamije prouči 27. noć ramazana svake godine, dvije hatme, jednu za njegovu dušu a drugu za ženinu mu dušu.⁹²

Dugalići su se vremenom razgranali i od njih su postale slijedeće porodice: Arslići, Čorbadžići, Dautbegovići, Dervišbegovići, Hasanbegovići i Mustajbegovići. Ovdje još žive slijedeće muslimanske porodice. Aladini, Bešići, Grcići, Jusići, Kadrići, Kaltaci, Kovačevići, Milanovići, Nuhpahići, Onanovići, Subašići (nekad su se zvali Hadžići i predak im je doselio iz Male Azije), (Šćukulji i Trtići). Izumrle su: Isakovići, Memići i Sofići. Kaltaci su bili spahije i starosjedioci su. Kad je njihova kuća u Dugama pravljena pričaju da je majstorska nadnica bila četiri pare.⁹³

⁸⁹ M. Filipović, n.d. str. 117.

⁹⁰ Sidžil vakufnama u Gazi Husrev-begovoj biblioteci, sv. III, str. 277, red. broj 988.

⁹¹ Sidžil prozorskog kadije list 25.

⁹² Glasnik VIS-a, Sarajevo, 1968., br. 11-12, str. 566.

⁹³ M. Filipović, n.d. str. 118, Odbor IZ Prozor, broj 38/86 Nešto podataka o islamskim spomenicima u Dugama dobio sam od imama Ilijas ef. Mustafića.

Dušići i Mukići

Po pričanju starih Mostaraca najstarije dvije mostarske muslimanske porodice sa Dušići (Dušazade) i Mukići (Mukazade), za koje se ne zna odakle su i kada ovdje doselili. Članovi ovih porodica više od tri stoljeća žive u Gornjem Brankovcu, gdje su imali kuće i posjede. Kada je Mostar 1867. god. podijeljen na 158 sokaka, jedan od njih je dobio ime po Mukićima, od 1946. godine se naziva Braće Šarića ulica.

Dušići⁹⁴

Najstariji poznati član ove porodice je Ishak Dušić, sin Mustafin koji se je 30. redžepa 1105. (9. maja 1694. godine) sporio na sud u sa Abdulmuminom, sinom Salih-begovim iz Mostara oko neke zemlje u Zijemljima, više Bijelog polja. U Brankovcu je u 18. stoljeću živio "ponos učenih i dobrih" Ahmed ef. Dušić, koji je potписан kao svjedok prilikom jednog vjenčanja, koje je obavio mostarski kadija 13. džumada II 1202.

21. marta 1788. god. iz natpisa sa njegovog nišana se razumije da je bio visoko obrazovan (alim) i da je u svoje doba vršio u Mostaru odgovornu funkciju u islamskoj hijerarhiji.

U malom haremumu (groblju) kod bivše hadži Baline džamije u Brankovcu sahranjen je Mehmedaga Dušić, sin Alijin koji je umro 1213. (1808.) godine. Svi nišani u ovom haremumu su uništeni 1950. god., kada je srušena ova džamija.

Neki Mustafa ef. Dušić zavještao je deset dućana na Velikoj Tepi u Mostaru. Pošto se vakufnama nije sačuvala, to se ne zna kada je i u koju svrhu ovaj vakuf osnovan. Neki Mula Mehmed je bio 1254. (1838.) god. upravitelj (mutevelija) ovog vakufa. Dužnost mu je bila da izdaje vakufske dućane pod kiriju i da ih po potrebi opravlja iz vakufskih prihoda.

Hadži Alija Deronja, Derviš Mujić i kršćanin (zimmija) Šahin, sada se nazivaju Šain, uzeli su 1254. (1838.) god. u zakup po jedan

⁹⁴ Izvori: Sidžili mostarskog kadije V-54, list 1; Regesta Franjevačkog arhiva u Mostaru 1446-1862, Mostar, 1984., str. 24, dokument 34; H. Hasandedić, *Epitafi sa nišana u haremima u Brankovcu i Predhumu u Mostaru*, Islamska misao, 1985., broj 76, str. 32.

dućan ovog vakufa. Ne zna se kada je ovaj vakuf prestao djelovati i šta je bilo od spomenutih 10 dućana. U Gornjem Brankovcu se do 1960. god. nalazio jedan mesdžid sa munaricom, čatrnjom u dvorištu i malim haremom uza nj, koji je prije 1585. god. podigao neki Bajezid hodža. Stari Mostarci su ga nazivali Dušića mesdžid, što upućuje na mišljenje da ga je neki predak Dušića podigao, ili su članovi ove porodice u njemu vršili više godina imamsku dužnost. Srušen je 1960. godine i na njegovim temeljima je sagrađen privatni stan.

Mukići⁹⁵

Najstariji poznati član, ove porodice bio je Ibrahim-beg koji je živio u Mostaru, koncem 17. i početkom 18. stoljeća. On je 1720. godine prokopao jedan jarak od svoje njive u Ilićima do Ričine i njime doveo vodu do pred hadži Ahmedage Lakišića džamiju. Odredio je da svijet koji dolazi u ovu džamiju, koristi ovu vodu za uzimanje abdesta tj. ritualnog pranja pred molitvu. Polovinom 18. stoljeća u Mostaru su živjeli Ibrahim efendija, Halil-beg i Selim Mukić, koji su po nekoliko puta upisani u protokole (sidžil) mostarskih kadija kao svjedoci. Ova je porodica izumrla koncem prošlog stoljeća.

Najpoznatiji član ove porodice bio je Mustafa efendija, sin Mehmedov, poznat još i pod imenom Beg efendija, koji je rođen u Mostaru u drugoj polovini 18. stoljeća. U rodnom mjestu je završio mekteb i Karađoz-begovu medresu, gdje je učio pred Mustafa-Sidki efendijom Sarajlićem, mostarskim muftijom, i slovio kao njegov najbolji učenik (talib).

Po završetku medrese otišao je na nauke u Istanbul, gdje je učio nekoliko godina. Tamo je studirao islamsku teologiju (akaid) i šerijatsko pravo (fikh). Po povratku sa studija bio je najprije muderis (profesor) Karađoz-begove medrese i imam i mutevelija sultana Selimovog mesdžida kod Starog mosta. Godine 1265. (1849.) napustio je ove dvije dužnosti i predao na sudu Mahmud ef. Čišiću 1214 groša novca vakufa spomenutog mesdžida.

⁹⁵ Izvori: Sidžil mostarskog kadije kod rahmetli Ahmeda Bišćevića, sada u Gazi Husrev-begovoj biblioteci, list 12, SMK, broj 3, list 115; Orijentalna zbirka Arhiva Hercegovine, rukopis R-89; Orijentalna zbirka, Provincijalata hercegovačkih franjevaca, dokument AT XVIII/813; Muhammed Mujić, *Stari vodovod u Mostaru*, Naše starine, Sarajevo, 1956., str. 192.

Kad je 1847. god. umro muftija Sarajlić, Mustafa ef. je postavljen za mostarskog muftiju, koji je tu dužnost vršio sve do svoje smrti 1853. godine. Pored muftijske i muderiske dužnosti on je vršio i neke druge funkcije i stalno je bio član raznih ispitnih komisija. Njegov pečat (muhur) Abduhu Mustafa = Njegov (Božiji) rob Mustafa, nalazi se otisnut na mnogim svjedožbama (šehadetnama) koje su izdavane od raznih prosvjetnih zavoda u Mostaru polovinom prošlog stoljeća.

Za vrijeme turske uprave u Mostaru su sagrađena dva vodovoda, jedan je išao od Bakšima u Ilićima, a drugi od Djekoča vode na Carini. Prvi je sagradio mostarski, vakif (legator) Roznamedži Ibrahim ef. 1630. godine. Ko i kada je sagradio vodovod na Carini, tačno se ne zna. Risto Ivanišević Mostarac u svojim Uspomenama, Beograd, 1933., na strani 33, kaže da ga je sagradio Mustafa Mukić, mostarski muftija oko 1820. god. Ovo nije tačno jer u zakladnici Mustafe, sina Turhanova piše da je ovaj vakif prije 1650. god. sagradio česmu kod Fatime kadun džamije i obnovio staru česmu kod Husein hodžine džamije, koje su se snadbjevale vodom iz vodovoda na Carini. Mukić je vjerovatno izvršio neke popravke na ovom vodovodu ili ga, možda, proširio. Na ovaj način on se je uvrstio u red mostarskih vakifa i pomogao komunalnu izgradnju svoga rodnog mjesta. Umro je u Janbou (Jenbuulbahru) 1269. (1853.) godine, kada se s hadža kući vraćao.

Džabići⁹⁶

U literaturi je pribilježeno da mostarski Džabići vuku porijeklo od patarena Džabe tj. Gavre koji je prešao na islam. Rahmetli hafiz Omer ef. Džabić, muftija (umro 1965.) pričao mi je da je rodonačelnik ove porodice doselio u Mostar iz Turske i zaposlio kod vakufa hadži Mehmed-bega Karađoza.

Pošto je bio bistar i prirodno nadaren postavljen je za džabiju tj. pobираča vakufskih prihoda (inkasanta). Od ovog džabije oni vuku svoje porijeklo i po njemu se prezivaju.

⁹⁶ Izvori: M. E. Dizdar, *Merhum muftija Džabić*, Sarajevski list, 1918. brojevi: 201, i 142, Osman Nuri Hadžić, *Muslimanska vjersko-prosvjetna autonomija u Bosni i Hercegovini i pitanje carigradskog hilafeta*, Gajret, Sarajevo, 1925., brojevi: 7-12, dr. Hazim Šabanović, *Književnost muslimana BiH na orijentalnim jezicima*, Sarajevo, 1973., dr. Smail Balić, *Kultura Bošnjaka*, Wien, 1973., i drugi.

Značaj ove porodice je posebno u tome što je ona dala čitavu plejadu učenih ljudi (alima) koji su nosili i obavljali sva znanja u islamskoj hijerarhiji i bili: imami, hatibi, vaizi, muslimi, muderisi, muftije, šejhovi, naibi, kadije i hafizi, a dvojica između njih su se istakli kao pisci i prepisivači djela na arapskom i turskom jeziku. Ovdje treba posebno istaknuti da je nauka u ovoj porodici bila uvijek dobro njegovana i kao najveći amanet s koljena na koljeno prenošena.

Najstariji nam poznati član ove porodice je Ahmed čelebija, sin Huseinov koji je 1683. godine potpisao kao svjedok na jednom ugovoru sastavljenom od mostarskog kadije. Ahmed ef. i Muhamed ef. živili su u Mostaru 1685. godine i ovdje tada, sigurno, vršili neku vjersku funkciju. Mehmed ef. je od 1755. do 1763. godine bio imam Hafiz-Hodže Temima džamije u Mostaru. U drugoj polovini 18. stoljeća u Mostaru je živio "ponos imama" šejh hadži Husein ef. sin Muhamedov koji je 1722. godine bio mutevelija Mehmed-bega Išćerlića vakufa u Mostaru. Muhamed ef. sin muftije Ali ef. bio je 1828. godine kadija u Mostaru.

Ova je porodica dala četvoricu muftija i to:

1. **Ali Fehmi ef.** koji je rođen u Mostaru polovinom 18. stoljeća, gdje je završio neku medresu. On je bio blagajski i mostarski muftija. Godine 1722. i 1803. prepisao je dva velika djela iz islamskog prava koji se manuscripsi danas nalaze u Arhivu Hercegovine (R-55 i R-60). Umro je u Mostaru 1810. godine i sahranjen u haremu kod Kardozbegove džamije.

2. **Hadži Ahmet Šaćir ef.** sin spomenutog Ali Fehmi ef. školovalo se u Mostaru gdje je bio muftija i muderis. Za muftiju u Mostaru postavljen je 1878. godine nakon tragične smrti Mustafa-Sidki ef. Karabega, mostarskog muftije. Na ovoj dužnosti se je nalazio sve do smrti 1884. godine.

3. **Ali Fehmi ef.** sin spomenutog hadži Ahmed Šaćir ef. bio je mostarski muftija od 1884. do 1900. godine kada su ga austrijske vlasti s tog položaja udaljile. Pored muftijske dužnosti on je više godina bio i muderis Roznamedži Ibrahim ef. mudrese na kojoj je više godina radio bez ikakve plaće.

Kada je 3. maja 1899. godine odvedena malodobna Fata Omanović, kći Osmanova iz Kutilivča u Bijelom polju svi muslimani

Bosne i Hercegovine stupili su odmah u borbu za vjerskoprosvjetnu autonomiju, odnosno borbu protiv austro-ugarske okupacije Bosne i Hercegovine. Na čelo ove borbe stao je Ali Fehmi ef. pa je zato ona dobila naziv "Džabića pokret". Ali Fehim ef. je 1902. godine otišao na konzultaciju u Istanbul pa su ga austrijske vlasti odmah proglašile neovlaštenim iseljenikom i zabranile mu povratak u domovinu. U Istanbulu je on od 1902. do 1908. godine predavao na univerzitetu "Darul funun" arapski jezik sa književnošću i surađivao u više časopisa. Tamo je i umro 1918. godine.

On je napisao tri djela iz gramatike i književnosti arapskog jezika koja su štampana u Istanbulu 1906. i 1909. godine. Pored ova tri djela on je 1908. godine objavio i jednu brošuru na turskom jeziku protiv aneksije Bosne i Hercegovine.

Naučna i književna kritika ubrajaju Ali Fehim ef. među vrhunske naučnike koji su svoja djela pisali na arapskom jeziku i proučavali gramatiku, stilistiku i književnost ovog jezika. Naročito se istakao u komentarisanju pjesama arapskih klasika u čemu ga niko ni prije ni poslije njega nije nadmašio.

Grad Mostar nije se do danas ni na koji način odužio ovom zaslужenom Mostarcu, velikom naučniku i borcu protiv austro-ugarske okupacije Bosne i Hercegovine. Mislimo da bi jedna ulica u Mostaru trebala dobiti njegovo ime a i neka islamska Ustanova, škola, društvo i slično.

4. Posljednji alim iz ove porodice bio je hafiz **Omer Besim ef.** koji je rođen u Mostaru 1882. godine. Sin je Muhamed Ali Fehmi ef. U Mostaru je završio Roznamedži Ibrahim ef. medresu gdje je učio pred svojim stricom Ali Fehim ef. pred kojim je i hifz završio. Kasnije je učio pred hafiz Muhamed ef. Kurtom i Hamza ef. Pužićem. Od 1905. do 1920. godine bio je imam i hatib Karađoz-begove džamije. Godine 1929. postavljen je za muftiju u Mostaru na koji je položaj došao poslije Šaćir ef. Mesihovića, gdje je radio sve do 1956. godine kada su muftijstva u Bosni i Hercegovini ukinuta. On je obavljao i brojne druge dužnosti: bio član Vrhovnog sabora Islamske zajednice, prvi predsjednik Udruženja ilmije u BiH, i više godina član Vakufskog povjerenstva u Mostaru.

Članovi ove porodice bili su više od dva stoljeća imami i hatibi Karađoz-begove, Hafiz Hodže Temima i Čose Jahja hodžine

džamije na Musali. Džabići su bili bogati i imali su posjede u selima mostarskog kadiluka, odnosno mostarske općine. U više sela Bijelog polja ima parcela koji nose naziv Džabovina i Džabića dolina. Oni su u Vrapčićima u Suhom Dolu imali jedan veoma značajan i vrijedan spomenik stambene arhitekture Džabića ranije Bašinu kulu s čoškom (doksat) u čiji su posjed došli ženidbenom vezom. Na jednom dolafu u prizemlju uklesana je duboreznom tehnikom godina 1216. (1801.) koja označava godinu njene izgradnje. Kula je na sprat s prostranim dvorištem ograđenim preko četri metra visokim zidom gdje su, pored kule, bile gospodarske zgrade i čatrnjaka.

Oni su u Mostaru na Carini imali veliki konak u koji su primali gosta (musafira) a i sve putnike namjernike koji su ovdje često dolazili, konačili i hranili se. U ovaj konak su dolazili i Arapi, u njemu ponekad ostajali godinu dana i čekali dok ih ko uzme za "bedela" tj. da za njeg odu u Meku i hadž obave. Ovaj konak je srušen pred Prvi svjetski rat i na njegovom zemljишtu sagrađena je zgrada današnje mostarske pošte, koja se nalazi stotinjak metara južno od Musale.

Đikići⁹⁷

Đikići se ubrajaju među stare muslimanske porodice u Mostaru. Ne zna se da li su oni domaća autohtona porodica čiji je neki davnii predak primio islam ili su odnekud u Mostar doselili. Prvi poznati član ove porodice je Ali-beg, koji je živio u Mostaru u drugoj polovini 17. stoljeća. Po tituli beg može se zaključiti da je bio ugledan feudalac. Imao je, što se zna, tri sina: Mustaf ef. koji je bio muderis i muftija, Ahmet-agu, juzbašu i Ibrahima, buljubašu, koji su bili terzije i u terzijskom esnafu vršili odgovorne dužnosti. Na svečanosti terzijskog esnafa koja je održana u Mostaru u pondjeljak 25. džumada II 1168. (8. aprila 1755.) godine spomenuta dvojica terazija su pro-

⁹⁷ Izvori: 1. Fragmenti sidžila mostarskih kadija (SMK), broj 3, str. 83, i 149, broj 7, str. 45, broj 5, str. 10 i 77; 2. Sidžil vakufnama Gazi Husrevbegove biblioteke, sv. II, str. 47; 3. Acta turcarum Provincjalata hercegovačkih franjevaca, AT II/70, AT III/107, AT VI/260, AT VIII/379, AT IX/43 i AT XI/523; Acta turcarum Muhameda Muslibegovića, sada u Gazi Husrevbegovoj biblioteci; 4. Sidžil blagajskog kadije, broj 58, list 26; 5. Hadži Mehmed Handžić, *Književni rad bosansko-hercegovačkih muslimana*, Sarajevo 1934.; 6. H. Hasandedić, *Nekoliko rukopisa Provincjalata hercegovačkih franjevaca*, Analji GHb, Sarajevo 1982., str. 161-176.

movisani od kalfa u majstore. U sidžilima mostarskih kadija spominju se kao zastupnici ili svjedoci prilikom vjenčanja i raznih parnica slijedeći Đikići: Hasan-aga 1731. i 1733., hadži Salih 1767., Ibrahim-beg 1780., Abdulaziz-beg 1806., Mustafa 1828., Mehmed-beg 1839., Ahmed-beg 1854., Salih-aga 1871. i 1876., i Sulejman i Mustafa 1872. godine.

U Đikovini, na krajnjoj jugozapadnoj periferiji Mostara, postojala je do 1950. godine Đikića kula na sprat koja nije imala nikakav strategijski značaj, nego je služila isključivo za stanovanje. Jedan sokak u Zahumu nosi Đikića ime. Pored Mostara i okoline Đikići su imali posjede i kulu u Dvrsnici u Popovu polju. Mehmed-beg Đikić prodao je 1840. godine Ahmedu Muslibegoviću posjede u Dvrsnici za 450 groša. Sulejman i Mustafa Đikić prodali su 1872. godine hadži Mehmedu Muslibegoviću kulu u Dvrsnici za 3700 groša. Ova kula se spominje i u jednoj junačkoj narodnoj pjesmi, koja je objavljena u Srpskom etnografskom zborniku 1952. godine na strani 1921. Đikići su imali i kulu u Žitomisljima.

Najmarkantnija ličnost ove porodice je Mustafa ef. sin Alibegov koji je bio muderis i muftija. Rođen je u Mostaru koncem 17. stoljeća, gdje je završio mekteb i medresu. Ne zna se pred kim je učio i da li je išao na nauke u Istanbul. Polovinom 18. stoljeća predavao je na nekoj medresi u Mostaru i rukovodio studijem arapskog jezika. Ovaj studij je nosio ime Ebu Esved Duelije, koji je, po mišljenju arapskih filologa, prvi udario temelje gramatici arapskog jezika. Pri upisu na ovaj studij muderis je kandidatu stavljao na glavu okruglu prostranu kapu što je, sigurno, bilo neko vanjsko obilježje polaznika ovog studija.

Ko je i kada ovaj studij osnovao ništa se ne zna. Ne spominje ga ni Evlija Čelebija u Putopisu iz 1664. godine, što upućuje na mišljenje da on tada u Mostaru nije radio i da je kasnije otvoren. Ostaje jedino nejasno i neobjašnjivo zašto se prilikom upisa na ovaj studij stavljala kandidatima na glavu okrugla prostrana kapa.

Iznijeti podaci su veoma važni jer sad znamo da je u Mostaru, pored studija za izučavanje Kur'ana i Hadisa (Darul-kurra i Darul-hadis) radio polovinom 18. stoljeća i studij za izučavanje arapskog jezika. Ne zna se da li je sličan studij igdje drugo radio, pa ako nije, onda je Mostar za vrijeme turske uprave, zaista, prednjačio u nauci pred svim mjestima Bosne i Hercegovine. To potvrđuju i sačuvana

predanja koja glase: Ne kaži se u Mostaru učen, i Visočani opančari, Zeničani rešetari, Mostarlije efendije. Fehmi Ali ef. blagajski kadija kaže da je tri godine studirao gramatiku arapskog jezika pred muderisom Mustara ef. Đikićem, sinom Ali-begovim na studiju Ebu Esved Duelije.

Mustafa ef. bio je visoko obrazovan i učen čovjek jer su u ono doba za muftiju postavljeni najsposobniji i najučeniji ljudi, koji su dobro poznavali sve vjerske nauke, a posebno islamsko pravo (fikh). On je, sigurno dobro poznavao i orientalne jezike: arapski, turski i perzijski, pa zato mislimo da je išao na studije van Mostara, u Istanbul ili čak u Kairo. Napisao je komentar na filozofsko-didaktičko djelo Bulbulistan (Bašča slavu) Šejh Fevzije Milavića koji su, kako kaže rahmetli hadži Mehmed Handžić otkupili neki svećenici i koji se sada nalazi u nekoj biblioteci van granica naše države.

On je prije 1759. godine prepisao i jedno djelo iz islamistike, koje se nalazilo u biblioteci mostarskog vakifa Bosnali Ahmed-age. Mustafa ef. Đikić se više puta spominje u izvorima kao svjedok prilikom vječanja i raznih parnica: 1747., 1766., i 1767. godine. Pod kraj života bio je blagajski muftija na kojoj ga je dužnosti i smrt zatekla. Umro je u Blagaju 1192. (1778.) godine i ovdje je u nekom haremuh sahranjen. Nišani mu se nisu sačuvali.

Ova je porodica, što se zna, dala i trojicu vakifa: u Mostaru je 1767. godine postojao vakuf hadži Salih Đikića i neka Fatima bila je te godine mutevelija (upravitelj) ovog vakufa.

Mehmed-beg Đikić, sin Ahmed-begov, svojom zakladnicom od džumada II 1266. (14. aprila 1850.) godine zavještao je kuću i uz nju voćnjak u Zahumu. Odredio je da mutevelija izdaje ove nekretnine pod zakup i prihod troši na slijedeće.

- da se svake godine prouči hatma za vakifovu dušu i da mu se za to učenje plaća 50 groša, i
- da se svake godine kupuje mukava (svijeća) za Baba Beširovu džamiju na Balinovcu.

Hadži Mehmed Đikić je 1866. godine uvakufio dva dućana na Tepi. Odredio je da mu se svake godine prouči hatma za dušu i ostatak troši za potrebe Baba Beširove džamije.

Iz ove porodice potječe i Osman (1879-1912.), koji je bio književnik, pjesnik, publicista i istaknuti politički i kulturno prosvjetni

radnik. Godine 1936. prenesene su mu kosti iz harema na Carini i sahranjene u malom harem na naspram Karađozbegove džamije. Nad njegovim grobom podignut je tada sarkofag od kamenih ploča i turbe izgrađeno od opeke. Za vrijeme rata 1992-1995. godine sarkofag i turbe su oštećeni, pa su po završetku rata obnovljeni.

Efice⁹⁸

Dr. Vladimir Čorović u svojoj knjizi o Mostaru kaže da su Efice tursko prezime i da je njihov predak došao u Mostar iz Turske. Ovo sam čuo i od rahmetli hafiz Husein ef. Pužića (1867-1957.) koji je bio oženjen od Efica. Ne zna se samo kada je i zašto taj njihov predak ovdje došao, da li kao osvajač, janjičar ili spahijsa, ili zbog nekog drugog imena nepoznatog razloga.

Poznato je da su Efice bile ugledna i veoma bogata mostarska porodica i da su imali velike posjede u Mostaru, okolini i u više sela istočne i zapadne Hercegovine. Ova je porodica, što se zna, dala više vlasnika imanja (čifluk sahibija) i nekoliko zavještača (vakifa) i učenih ljudi (alima). Stanovali su u Cernici, Donjoj mahali i Predhumu, gdje su imali kuće i uz njih posjede.

Najstariji imenovani član ove porodice je Abdulah Efica koji je potpisana u sidžilu (registru) mostarskog kadije kao svjedok prilikom jednog spora, koji se dogodio u Mostaru 1773. godine. Oni su dalje imali velike posjede i kulu u Blizancima, općina Čitluk, kamo su preko ljeta izlazili i prihode s imanja pobirali. Blizanci su, po predanju, dobili svoje ime po tome što se je neka žena iz porodice Efica u ovom mjestu obliznila.

Efičina kula u Blizancima je locirana na malo uzdignutom platou i kontrolisala je put Čitluk-Žitomislići na kojem su često napadali uskoci i Morlaci iz Dalmacije, pljačkali, bili žene i djecu i odvodili u ropstvo. Građena je od tesanog kamena, pokrivena pločom i imala je prizemlje i dva sprata. Iz natpisa na njoj saznajemo da je izgrađena 1105. (1693.) godine. Imala je stambeni i tvrđavni značaj i bila najveća

⁹⁸ Izvori: Sidžil blagajskog kadije broj 297, list 6, 31 i 38; Bošnjak, Sarajevo, 1900., broj 5; Osvit, Mostar, 1903., broj 52; Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, 1906., str. 363 i Arhiva Vakufskog povjerenstva u Mostaru akti broj: 1197/1912, 555/1916, 348/1922, 422/1931 i 498/1940.

kula u ovom kraju. Uz nju je 1134. (1721.) godine sagrađen odžak sa prizemljem i spratom u koji su Efice primali rodbinu i goste. Godina njihove izgradnje (tarif) uklesana je u kamenu na prizemlju odžaka. Oba ova objekta su bila opasana bedemima s puškarnicama visokim oko dva metra, i dobro utvrđena. Lijepa fotografija ove kule nalazi se u radu Saliha Rajkovića objavljenom časopisu "Hercegovina", Mostar, 1983., na strani 106. Kula se odavno nalazi u posjedu Solda iz Blizanaca. U ovom mjestu se nalazila i kula mostarskih aga Velića i u susjednim Bijakovićima Pužića kula.

Poznato mi je da su Efice imale lijep broj štampanih i rukom pisanih dijela na orijentalnim jezicima. I kad bi se, samo kod nas, pregledale sve biblioteke, koje čuvaju knjige na ovim jezicima, moglo bi ih se, sigurno, naći koje su napisali, prepisali ili posjedovali članovi ove porodice. Arhiv Hercegovine posjeduje dva rukopisa na kojima piše da su vlasništvo Saliha Efice, sina Idrisova.

Hasan ef. Efica bio je 1793. imam i hatib hadži Memije Hadžiomerovića džamije u Cernici. Zna se još da su članovi ove porodice vršili imamsku dužnost i u Nezir-aginoj džamiji na Spilama. U Mostaru je krajem prošlog i početkom ovog stoljeća živio muderis Osman Nuri ef. Efica, čije zvanje kaže da je on u svoje doba fungirao kao učen čovjek, ali se ne zna kakvu je funkciju vršio u islamskoj hijerarhiji.

Hadži Memišaga Efica je polovinom prošlog stoljeća uvakufio jedan dućan u Kulluk sokaku (ne Kurluk) kod Kujundžiluka i odredio da se prihod od njega troši za potrebe Nezir-agine džamije na Spilama. On je 1890. još oporučio (vasijjet) jedan vinograd u Cimu od oko motiku i po loze (750 čokota) i odredio da mu se svake godine prouči za dušu hatma i kupuju po tri oke ulja za Nezir-aginu džamiju. Zna se još da je u Mostaru postojao i vakuf hadži Saliha Efice o kome nemamo nikakvih podataka.

Nepoznate a prije 1664. godine sagradio je neki Hasan-aga jedan mesdžid u Donjoj (zir) mahali u Blagaju koja se, po osnivaču mesdžida, od tada nazivala Hasan-aginom mahalom. Mesdžid je bio lociran na jednoj zaravni nedaleko od desne obale rijeke Bune i kamenog mosta na njoj. Bio je sagrađen od lomljenog kamena i pokriven pločom. Po Lehama koji su u njemu vršili imamsku dužnost, bio je poznat pod imenom "Lehina džamija". Ovu džamiju

je opravio 1919. godine hadži Jusuf Efica iz Mostara pa je ona od ove godine bila poznata pod imenom "Eficićina džamija". Ona je nekoliko godina poslije opravke služila svojoj namjeni i pošto je opet dotrajala, definitivno je zatvorena 1927. godine kada je umro njen posljednji imam hafiz Salih ef. Leho. Dom narodnog zdravlja u Mostaru je, u sporazumu s vakufskim povjerenstvom, temeljito adaptirao ovaj objekat 1940. godine, i on od tada služi za ambulantu. Zgrada je upisana u gr. ul. k.o. Blagaj broj 199, kat. čest. 6/72 i zaprema površinu od 50 kvadratnih metara.

U Mostaru je u drugoj polovini prošlog i prve dvije decenije ovog stoljeća živio spomenuti hadži Jusuf Efica, koji je bio veoma bogat čovjek. O njegovom bogatstvu se govori i pjeva u sljedećoj bosanskoj ljubavnoj pjesmi (sevdalinki):

*Kolika je u Mostaru Cernica
Još je veća Eficićina avlja
S kraja na kraj đulbeharom procvala
A na srijedi senabija jabuka
A pod njome od sedefa ščemlja
Tude sjedi hadži Jusuf Efica
Na krilu mu Kovagina Fatica.*

Poznato je da je hadži Jusuf Efica mnogo pomagao svu sirotinju i svake godine uz ramazan priređivao iftare u svojoj kući za školsku omladinu.

Gluhići - Sagirzade - Esamzade⁹⁹

Gluhići su jedna od najstarijih mostarskih muslimanskih porodica. Najstariji nama poznati član ove porodice je hadži Mehmed Sagirzade, na turskom "sagir" znači gluh, i brat mu Mahmud koji su 1632. godine živjeli u Mostaru, u Kamberaginoj mahali na Luci, i na Šerijatskom sudu založili svoju kuću za dug vakufu hadži Alije. Oni se spominju u najstarijem sidžilu (registru) mostarskog kadije iz 1632. do 1634. godine koji je na naš jezik preveo Muhamed Mujić i objavila Književna komuna u Mostaru 1987. godine. Neki njihov potomak

⁹⁹ Izvori: Sarajevski list 1884. god. broj 121; Arhiva Vakufskog povjerenstva u Mostaru, akt broj 52/1888 i 289/1892.

preveo je ovo prezime na arapski jezik pa se u kasnjim sidžilima mostarskih kadija oni spominju pod prezimenom Esamzade, na arapskom jeziku "esamm" znači gluh.

Ova je porodica dala više istaknutih i učenih ljudi o kojima ćemo ovdje dati nekoliko podataka. Abdulah ef. Gluhić, sin Mustafin potpisani je 1842. godine kao vlasnik jednog djela na arapskom jeziku koji se nalazi u orijentalnoj zbirci Arhiva Hercegovine u Mostaru (R-158). Muhamed Esamzade (Gluhić), sin Salihov potpisani je kao vlasnik drugog rukopisa u istoj zbirci (R-162). Ovo je dokaz da su oni imali svoje privatne biblioteke.

Omer Hulusi ef. Gluhić bio je kadija (šerijatski sudac) u Mostaru od 1881. do smrti 1884. godine. On je jedno vrijeme bio gradonačelnik (şehir ćehaja) mostarske gradske općine. Gluhić Ismail ef. i Omer ef. potpisani su više puta u sidžilima mostarskih kadija kao svjedoci (şahidi) prilikom sklapanja raznih ugovora između 1871. i 1873. godine.

Gluhići su od polovine prošlog stoljeća bili imami-sultan Selimovog (Carevog) mesdžida kod Starog mosta. Omer ef. Gluhić postavljen je dekretom za imama ovog mesdžida na kojog ga je dužnosti naslijedio sin mu hafiz Muhamed ef.. On je ovu dužnost vršio do smrti 1892. godine. Ova je porodica izumrla.

Hadžiselimovići

Hadžiselimovići se ubrajaju među stare muslimanske porodice u Mostaru. Oni, kako im samo prezime kaže vuku svoje porodično prezime od nekog Hadži-Selima koji je živio u Mostaru 17. i 18. stoljeću. On je 1709. godine zaviještao (uvakufio) u Ćejvan ćehajinoj mahali na Velikoj tepi pekarski dućan, tri druga dućana i dio u ribolovu. Odredio je da se godišnji prihod od navedenih nekretnina u iznosu od 300 groša, troši u slijedeće;

- da mu se svaki dan za dušu prouče po tri Jasina;
- da se upravitelju (muteveliji) daje deveti dio od godišnjeg prihoda,¹⁰⁰
- ostatak da se daje njegovoj petorici sinova koji će u sporazumu

¹⁰⁰ Sidžil mostarskog kadije (SMK), V-56, list 13.

s kadijom dijeliti ostatak prihoda između sebe na jednake dijelove. Iz ovog izvora saznajemo da je spomenuti hadži Selim imao pet sinova, ali se ne zna kako im je bilo ime jer to u izvoru nije bilo navedeno.

Hadžiselimovići su stanovali u Čejvan čehajinoj mahali gdje su se nalazile njihove kuće, magaza i han Kalhana. Oni su za turske uprave imali kuću u Dandinom sokaku koju su prodali Džudžama. Od konca prošlog stoljeća stanovali su u Docu u Podhumu gdje su do nazad tri godine živjele četiri njihove porodice. Kuće su im opljačkane i razrušene 1993. godine pa su skoro svi odavde preselili na lijevu obalu Neretve, a neki su otišli čak preko granice u druge države. U Docu još živi samo Firuz Hadžiselimović, sin Fehimov.

Hadžiselimovići su imali velika imanja i kuće u Gnojnicama, nekoliko kilometara južno od Mostara, na koje su preko ljeta izlazili i ubirali prihode. Oni su još imali posjede u Dračevicama, Dobriču, Popovu polju, Gorancima, Čitluku i u Tepčićima čardak.

Unuk spomenutog hadži-Selima – Selim alemdar (bajraktar) bio je mostarski ajan (prvak) i veoma istaknuta ličnost političkog života Mostara u drugoj polovini 18. stoljeća.¹⁰¹ Između njega i nekog Ćemalovića došlo je jednom na Kurban bajram pred džamijom u Gnojnicama do velike svađe. Ćemalović je ajanu prigovorio da je on kriv što mu je oduzet spahiluk (feudalni posjed dobiven dekretom sultana) zbog čega ga je ajan udario. Da bi mu se osvetio Ćemalović je nagovorio i potplatio svog slугу koji je s puškom otišao i sakrio se u "šipčinu" pod ajanovom kućom. Kad je ajan kući došao i sjeo kraj prozora, sluga je nanišanio na nj pušku i pogodio ga metkom iz nje. Ajan je tada na noge skočio, ali se odmah mrtav srušio. Krv je brinula i poprskala strop sobe na kome su se vidjeli tragovi krvi sve dok strop nije izmjenjen i postavljen novi. Ovo mi je pričao Ibrahim Hadžiselimović i pet njegovih sestara koji su svi davno pomrli.¹⁰²

Ime ovog Selim alemdara nalazi se među potpisnicima zakladnice (vakufname) hadži Ahmeda Taščića iz 1199. (1784.) godine. (Opširnije vidi: Glasnik VIS-a, Sarajevo, 1988., str. 210).

¹⁰¹ SMK, V-55, list 10, V-54, list 22 i V-62, list 1.

¹⁰² Opširnije u radu Muhameda Hadžiselimovića: *Die Kämpfe der Ajane in Mostar bis zum Jahre 1833*. Südostforschungen band XXVIII, München, 1969., str. 127 i dalje.

Selim alemdar je sahranjen u haremu u Gnojnicama gdje se nad njegovim grobom nalaze i danas dva velika nišana izrađena od tvrdog kamena. Na uzglavnom nišanu, izrađenom u formi saruka, i sa uklesanom sabljom na unutarnjoj strani, stoji napisano da je umro kao šehit (mučenik) 1219. (1805.) godine. Ovaj natpis potvrđuje tačnost gornje predaje jer svaki bespravno ubijen musliman smatra se šehitom.

U haremu Vrba sahranjeni su, pored Selim alemdara, još i sljedeći Hadžiselimovići: Salih aga, sin Selim alemdarov, umro 1230. (1814.), Mahmud, sin Salihov, umro 1230. (1814.), Mustafa, sin Husein-agin, umro 1231. (1815.), Ali-aga, sin Husein-agin umro 1234. (1818.), Mustafa, sin Selim alemdarov, umro 1235. (1819.), Salih-aga, sin Avdagin, umro 1293. (1878.), hadži Ibrahim, sin Abdulahov umro 1313. (1895.), Mustafa sin hadži-Ibrahimov, umro 1339. (1920.), Ćazim, sin Ibrahimov, umro 1344. (1924.), i Abdulah sin Mustafin, umro 1345. (1925.) godine.

Hadžiselimovića kalhana

Sve do 1891. godine postojao je na Velikoj tepi, spram Čejvan čehajine džamije, jedan veliki han koji je bio poznat pod imenom kalhana. Po pričanju starih Mostaraca (Ahmed-age Alikalfića, Salih-age Popovca i hafiz Huseina Puzića) ovaj han je bio sličan Morića hanu u Sarajevu. Sastojao se od prizemlja gdje su se nalazile štale za vezanje konja i prostrano dvorište s česmom. Na spratu je bilo pet soba od kojih su tri najveće služile za noćivanje putnika, četvrta za obavljanje vjerskih obreda (klanjanje) i peta za kafanu. Ispred hana su do ulice, s obje strane ulaza, bili poredani dućani s čepencima.

Kalhanu je sagradio neki Hadžiselimović prije 1784. godine. Han je dobio ovaj naziv po tome što se nalazio pred tvrđavom (kal'a) pa bi riječ kalhana, tačnije ka'han, doslovno značila tvrđavski han ili han pred tvrđavom. Posljednji vlasnik kalhane bio je Mujaga Hadžiselimović koji je 1882. godine odselio u Tursku. Brat mu Fevzi-age prodao je kalhanu Mujagi Komadini za hiljadu krune.

Husaga Čišić piše da je kalhana imala 12 dućana i po nekoj staroj narodnoj popijevci može se zaključiti da je imala i točionicu pića, da i ste strane zadovoljni goste. Popijevka glasi:

Zeleni se kavada

Otvorena kalhana

Tu moj dragi piće pije

Pa se na me smije ...¹⁰³

Kalhana je srušena 1891. godine i na njenim temeljima je Mujaga Komadina podigao veliku i za ono doba veoma reprezentativnu zgradu u kojoj je u početku radila viša djevojačka škola, kasnije porezni ured, učiteljska škola i na koncu Narodni i Oblasni odbor Mostara. Mujaga je kalhanu prodao državi. Sve do 1945. godine ovo je bila najveća građevina u Mostaru. Na ovaj han nas danas podsjeća Kalhanska ulica koja ide od Glavne ulice u pravcu Divizije. 1992. godine ova je zgrada zapaljena i ona je tada do temelja izgorijela.

Hadžiselimovića džamija na ploči

U polju niže Čitluka u zapadnoj Hercegovini, na mjestu zvanom Ploča, nalaze se omeđine jedne stare džamije koje su prije pedesetak godina bile potpuno u trnje zarasle. Na temelju tih omeđina može se utvrditi da je ova džamija bila malena, dimenzija oko 6x6 metara, bez munare, i da je bila građena od lomljenog kamena i svakako pokrivena pločom.

Lokalitet Ploča nalazi se na tromeđi između Čitluka, Vojonice i Krehin graca, od centra Čitluka udaljen je oko 500 metara. To je prostran plato na kome se, nedaleko od omeđima džamije nalazi i izvor žive vode, što je u ovom kraju rijetkost. Tu se nalazi i jedna nekropolja srednjevjekovnih stećaka ukrašenih vegetabilnim dekoracijama. Nije se sačuvala zakladnica ove džamije pa se ne zna kada je sagrađena i šta je vakif zavještao za njeno izdržavanje.

Mehmed Jakirović, Ibraga Nametak i Salih Rajković, svi iz Vojonice, dali su 1910. godine u Vakufskom povjerenstvu u Mostaru o ovoj džamiji slijedeće podatke. Oni su, po pričanju svojih očeva, izjavili da je džamiju u Ploči sagradio neki Hadžiselimović iz Mostara i to prije "hastaluka" tj. kuge koja je posljednji put morila Mostar i okolinu između 1813. i 1818. godine. Sagrađena je bila na zemljištu koje je u tu svrhu darovao neki Subašić iz Mostara. Uz ovo zemljište on je još darovao vinograd od dvije motike loze (hiljadu čokota) i dio

¹⁰³ Husein Čišić, *Mostar...*, 1991., str. 50.

zemljišta koji se natapa. I vakif Hadžiselimović je zavještio jednu njivu kod džamije za njene potrebe.

Za vrijeme zadnjeg trajanja kuge mnogo je svijeta umrlo u ovom kraju pa je džamija, pošto je ostala bez džemata, napuštena.¹⁰⁴ Fra Petar Bakula navodi da se u Brotnju kod vrela Ploča i danas nalaze "zanemarene ruševine jedne turske džamije".¹⁰⁵ Rahmetli Salih-agaji Tikveša mi je pričao, da je vrata s džamije na Ploči odnio Mato Bulić koncem 19. stoljeća i postavio ih na svoju kuću u Čitluku.

Na Ploči kod ove džamije nalazio se harem koji su 1910. godine vlastitim sredstvima ogradili muslimani Gradnića. Svi nišani iz ovog harema su davno uništeni. Ovaj harem kao i sve posjede vakufa džamije na Ploči usurpirali su kmetovi Mehmed-age Krehe iz Krehin graca.¹⁰⁶

Hadžiselimovići – Peštele

Za vrijeme borbi za prevlast u Mostaru koje su 1815. godine vođene između ajana Muhamrema Hadžiselimovića-Peštela i ajana Salih-age Bakamovića, Mostar je bio podijeljen na dva zaraćena dijela. Tada je Stari most pregrađen tako da je preko njega, za izvjesno vrijeme, bio onemogućen svaki promet i saobraćaj. Svjet je kasnije dugo prepričavao ovaj događaj i podsjećao na nj uzrečicom "Kad je Stara čuprija bila zadračena".¹⁰⁷

Sulejman-paša, bosanski valija (guverner) uputio je 1231. (1819.) godine bujrultiju (naredbu) katoličkim svećenicima, knezovima i starješinama (kodžobašama) koji su živjeli na području mostarskog kadiluka. Naređuje im da ne slušaju naređenja Muhamrema Hadžiselimovića-Peštela koji se odmetnuo od carske vlasti i bespravno od raje uzima razne poreze i nasilje provodi.¹⁰⁸

Iz ovog i drugih turskih izvora saznajemo da je neki Hadžiselimović otisao kao borac ili kolonijalist u Ugarsku (Mađarsku) i tamo se nastanio u Pešti. Kad je Turska napustila Ugarsku, on se tada povratio u Mostar, i pošto je doselio iz Pešte, prozvan je Peštelo.

¹⁰⁴ Arhiva Vakufskog povjerenstva (AVPM), akt broj 353/1910.

¹⁰⁵ Fra Petar Bakula, *Hercegovina prije sto godina*, str. 29.

¹⁰⁶ AVMP, akt broj 579/1910.

¹⁰⁷ Vidi napomenu broj 3, str. 156.

¹⁰⁸ Acta turcarum Provincialis hercegovačkih franjevaca, At XXI/1034.

Peštelovina

Veliki kompleks zemljišta na Carini, između Srednje ulice i Neretve, spram Karađoz-begove džamije, bio je vlasništvo Peštela, pa se zato i zvao Peštelovina. Na ovom zemljištu se nekada nalazila njihova velika i stara kuća u kojoj je više godina bio smješten Dom staraca. Pošto je zgrada vremenom dotrajala srušena je i na njenim temeljima je sagrađena zgrada socijalnog osiguranja.

Jevto Dedijer je pribilježio predanje da su Dračevice, selo koje leži oko dva kilometra južno od Gnojnice, više ceste koja vodi za Nevesinje, bilo čifluk mostarske porodice Hadžiselimovića, i da su oni polovinom prošlog stoljeća naselili sve porodice koje ovdje žive.¹⁰⁹ Iz sidžila (registara) blagajskih kadija saznajemo da su u Dračevicama živjele slijedeće muslimanske porodice: Bukvići, Čelići, Dande, Dubravčići, Džihe, Eminići, Jazvini, Kebe, Kozlati, Lulići, Muftići, Omerhodžići, Salčini i Šabanci.

Abdulah Hadžiselimović bio je 1264. (1848.) godine upravitelj (mutevelija) Ćejvan čehajinog vakufa na Velikoj tepi. Mustafa-aga Hadžiselimović bio je 1287. (1868.) godine muhtar Ćejvan čehajine mahale. Mustafa ef. Hadžiselimović, sin Abdulahov živio je u Mostaru 1290. (1873.) godine i u svoje doba slovio kao učen čovjek. On je imao dućan u Mostaru na Velikoj čaršiji. Dževahir Blagajac, kći Mehmedova postavila je 1290. (1873.) godine Abdulaha, sina Mehmedova za muteveliju svoga vakufa.¹¹⁰

Mostarska afera iz 1881. godine nastala zbog prozelitizma

Početkom februara 1881. godine odvedena je Saja Đukić iz Blizanaca, općina Čitluk, u Gradnici gdje ju je zadržao fra Andrija Zubac i kasnije pokrstio fra Paškal Buconjić. Zbog odvođenja Saje i pokušaja prozelitizma izbila je 1881. godine u Mostaru afera na čijem je čelu bio ugledni građanin Mostara Mujaga Hadžiselimović. Povodom ovog slučaja upućen je caru Franji Josipu u Beč memorandum u kome se iznosi veoma teško stanje muslimana u Hercegovini i koji je memorandum potpisao spomenuti Mujaga.¹¹¹

¹⁰⁹ Jevto Dedijer, *Hercegovina*, Beograd, 1909., str. 246.

¹¹⁰ SMK, V-56, list 12, V-62, list 70 i 71.

¹¹¹ Opširnije o pokrštavanju u Hercegovini vidi: Glasnik VISA-a Sarajevo, 1991., god. broj 6, str. 726-730.

Hromo - Hromozade - Hromići iz Stoca¹¹²

Stolac se nalazi u istočnoj Hercegovini i smješten je u podnožju srednjovjekovnog grada Vidoški uz obale rijeke Vidošice ili Vidove koja danas nosi naziv Bregava. Stolac se u izvorima prvi put spominje 1444. godine kao grad u zemlji hercega Stjepana Vukčića Kosače. Turci su ga zauzeli ubrzo poslije 1465. godine i u njihovoj vlasti je ostao do austrougarske okupacije Bosne i Hercegovine 1878. godine. Turci su na gradu iznad Stoca sagradili sedam četvrtastih kula spojenih do dva metra debelim zidovima, zatim kulu za municiju (barutanu, džebhanu), džamiju, deset čatrinja (cisterni) za vodu i više stambenih zgrada u kojima su stanovali stolački dizdari, kapetani, posadnici tvrđava i članovi njihovih porodica. Ovo je sve do početka prošlog stoljeća bio najprostraniji grad u Hercegovini.

Na području Stoca i okoline živjeli su u predtursko doba bogumili što svjedoče brojni srednjovjekovni nadgrobni spomenici - stećci kojih i danas ima u ovom kraju na više mjesta. Historijski je utvrđeno da su bogumili dragovoljno i bez ičije prisile, što islam najstrožije zabranjuje, prelazili na islam. Ovo potvrđuju i neka prezimena muslimanskih porodica u Stocu koja su kršćanskog porijekla: Ivankovići, Martinovići, Miljanovići, Obradovići, Tomići, Vujinovići, Vujičići, Vukičevići i Žarkovići.

Za turske uprave u Stocu su sagrađene četiri džamije sa kamenim munarama, dvije bez munara, medresa, ruždijska i više mekteba, početnih vjerskih škola. U tom periodu ovdje su sagrađeni: sahat kula, javno kupatilo (hamam), nekoliko kamenih mostova i mostića preko Bregave, šadrvan pred Carevom džamijom, četiri čatrinja u dvorištima drugih džamija, nekoliko besplatnih konaka (musafirhana), tri hana i više privrednih objekata.

Posebno je bila lijepa i sa arhitektonске strane veoma atraktivna Begovina. Rizvanbegovići su u Begovini poslije ukidanja kapetanija u Bosni i Hercegovini 1835. godine, sagradili kompleks zgrada i pet musafirhana (besplatnih konačišta) koji su permanentno radili do 1878.

¹¹² Izvori: 1. H. Hasandedić, *Katalog arapskih, turskih i perzijskih rukopisa Arhiva Hercegovine*, Mostar, 1977.; 2. Bosanska salnama (godišnjak za 1886. godinu).

3. Muhamed Ždralović, *Stolački prepisivači djela u arabičkim rukopisima*, Slovo Gorčina, 1997., str. 81-85.

godine, a neki povremeno do agrarne reforme 1919. godine. U ovim konacima su neki gosti ostajali do pola godine a njih su izdržavali i posluživali članovi porodice Rizvanbegovića iz koje potječe i čuveni vezir i hercegovački valija Ali-paša. U svakom konaku se nalazio hamamđzik, banjica, u kome se je gost mogao očistiti i okupati, i sedam posebnih prostorija s mihrabom u kojima su gosti zajedno (džematlje) obavljali pet dnevnih namaza (molitava). I u Uzunovića mahali su se nalazila tri konaka: Behmenov, Mahmutčehajića i Šarića od kojih je posljednji bio najveći i najposjećeniji. Radio je do 1919. godine i srušen poslije 1950. godine.

Stolac je dao nekoliko pisaca i prepisivača na orijentalnim jezicima, 13 hafiza i više vakifa (dobrotvora).

U Stocu je živjelo više od 470 muslimanskih porodica koje su većim dijelom davno izumrle ili se odavde raselile. Noviči i neke druge muslimanske porodice doselili su u Stolac iz Herceg Novog i Risna kada su ova mjesta zauzeli Mlečani 1687. godine, Nikšići iz Nikšića kada su ga zauzeli Crnogorci i Korjenići iz Korjenića. Za Paloše, Pelje i Salahore se priča da su im preci doselili ovdje čak iz daleke Mađarske. Pećani su doselili iz Peći (Ipek) i prezivali su se Ipeklije.

Ovaj put ćemo govoriti samo o porodici Hromića iz Stoca koja je dala nekoliko učenih ljudi (alima) i čiji su članovi zavještali (uvakufili) 38 djela na arapskom jeziku. Oni su bili i bogata trgovачka porodica koja je u Stocu imala više magaza što potvrđuje lokalitet "Hromića magaze".

U Katalogu arapskih, turskih i perzijskih rukopisa Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu kojeg je sastavio Kasim Dobrača i objavila spomenuta biblioteka 1979. godine, upisana su 43 rukopisa iz islamske dogmatike (akaid), šerijatskog prava (fikh), zbirka šerijatsko pravnih pravila i propisa (ahkam) i razne druge zbirke (medžmue). Svi ovi rukopisi nalazili su se u posjedu članova porodice Hromića koji su bili vjerski dobro obrazovani: Saliha, sina Abdihodžića, Izet Salih ef. Salih Sidki ef. i Ibrahim ef. Izet Salih ef. bio je 1217. (1802.) godine kadija u Akčehisaru (Kroja) i Tirani u Albaniji i kasnije u Bosanskom Brodu u Bosni. Na jednom rukopisu sačuvan je otisak njegovog pečata iz kojeg se vidi da je napravljen 1195. (1780.) godine, što potvrđuje da su Hromići bili stara stolačka porodica.

Mula Salih Hromić je 1256. (1834.) godine prepisao jedno djelo iz islamske dogmatike. Abdulah Hromić, sin mula Salihov završio je medresu u Stocu i kasnije učio u Karađoz-begovoju i Roznamedžinoj medresi u Mostaru. On je u periodu od 1834. do 1859. godine prepisao sedam djela iz pravilnog učenja Kur'ana (tedžvid), hadisa, obredoslovja, pedagogije logike i sintakse arapskog jezika. Salih ef. Hromić bio je 1886. godine imam Šarića džamije u Stocu i posljednji mualim mekteba koji je radio u Sumbulića medresi. Salih Sidki Hromić, sin Ibrahima ef. bio je 1319. (1901.) godine učenik Roznamedžine medrese u Mostaru.

Išarlići¹¹³

Išarlići su jedna od nekoliko mostarskih najstarijih Bošnjačko muslimanskih porodica. Najstariji poznati član ove porodice bio je hadži Salih koji je živio u Mostaru polovinom 17. stoljeća i čije se ime nalazi među svjedocima (šahid) hadži Ahmed-bega Lakišića vakufname iz 1670. godine. On je bio ugledan čovjek jer su vakufname, kao svjedoci obično potpisivali najugledniji ljudi jednog mesta.

Ova je porodica stanovaла na Carini u Roznamedžinoj (Kresinoj) mahali neposredno uz lijevu obalu Neretve. Tu je u drugoj polovini 18. stoljeća živio Mehmed-beg Išarlić sin Mustafa-begov koji je bio praunuk spomenutog hadži Saliha. On je 1722. godine došao pred Šerijatski sud u Mostaru i u prisustvu Husein ef. Džabića, imama izjavio da u dobrotvorne svrhe zavještava slijedeće:

1. Jedan i pol vitla u mlinici na Radobolji koja je pokrivena pločom
2. Pola pekarskog dućana uz tu mlinicu, pod istim krovom, i
3. Bašču uz te objekte

Navedene nekretnine nalaze se u Prijećkoj čaršiji i graniče s jedne strane javnim putem koji vodi prema Cernici, a s druge strane kućama i baščama stanovnika Nezir-agine mahale.

Vakif određuje da mutevelija izdaje navedene nekretnine svake godine interesentima pod zakup i da prihode od njih troši u slijedeće:

¹¹³ Izvori: Kod rahmetli Muhameda Muslibegovića se je nalazilo više turskih dokumenata iz kojih su gornji podaci iscrpljeni i koje je dokumente, na moj prijedlog on poklonio Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu.

1. Tri akče dnevno davaće se onome ko bude utorkom držao predavanje (vaz) u Hadži Kurtovoj (Tabaćici) džamiji i to sa čursa što ga je podigao hadži Salih pradjed spomenutog Mehmed-bega. Vakif određuje da tu dužnost doživotno vrši "ponos šejhova" hadži Ahmed ef. Milavić, a kad on umre njegovi potomci, ako budu sposobni, s koljena na koljeno. Sevap od ovoga neka se namjenjuje za dušu spomenutog hadži Salihu.

2. Jedna akča dnevno davaće se potomcima hadži Salihove kćeri Nedžije, s koljena na koljeno. Oni su dužni svaki dan proučiti po tri "ihlasa" za hadži Salihovu dušu.

Ako izumru potomci spomenutog vaiza, kadija će prema vlastitom nahođenju povjeriti tu dužnost onome ko bude sposoban i toga zvanja dostojan. Ako izumru potomci spomenute Nedžije učenje "ihlasa" će se povjeriti mujezinu Tabaćice džamije koji je dužan učiti nakon svake podnevne molitve.

Vakif stavlja u dužnost mutesveliji da svaki dan svakog ramazana donosi pred iftar s Neretve po jedno burilo vode pred Roznamedžijinu džamiju s kojom će se muslimani omrsiti i vakifa s pijetetom spomenuti. On je dalje dužan voditi brigu o opravci mlinica i dućana kod nje.

Vakif će doživotno upravljati svojim vakufom a kad umre potomci mu s koljena na koljeno. Kad oni izumru uprava nad vakufom će se povjeriti imamu Hadži Kurtove (Tabaćice) džamije koji je dužan tu dužnost svjesno vršiti.

Sredinom prošlog stoljeća u Mostaru je živio Salih-beg Išarlić koji je imao tri kćeri. Jedna je bila udata za nekog Hadžiosmanovića, druga za nekog Čelara a treća Umihana za Ahmed alemdara Muslibegovića. Ona je umrla 1327. (1909.) godine i pokopana u velikom Carinskom harem u gdje su joj se nišani nalazili sve dok nije ovaj harem ekshumiran i na njemu sagrađena nova željeznička i autobusna stanica. S njom je potpuno izumrla porodica Išarlića u Mostaru, po ženskoj lozi.

U Kljunovom sokaku, bivša Roznamedžijina mahala, nalazila se jedna stara i potpuno dotrajala kuća pod pločom koja je bila vlasništvo Muhameda Muslibegovića i Muhameda Čelara iz Mostara, koju su vlasnici nazvali "Išerlovina" jer su je po ženskoj lozi naslijedili

od Išerlića. Oni su mi pričali da su Išarlići bili bogati i da su imali timar (leno) i posjede u Kušićima niže Gornjih Zijemalja i velike posjede u Bijelom polju i Mostaru.

Kajtazi

Kajtazi se ubrajaju među stare muslimanske porodice u Mostaru. Najstariji spomen ovoj porodici nalazimo u pjesmi "Boj na Sigetu" gdje se, između ostalih, nalaze i ovi stihovi:

A veli mu telal Ibrahime:

"Odkle jesи vrstan bajraktare"

Bajraktar mu tiko progovara:

"Jesi l' čuo telal Ibrahime,

prošav, Bosnu do Hercegovine

jesi l' čuo ondje kraj Neretve

šeher Mostar na Hercegovini,

u Mostaru Kajtaz bajraktara?"...

U pjesmi se dalje kaže da je sultan Sulejman kada je 1566. godine zauzeo Siget, postavio Kajtaza iz Mostara za vezira, a njegova daidžu Fazli buljubašu iz Blagaja za haznadara (blagajnika).¹¹⁴ Od Fazli buljubaše vuku porijeklo blagajski Buljubašići koji i danas žive u Blagaju. U sidžilima blagajskih kadija upisano je više Buljubašića koji su u Blagaju i okolini imali velike posjede.¹¹⁵

Kada je i odakle je prvi predak Kajtaza došao u Mostar pouzdano se ne zna. Priča se da su oni došli iz Mađarske kada su je Turci 1686. godine konačno napustili. Ovo se dokazuje time što i danas u Mađarskoj ima kršćanskih porodica koje se prezivaju Kajtazi. U Mostaru je živjela i porodica Peštela čiji su preci doselili iz Pešte.

Kajtazi stanuju na Luci gdje ima nekoliko njihovih kuća. Posebno je s arhitektonske strane zanimljiva kuća Mustafe Kajtaza u

¹¹⁴ Denana Buturović, *Narodne pjesme muslimana Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 1976., str. 126-139.

¹¹⁵ Fragmeni sidžila blagajskog kadije brojevi: 25, 55, 56, 57, 58, 59, 60 i 61, originali u Orijentalnom institutu u Sarajevu, brojevi 288 i 297 u Arhivu Hercegovine i broj 1025 u Provincijalatu hercegovačkih franjevaca u Mostaru.

Kajtazovoju (Gaše Ilića) ulici. Prema kazivanju rahmetli Ali ef. Kajtaza (umro 1958.) kuću je sagradio njegov djed Derviš ef. koncem 18. stoljeća. Kuća ima dva odjeljenja (zgrade): harem Luk (za žene) i selamluk, baškaluk (za muškarce). Oba odjeljenja imaju: prizemlje, sprat, dvorište i potrebne gospodarske zgrade. Iz ulice se ulazi u prvu malu avliju kroz veliku na čemer građenu kapiju sa dvokrilnim drvenim vratima kojih sada nema. Na vrhu avlige nalaze se dvoja vrata od kojih se kroz jedna ulazi u dvorište haremuka, a kroz druga u dvorište selamluka.

U prizemlju haremuka su dvije sobe, kuhinja, prostran hajat i sofa, a na spratu na koji se izlazi uz drvene stepenice, dvije sobe i divanhana. Sve četiri sobe haremuka imaju banjice (hamamdžik). Na spratu u zidu koji ga odvaja od selamluka su vrata kroz koja se sa divanhane unosila u selamluk hrana musafirima. Pozadi prostranog dvorišta (avlige) nalazi se štala sa sijenicom za krave i bašča sa ulenjakom za pčele. Harem Luk je do danas sačuvao svoj prvobitni izgled.

Selamluk je imao dvije sobe u prizemlju od kojih je jedna služila za kuhinju i šupu u avlji. Na spratu je bila jedna velika soba koju su zvali čošak i mala u kojoj se nalazio odžak i banjica. Pozadi selamluka nalazila se štala za konje. Sadašnji vlasnik selamluka izvršio je neke popravke u enterijeru pa on sada drugčije izgleda.

Zavod za zaštitu spomenika kulture u Mostaru izvršio je na ovoj zgradbi manje konzervatorske rade i izradio tehničke snimke i opise svih dijelova i detalja u enterijeru koji je bogato ukrašen rezbarijama. Kuća je u sezoni otvorena za strance koji u njoj mogu vidjeti sve rekvizite stare turske kuhinje i prostirke u sobama. U jednoj sobi na spratu složeno je u policama više knjiga na orijentalnim jezicima: arapskom i turskom. U kuhinji se, između ostalog, danas čuva jedan ručni žrvanj za mljevenje žita i jedna dubina za pčele napravljena od raževih stabljika. Uz kuću Kajtaza koja se nalazi na Luci uz lijevu obalu Neretve, nalazio se je do konca turske vladavine jedan čekrk za izvlačenje vode iz Neretve.¹¹⁶

Ahmed-aga Kajtaz imao je 1212. (1797.) godine malikanu u Gorancima u nahiji Brotnjo.¹¹⁷ Mostarski kadija Ibrahim Edhem

¹¹⁶ Po pričanju rahmetli Hasan ef. Nametka i Salih-age Popovca.

¹¹⁷ Regesta Franjevačkog arhiva u Mostaru, 1466-1862, Mostar, 1984., str. 64. dokument AT XIII/638.

svojim budžetom od 5. zulkadeta 1249. (16. III 1834.) godine postavio je Derviš ef. Kajtazu za izvršioca oporuke umrlog Hasan-bega, sina Alibegova. U budžetu oporučitelj određuje da se jedna trećina njegove ostavštine utroši na izgradnju dviju čatragna u Gorancima i da se za nj pošalje bedel da obavi hadž.¹¹⁸ Hasan Kajtaz bio je 1834. godine gradonačelnik Mostara.¹¹⁹ Hadži Arif ef. Kajtaz mostarski muderis i istaknuta ličnost iz vremena austrougarske okupacije Bosne i Hercegovine 1878. godine opravio je vlastitim sredstvima i iznutra prebojio Hadži Kurtovu (Tabaćicu) džamiju u Mostaru. Derviš Omer Hulusi ef. Kajtaz bio je 1882. godine mostarski kadija. Kajtazi su imali velike posjede u mnogim selima mostarske općine i zapadne Hercegovine. Više njiva na području ovih sela nose naziv "Kajtazovac".

Porodica Kajtaza dala je u prošlosti više istaknutih ljudi: kadija, muderisa, mualima, i vakifa. Ahmed, sin Muhamedov iz Mostara prepisao je u četvrtak pred podne 16. muharema 1126. (1. III 1714.) godine, dok je učio u medresi u Brusi, jedno djelo iz islamskog prava. Pošto se rukopis nalazi u posjedu Kajtaza i pošto se ova dva imena ponavljaju u njihovoј porodici, zaključujemo da se on prezivao Kajtaz. Muhamed Kajtaz, sin Ahmedov, a ovaj sin hadži Muhamedov, prepisao je 1208. (1793/94.) godine jedno djelo iz islamskog prava. On je 1209. (1794/95.) godine, dok je učio u Karađozbegovoj medresi u Mostaru, prepisao još jedno djelo iz islamskog prava.

Mustafa Kajtaz posjeduje više rukopisa na orijentalnim jezicima. Pored tri spomenuta u ovoj biblioteci se nalaze i sljedeći rukopisi:

1. Djelo iz gramatike arapskog jezika koje je polovinom ševela 968. (29. VI 1561.) godine prepisao Jusuf, sin Ahmedov u Ahmedbegovoj tekiji u gradu Klibuli,
2. Djelo iz logike (mantik) koje je u seferu 1118. (maj 1706.) godine prepisao Mustafa, sin hadži Ahmedov a ovaj sin Huremov,
3. Nepoznati prepisivač prepisao je 1133. (1720/21.) godine djelo "Fetawai 'adlije"
4. Salih, sin Ibrahimov iz Mostara prepisao je 1200. (1785/86.) godine jedno djelo iz islamskog prava,

¹¹⁸ Isto, str. 93, dokument AT III/117.

¹¹⁹ Acta turcarum Arhiva Hercegovine III/123.

5. Muhamed sin Omerov prepisao je nepoznate godine jedno djelo iz islamskog prava.

U ovoj biblioteci nalazi se i nekoliko lijepih prepisa Kur'ana, i oko trideset štampanih djela na bosanskom i turskom jeziku.

Kao vlasnici djela spominju se sljedeći: Sulejman Ahmed, sin Isaov iz Mostara, Sejid Abdulaziz, kadija u Stocu, Ahmed Kapo (Kapić), sin hadži Salihov, Salih, sin hadži Ismailov iz Mostara, Omer Hulusi et. Kajtaz, Fazlibeg Kajtaz i Ibrahim ef. Pajo.

Zavičajni muzej Hercegovine u Mostaru otkupio je od Ragiba Kajtaza iz Mostara 33 rukopisa na orijentalnim jezicima među kojima se nalazi i jedan koji je prepisao Mustafa, sin Jusufov, sin Muratov, (Šejh Jujo) iz Mostara. Pisac ovih redaka kataloški je obradio sve ove rukopise.¹²⁰

U jednoj narodnoj pjesmi spominje se Kajtazova Đulsa, jaranica Arpadžića Hume iz Mostara. O junaštvu Salih-age Kajtaza govore Slijedeći stihovi:

*Ko pogubi Šator kapetana
pogubi ga momče iz Mostara
po imenu Kajtaz Salih-agá.*¹²¹

Na kraju ističemo da danas u Mostaru živi nekoliko porodica Kajtaza.

Karabezi

Učeni ljudi (ulema) njihov rad i djela

Karabezi su spahijska porodica o čijem se porijeklu, kao i većine ostalih muslimanskih porodica u Mostaru, ništa pozitivno ne zna. Živili su u Blagaju i Mostaru i imali velike posjede i timare na području ovih dvaju kadiluka. Pored većeg broja spahija, posjednika i raznih vrsta zanatlja, ova je porodica, što se zna, dala i nekoliko učenih ljudi (alima) koji su vršili razne funkcije u islamskoj hijerarhiji i bili: imami, hatibi, muallimi, muderrisi, vaizi i jedan muftija. Poznato

¹²⁰ Hivzija Hasandedić, *Nekoliko rukopisa iz Orijentalne zbirke Zavičajnog muzeja Hercegovine u Mostaru*, Anal Gazi Husrev-begove biblioteke, V-VI, Sarajevo, 1978., str. 181-186

¹²¹ Bosanska Vila, Sarajevo, 1903., broj, 17-18, str. 321.

je još i to da su oni bili bogati i materijalno dobro situirani pa su zato svi sve spomenute dužnosti godinama bez ikakve plaće vršili.

Najstariji nama poznati Karabeg je Ishak koji je živio u Blagaju polovinom 17. stoljeća. Sin mu Mehmed čelebija živio je ovdje 1698. godine.¹²² Salih Karabeg bio je 1686. godine upravnik (handžija) Haseći Ali-aginog hana u Blagaju koji se je nalazio spram Sultan-Sulejmanove (Careve) džamije uz stari put za Stolac.¹²³

U periodu od početka do kraja 18. stoljeća u Blagaju su živjeli sljedeći Karabezi: Mustafa, dizdar blagajske tvrđave i brat mu Karabeg, od 1701. do 1723., Jusuf 1730., Mustafa-beg spahijski 1766., Munla Ahmed i Husein-aga 1775., Munla Arslan, sin Husein-agin 1781., Ali baša 1785., Munla Hasan 1786., Ali-spahijski 1792. i drugi.¹²⁴

Hasan-aga Karabeg, sin Jusuf čelebije, zavještao je 1774. godine 84.000 akči i odredio da se ovaj novac daje na kredit uz 11% kamata godišnje i prihod troši u sljedeće: muteselili 4,5 groša godišnje, a ostatak od 31,5 groša muteselija će isplaćivati mualimu mekteba kod Sultan-Sulejmanove džamije i njegovom pomoćniku (mulazim). Oni su dužni u mektebu podučavati djecu "siromaha i bogataša". Vakif određuje da dužnost muallima u ovom mektebu doživotno vrši Mehmed ef. sin Husein-hodžin.¹²⁵

U Mostaru su u drugoj polovini prošlog stoljeća živjeli sljedeći Karabezi: hadži Ahmed, sin Ibrahimov, umro 1854. godine i sahranjen kod Hadži-Baline džamije u Brankovcu, Abdulah i Osman ef, sinovi hadži Ahmedovi, Mustafa Sidki ef. do 1878., Muhamed ef. i Omer ef, sinovi Osman ef. do 1922., hadži Ahmed ef. do 1942. i hadži Ali Riza ef. do 1944. godine.¹²⁶ U narednim recima ćemo opširnije govoriti o životu i radu samo trojice Karabega: Mustafa Sidki ef. i sinovi mu hadži Ahmed ef. i hadži AliRiza ef. koji su u svoje doba slovili kao najveći alimi Hercegovine pa i dijela Bosne.

¹²² Sidžil blagajskog kadije (SBK) broj 297, list 6a.

¹²³ SBK, broj 297, list 18a.

¹²⁴ SBK, broj 288, list 3a, 27a, 29a i 45b; broj 297, list 17b. 20a i 32a; broj 1025, list 67a; Sidžil mostarskog kadije (SMK), broj 5, list 11a.

¹²⁵ SBK, broj 57, list 11b; SMK, broj 2, list 98b i 103a.

¹²⁶ U haremu kod džamije na Babunu u Mostaru sahranjeni su sljedeći Karabezi: Hatidža, kći Mustafina, umrla 1778., Abdulah, sin Mustafin, umro 1782. i Omer, sin Mustafin, umro 1810. godine.

1. Hadži Mustafa Sidki ef.

Najmarkantnija ličnost ove porodice je hadži Mustafa Sidki ef., sin hadži Ahmedov, a unuk Ibrahimov, koji je rođen u Mostaru 1249. (21. V 1833. do 9. V 1834.) godine. U rodnom mjestu je završio mekteb i medresu. Slušao je predavanja tada čuvenih mostarskih alima: Mustafe, sina hadži-Halilova, Saliha, sina Hasanova i hadži-Mustafe ef. Mukića, mostarskog muftije. Pred Mukićem je učio arapski jezik služeći se pri tome djelom Šerhul Kafije od Abdurrahmana Džamije. Njegov biograf i učenik mu hadži Abdulah ef. Riđanović, mostarski muftija od 1899. do 1917. godine, govoreći o njegovom talentu, oštoumnosti i marljivosti, kaže između ostalog, i slijedeće: "Bio je veoma marljiv i stalno se u samoću povlačio i učio. Od početka pa do kraja života nije mu pamćenje oslabilo a njegova velika volja za ispitivanjem suština pojedinih nauka bila je bezprimjerna. Za vrijeme praznika je pred Mukićem učio Mir'ât al usûl od Mevla Husreva."

Koncem 1267. (novembar 1851.) godine otisao je na studije u Istanbul. Tamo je slušao predavanja Mevla Halila iz grada Amasije koji je u doba sultana Abdulaziza postavljen za šejhu-l-islama. Pored Halila slušao je još i predavanja tada čuvenog carigradskog alima Seid Hafiza. Ova dvojica alima su ga lijepo primili jer su od prvog kontakta s njim prozreli njegov talenat i sposobnost u brzom shvatanju i rješavanju teških i zamršenih pitanja. U Carigradu je studirao četiri godine gdje je postigao veliko i solidno znanje. Pred spomenutom dvojicom alima studirao je sve vjerske discipline služeći se pri tome djelima najpriznatijih islamskih učenjaka. On se nije samo ograničio na vjerske predmete nego je, pored njih, temeljito studirao i razne svjetovne discipline. Njegov biograf navodi više djela koje je on za vrijeme studija učio i proučavao. Taj stalni i veoma naporni intelektualni rad ga je toliko oslabio da je po savjetu ljekara morao napustiti Carigrad i koncem 1855. godine se sa studija povratio u svoje rodno mjesto Mostar.

Mustafa ef. Mukić, mostarski muftija, umro je 1852. godine u Janbou kada se s hadža vraćao, pa je položaj mostarskog muftije bio već tri godine upražnjen. U Mostaru je tada bilo više kandidata za ovo zvanje, ali je komisija za izbor muftije ponudila ovaj položaj Mostarcu Jusuf ef. Alajbegoviću koji je tada živio u Istanbulu i tamo bio na glasu kao izvrstan predavač. Alajbegović je ponudu odbio i

njima preporučio Mustafu Sidki ef. Karabega poručivši im još da je on za to zvanje najsposobniji.

Komisija je tada zamolila Mustafu Sidki ef. da se primi muftijske dužnosti što je on odbio s motivacijom da se misli opet u Carograd vratiti i studije nastaviti. Tada su članovi komisije zamolili njegovog oca da on nastoji udobrovoljiti ga da se primi ove dužnosti. On je i očev predlog odbio ispričavši se da je mlad i da je za ovu tešku i veoma odgovornu dužnost nesposoban. Na veliko insistiranje svoga oca on se je 1857. godine primio muftijske dužnosti. Na položaju muftije nalazio se sve do 1878. godine kada je na podmukao način umoren. Kad je postao muftija, imao je tek 25 godina, što najbolje govori koliki je on uživao autoritet kod svojih sugrađana. Mostar je u to doba imao velik broj uleme ali je muftijski položaj bio ipak povjeren njemu.

Dolaskom Mustafe Sidki ef. na položaj muftije nastaje nova etapa ne samo u njegovom životu i djelovanju nego i u životu tadašnjih mostarskih muslimana. On je bio muftija u Mostaru 20 godina i za to vrijeme učinio je mnogo usluga islamskoj zajednici i dao više korisnih inicijativa. Nije bio karijerista, nego čovjek koji se živo interesirao za sve islamske probleme. Zato je on do konca svoga relativno kratkog života održavao tjesne kontakte ne samo sa svom bosansko-hercegovačkom ulemom nego i sa svom carigradskom, pa čak i sa nekim vodećim političkim ličnostima ondašnje turske carevine.

Mustafa Sidki ef. je posjedovao veliku opću naobrazbu a do detalje je poznavao sve šerijatske i zakonske propise kojih se u privatnom životu najdosljednije pridržavao. Zato je on, čim je postao muftija, počeo odmah energično tražiti da se svako striktno pridržava svih vjerskih i zakonskih propisa, pa je to čak tražio i od najviših državnih organa. Ovdje treba još reći da je on bio član prvog turskog sabora u Carigradu.

O njegovom radu na opštem planu i čuvanju ugleda i interesa islamske zajednice kao i njegovoj upornoj borbi protiv svih zloupotreba vlasti i spekulacija od strane najviših državnih organa, njihovoj korupciji i podmitljivosti, ranije smo pisali. Pisali smo i o njegovom učeštu u borbama protiv raznih odmetnika kao i nereditima u Mostaru koji su se zbili neposredno pred austrougarsku okupaciju

1878. godine. Objavili smo i više fragmenata iz njegovog života i rada koji ga karakterišu kao odvažna, učena i pobožna čovjeka. Ovaj put ćemo detaljnije govoriti samo o njegovom radu na prosvjetnom i naučnom polju.

Pored muftijske dužnosti hadži Mustafa Sidki ef. je bio i glavni muderis Karađoz-begove medrese gdje je predavao sve vjerske predmete: tefsir (tumačenje Kur'ana), hadis (islamsku tradiciju), fikh (islamsko pravo), 'ilmi kelam (islamsku apologetiku), 'akaid (dogmatiku), mantik (logiku) i književnost arapskog jezika. Od 1866. godine predavao, je i na novootvorenoj ruždiji u Mostaru. O njegovim kvalitetama biograf opširno govori i iznosi više detalja iz njegovog nastavničkog rada koji ga karakterišu kao visoko obrazovanog teologa i pedagoga. Dalje ističe da je muftija bio veliki promicatelj nauke i da su se njegovim posredovanjem mnogi Mostarci školovali a neki otišli i na specijalizaciju u Carigrad. Pred njim su učili i idžazet dobili slijedeći mostarski alimi: Abdulah ef. Ridanović, Ahmed ef. Dizdar, Muhamed ef. Sulejman ef. Džabić, Mustafa ef. Hadžimahmutović, Ahmed ef. Hadžialić, hadži Mustafa ef. Behlil, Salih ef. i Omer ef. Muslibegović, Fadil ef. i hafiz Muhamed ef. Kurt i drugi.

Pored navedenih dužnosti koje je muftija savjesno i stručno izvršavao, on je napisao i sljedeća djela i rasprave:

1. Odgovor Mustafe, sina Ahmedova, mostarskog muftije, Fejzullahu sinu Mustafinu (Milavić), mostarskom muderisu.

U ovoj kratkoj raspravi pisac je nepobitnim argumentima dokazao apokrifnost jednog hadisa koji su mostarski hatibi počeli učiti u hutbama petkom u podne i u kome se govori da su meleki: Džebraeil, Azrail, Israfil i Mikail, i sva stvorenja u kosmosu kao i 'arš (Božiji dž.š. prijesto) kjurs (Božije postolje), levh (tabla) i kalem (pero), stvoreni od svjetla (nur) Muhamedova i Ahmedova a.s.. Iz uvoda saznajemo da je muftija bio zabranio hatibima da uče ovaj hadis čemu se suprostavio mostarski muderris Abdurahman Fevzi ef. Milavić.

Ova rasprava ima posebnu vrijednost za islamistiku jer je ona jedini poznati primjerak ovog muftijinog djela koji se u prepisu sačuvao i koji je, možda, piševe autograf. Manjka nešto iz prvog lista.

Na listu 4a: Pisanje ove rasprave dovršeno je 5. ramazana 1281. (1. februara 1865.) godine.¹²⁷

2. Glosa na gornju raspravu koju je napisao kao odgovor mostarskoj ulemi, koja mu se bila suprostavila i počela ga kritikovati zbog njegovog slobodnjeg i pravilnog tumačenja islamskih propisa. Muftija je u ovoj kratkoj raspravi detaljno obradio svrhu i značaj hutbe i ponovo dokazao apokrifnost spomenutog hadisa. Rukopis ove rasprave nije sačувan.

3. Kraća rasprava u kojoj je sa šerijatskog stanovišta detaljno obrađena uloga običaja u rješavanju šerijatsko-pravnih pitanja. I ovu je raspravu napisao kao odgovor mostarskoj ulemi koji su od njega tražili fetvu da li je valjan ugovor sklopljen s kiridžijom da dotjera pržinu za gradnju kuće i on ju dotjera iz obližnjeg potoka. Muftija je na temelju običaja koji od davnina u gradu postoji, dokazao da je taj ugovor valjan. Rukopis ove rasprave nije sačuvan.

4. Tarihi Neretva (Povijest Neretve). U ovoj kratkoj raspravi muftija je obradio nekoliko zanimljivih događaja koji su se u Mostaru zbili 1287. (3. IV 1870. do 22. III 1871.) godine. U vremenu od pet dana dogodilo se pomračenje Sunca, padanje velikih količina snijega u toplim krajevima, naglo topljenje snijega, padanje velikih količina kiše i porast temperature u zimsko doba.

Svi ovi događaji dosegli su kulminaciju u svojim zbivanjima pa je zbog toga Neretva u Mostaru nabujala kako se ne pamti posljednjih sto i više godina. U nekim zbirkama (mağmu'a) spominje se da je Neretva bila tako nabujala još 1. Ševala 1125. (21. oktobra 1713.) godine i da je te godine počeo Bajram 3. Ševala. Pišući o ovim događajima muftija je naveo i protumačio više ajeta iz Kur'ana i Muhammed a.s. hadisa. Rukopis ove rasprave nije sačuvan.

5. Muftija je dalje napisao neke bilješke (ta'likat) na poglavje o pramateriji (hejula) u djelu Šarh Hidayât al-hikmat od Kadi Mira, umro 910. (1504.) godine. Ovo djelo on je predavao učenicima Karađoz-begove medrese. Rukopis ove rasprave nije sačuvan.

6. Hddâd an-nusûl (oštrica mača) glosa (hašija) na Mulla Husrevov Mirât al-usûl šarh'îrqat al-vusûl, djelo iz filozofije islamskog prava.

¹²⁷ Hivzija Hasandedić, *Katalog arapskih, perzijskih i turskih rukopisa Arhiva Hercegovine*, Mostar, 1977., str. 150, rukopis R-340, inv. broj 726, list 1b-4a.

Početak:

Njegova prerana i tragična smrt sprječili su ga da djelo dovrši. Jedan primjerak ovog djela, možda piščev autograf, nalazi se u Arhivu Hercegovine i upisan je u Katalogu broj 340, inv. broj 726, listovi 4-224. Rukopis je manjkav i pisan slabim nashi pismom. Kratak i učen predgovor ovom djelu napisao je učenik mu Ahmed ef. Dizdar.

Na listu 224a: Napisao hadži Mustafa Karabeg, sin Ahmedov, mostarski muftija.

Djelo je štampano u Državnoj štampariji u Sarajevu 1316. (1898.) godine, troškom bosanske vlade.¹²⁸

7. Mustafa Sidki ef. je još napisao i izdao mnogo fetvi različite sadržine od kojih se do danas sačuvalo 14. Fetve su napisane, što je bila praksa i kod drugih muftija, na posebnim malo debljim papirićima veličine oko 20x10 cm. Sve fetve sadrže pitanje, odgovor i potpis muftije koji ih je izdao, a neke i naslov djela na temelju kojeg je fetva izdana.¹²⁹

Pored navedenog, muftija je održao čitav niz predavanja i govora po džamijama i drugdje koji se nisu sačuvali. Nekoliko njegovih govora koje je održao buntovnicima kada su od njeg tražili da im izda fetvu za borbu protiv austrougarskih trupa Riđanović je donio u svojoj monografiji. Ti govori potvrđuju da je muftija bio velik govornik i da je sve što je govorio temeljio na ajetima iz Kur'ana i Muhammedovim a.s. hadisima. Jedan njegov govor donio je i Husein ef. Bračković u svojoj Maloj istoriji događaja u Hercegovini. U borbama s odmetnicima (eškija) iz Crne Gore u kojima je više puta lično učestvovao, muftija je borcima održao više govora u kojima ih je bodrio da budu kuražni i jedinstveni u borbi protiv svih "din-dušmanina".¹³⁰ On je 1877. godine održao značajan govor u turskom

¹²⁸ Opširnije o sadržaju djela vidi: Mehmed Handžić, *Književni rad bosansko-hercegovačkih muslimana*, Sarajevo, 1934., str. 24-26; dr. Hazim Šabanović, *Književnost Muslimana BiH na orijentalnim jezicima*, Sarajevo, 1973., str. 586-588.

¹²⁹ Ove fetve se nalaze kod muftinog unuka Safeta Karabega, advokata iz Mostara. Mehmed Handžić je u svom radu: "Nekoliko fetvi naših muftija iz turskog doba" (Kalendar Gajret, 1939., str. 211) donio izvorno i u prevodu jednu fetvu i muftije Karabega.

¹³⁰ Crnogorci su u jednoj borbi zadobili, pored drugog ratnog plijena, i jedan bajrak pod kojim se muftija Karabeg borio. Taj bajrak se danas nalazi u Državnom muzeju na Cetinju. Za zasluge u borbi protiv odmetnika Muftija je dobio i dva

parlamentu u Carigradu u kome je žestoko kritikovao vladu za sve nerede koji su tada vladali u Turskom Carstvu.

Ako se ovome još doda da je muftija napisao pohvalu (takriz) uz Ilmihal-Sahletul vusūl Omera Hazima Hume koji je štampan u Sarajevu 1875. godine, rekli smo sve što se može reći o njegovom vrijednom i velikom književnom opusu.¹³¹

Neposredno pred ulazak austrougarskih trupa u Mostar 1878. godine buntovnici su zatražili od muftije da im izda fetvu za borbu protiv spomenutih trupa. Pošto on tu fetvu nikako nije htio izdati, rulja je navalila u salu u konaku u kojоj je vijeće zasjedalo. Ubili su njega, kadiju, mutesarifa i kajmekama. Ovo užasno krvoproljeće zabilo se u petak, 3. šabana 1295. (2. augusta 1878.) godine. Sutradan, u subotu, preneseno je muftijino izmrcvareno tijelo pred Hadži-Balinu džamiju u Brankovcu i sahranjeno. Ova je džamija srušena 1950. godine pa je tada uništen i nišan koji je njegov grob označavao.¹³²

2. Hadži Ahmed ef.

Hadži Ahmed ef, sin muftije hadži Mustafa Sidki ef., rođen je u Mostaru 1868. godine. Ovdje je završio mekteb pred Salih ef. Šemićem a zatim je sedam godina učio u Koski Mehmed-pašinoj i Karađoz-begovoj medresi gdje je uzeo idžazet od tada čuvenog mostarskog alima hadži-Salih ef. Alajbegovića.

Pošto je bio dobrog materijalnog stanja, on po završetku medrese nije stupio ni u kakvu službu i čitav život je bez određene službe proveo. Ali on ipak nije napustio knjigu nego joj je ostao vjeran sve do svoje smrti. On je mnogo učio i čitao jer ga je sve zanimalo. Koliko god su ga zanimale vjerske toliko isto su ga zanimale i razne svjetovne znanosti. On je posjedovao solidnu opću naobrazbu a u

odlikovanja (nišna): od sultana Abdulaziza orden običnog mule i od sultana Abdulhamida orden kadijskog mule. Jedno odlikovanje se nalazi u posjedu spomenutog Safeta a drugo kod Muftine unuke Zakire Karabeg.

¹³¹ Ibrahim Kemura, *Prva štampana knjiga arebicom na našem jeziku*, Glasnik VIS-a, Sarajevo, 1969., br. 5-6, str. 208.

¹³² O svim ovim događajima opširnije vidi: Hivzija Hasandedić: *Mustafa Sidki ef. Karabeg*, mostarski muftija od 1857. do 1878. godine i okupacija Mostara, El-Hidaje, Sarajevo., 1944, broj 3-10.

vjerskim naukama je važio kao jak kapacitet. Naročito je dobro poznavao tefsir, hadis i akaid. Njegova višegodišnja predavanja, koje je preko zime držao u dershani Karadžoz-begove medrese, bila su dobro posjećena kako od mostarske talebe i uleme, tako isto i dijela svjetovne inteligencije. U Karadžoz-begovoj džamiji je održao mnogo vazova prigodom Bajrama, Mevluda i drugih vjerskih blagdana. Njegovi vazovi su bili aktuelni i uvijek dobro posjećeni.

Hadži Ahmed ef. se je počeo mlad isticati u javnom životu. Poslije slučaja sa Fatom Omanović iz Kuti-Livča u Bijelom polju 1899. godine, u Mostaru je osnovan pokret za vjersko-prosvjetnu autonomiju odnosno borbu protiv austrougarske okupacije Bosne i Hercegovine. Na čelo ovog pokreta stao je onovremeni mostarski muftija Ali Fehmi ef. Džabić, a hadži Ahmed ef. je, pored drugih, bio izabran za člana egzekutivnog odbora. Zapaženi su i vrijedni bili njegovi govorovi koje je održao na sjednicama ovog odbora. On je sa Salih ef. Alajbegovićem putovao po Bosni i Hercegovini i agitovao među muslimanima za vjersko-prosvjetnu autonomiju.

Za čitavog svog života on je marljivo radio i stalno se interesirao za sva muslimanska pitanja i probleme. U radu za opće islamsko dobro bio je neustrašiv i dosljedan. Surađivao je u svim muslimanskim društvima, posebno u Mostaru, i uvijek im pružao svoju moralnu i materijalnu pomoć.

Umro je 4. novembra 1942. godine u Mostaru i sahranjen u harem na Carini gdje je sada željeznička i autobuska stanica.¹³³

3. Hadži Ali-Riza ef.

Hadži Ali-Riza ef. je mlađi brat hadži-Ahmed ef.. Rođen je u Mostaru 1872. godine gdje je završio mekteb pred Salih ef. Šemićem i iza toga nekoliko godina učio u Koski Mehmed-pašinoj i Karađoz-begovoj medresi. Kad je od Salih ef. Alajbegovića dobio idžazet o završetku medrese, otisao je u Sarajevo i tamo upotpunio i proširio

¹³³ Alija Nametak, *Mehrum hadži Ahmed ef. Karabeg*, Glasnik IVZ, Sarajevo, 1942., broj 11-12, str. 309-311; Hrvzija Hasandedić, *Mehrum hadži Ahmed ef. Karabeg*, Osvit, Sarajevo, 1942., broj 38; Ferdo Hauptman, *Borba Muslimana Bosne i Hercegovine za vjersku i vakufsку- mearifsku autonomiju*, Sarajevo, 1967., godine. Pored hadži Ahmed ef. u pokretu za autonomiju BiH mnogo je radio i njegov amidžić Muhamed Nuri ef. Karabeg.

svoje znanje. Po povratku iz Sarajeva nije bio ni u kakvoj službi nego je sve do smrti radio na prosvjećivanju muslimana i godinama držao vazove po mostarskim džamijama. Kratko vrijeme predavao je i vjerouaku na mostarskoj gimnaziji.

Hadži Ali Riza ef. se istakao kao kulturni i naučni radnik. Surađivao je u Beharu i El-Hidaji a posebno je objavio ove radove:

1. Rasprava o hidžabu (pokrivanju) muslimanki. Rad je štampan u Mostaru 1928. godine na 30 stranica. Ovo je odgovor Ajni ef. Bušatliću i reisu-l-ulemi Čauševiću koji su u to doba o istoj temi pisali. U ovom radu je pisac naveo i protumačio više ajeta iz Kur'ana i Muhammedovih a.s. hadisa koji se odnose na gornju temu. Djelo je pisano slabim stilom i bez dobra logičkog slijeda.

2. Kratak životopis Muhammeda, a.s., sa socijalnog stanovišta, Mostar 1929. godine. U prvom dijelu pisac govori o Isa, a.s. kao Božnjem dž.š. poslaniku odbijajući od njega svako božanstvo. U drugom dijelu prikazao je pojavu islama i ukratko obradio životopis Muhammedov, a.s.. Ovaj je rad uspjeли i stilski dotjeraniji od prvog.

3. Prevod Kurana, Mostar 1937. godine, je njegovo najveće i najkapitalnije djelo. U ovom djelu pisac je doslovno preveo Kur'an ne davši pojedinim ajetima nikakav komentar. Kritika je nepovoljno ocijenila ovaj njegov prevod, a sličnu sudbinu doživili su, manje-više, svi prevodi Kur'ana koji su nastali na našem jeziku pa i šire, na drugim jezicima. Pisac je ovdje imao samo dobru i plemenitu namjeru.

Hadži Ali Riza ef. je umro u Mostaru 21. januara 1944. godine i sahranjen je u harem na Carini gdje je sada željeznička i autobuska stanica.¹³⁴

Ovdje treba još reći da su hadži Mustafa Sidki ef. i sinovi mu hadži Ahmed ef. i hadži Ali Riza ef. bili dugi niz godina imami i hatibi Hadži Baline džamije u Brankovcu gdje su oni stanovali. Hadži Ali Riza ef. je bio više godina i imam Baba-Beširove džamije na Balinovcu.

Pored spomenute trojice porodica Karabega je dala još trojicu alima: Osman ef. i sinove mu Muhamed ef. i Omer ef. koji su više od sto godina bili imami džamije na Babunu u Ilićima, Muhamed ef.

¹³⁴ Hrvzija Hasandedić, *Merhum hadži Ali Riza ef. Karabeg*, Glasnik IVZ, Sarajevo, 1944., broj 2-3, str. 57-58;

neprekidno, pune 24 godine.¹³⁵ Svi su oni živili od prihoda sa svojih imanja i imamsku i hatibsku dužnost su bez ikakve plate vršili.

Na kraju treba još reći da su svi alimi ove porodice imali priručne biblioteke u kojima se nalazilo mnogo djela iz islamistike, posebno iz tefsira, hadisa, akaida i fikha. Rečeno nam je da su veliki dio ovih knjiga odnijeli neki ljudi iz Skoplja za potrebe tamošnje medrese. Dio, isključivo štampanih djela, nalazi se i danas kod pojedinih članova ove porodice u Mostaru.

Kopčići i njihove zadužbine u Kopčićima kod Prozora

Kopčići su se nalazili u Gornjoj Rami pod planinom Kozo, udaljeni od Prozora 12 km. Bili su situirani s obje strane rijeke Rame, između potoka Broca i Trešanice. Muslimani su stanovali u mahalama Kopčići i Odžaku koji su bili locirani na malim kosama. U mjestu su postojali toponiimi: Hadžinica (njiva), Šehićovina i Mejdan gdje je nekad bio trg ili se je na ovom mjestu nekad neko s nekim borio. Selo se je u tursko doba zvalo Ženovnica. U njemu je pred prošli rat bilo oko 50 muslimanskih kuća, džamija, 3 dućana, 3 kafane i 7 mlinica.¹³⁶

Starenik Kopčića je, po predanju, Gazi Kasum alajbeg koji je s nekom turskom vojskom došao iz Šama (Sirije). Za nj se priča daje u bici na Mohaču 1526. godine uhvatio i zarobio kralja i da je za to junaštvo dobio spahiluk, zjamat koji je obuhvatao velik dio prozorskog i duvanjskog sreza. On je bio i "derebeg". Drugo predanje kaže da je on došao s turskom vojskom u doba "fetha" (osvojenja Bosne 1463.) i za junaštvo pokazano u borbi dobio od sultana toliko zemlje u ovom kraju koliko za jedan dan može na konju obići. Kopčići su bili jedna od najstarijih i najbogatijih muslimanskih porodica u Bosni i Hercegovini. Kopčići su za turske uprave bili filurdžijsko selo.¹³⁷

¹³⁵ SMK, V-58, list 29 a; Arhiva Vakufskog povjerenstva u Mostaru, akt broj: 13/1899., 66/1916, 48/1920, 483/1942. i 54/1943.

¹³⁶ Dr. Milenko S. Filipović, *Rama u Bosni*, SAK, etnografski zbornik, LXIX, prvo odjelenje naselja i porijeklo stanovništva, knj. 35, str. 86.

¹³⁷ Safvet-beg Bašagić, *Kratka uputa u prošlost Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 1900., str. 35.

Glavno imanje Kopčića bilo je u Duvnu čije su subaše (nadglednici imanja) bili starješine sela (knezovi). Oni su samo preko ljeta boravili u Duvnu gdje se je nalazila njihova kuća zvana "Kopčevina". U Lipi i Kongori su imali kule, ruševine od jedne se još vide. Kozo i Mrkodo više Kopčića bile su planine bega Kopčića. Kasim-beg Kopčić imao je polovinom 18. stoljeća neke "mezre" u Gracu i Borovcu u nahiji Posušje.¹³⁸ Osman Kopčić koji je stanovaoo u Šejh Muratovoj tekiji u Istanbulu, umro je 1183. (1769.) godine od kuge.¹³⁹ Mehmed-beg Kopčić sin Sulejman-begov živio je 1842. godine u Kongori u kadiluku Duvno, a Salih-beg Kopčić, sin Husein-begov u Kopčićima.¹⁴⁰ Jedna predaja kaže da Kopčići vuku porijeklo od Ali-paše Varvara što je bez ikakvog osnova, jer se oni u izvorima spominju 1541. godine, a Ali-paša Varvar je živio u drugoj polovini 16. i prvoj polovini 17. stoljeća.¹⁴¹

Do potapanja Kopčića 1968. godine koji su tada došli u bazen Hidroelektrane akumulacije Ramskog jezera ovdje se je nalazila jedna džamija koja je zadnji put obnovljena 1840. godine.¹⁴²

Bila je građena od lomljenog kamena, pokrivena četverostrešnim krovom pod crijeponom i imala je dimenzije 8 x 8 x 6 metara. Mu-nara joj je bila građena od miljevine, slična mostarskim, i visoka oko 20 metara. Prozori su joj u gornjoj etaži imali perforacije s unutrašnje strane a trijem joj je bio zazidan. Uz nju se nalazio prostran harem u kome je bilo nišana s natpisima i bez njih. Natpis samo s jednog nišana objavio je Mehmed Mujezinović.¹⁴³

Za džamiju kazuju da ju je podigao unuk rodonačelnika Kopčića, kome se ne zna ime, i da ju je oko 1687. godine spalio

¹³⁸ M. Filipović, n.d. str. 89.

¹³⁹ Kasim Dobrača, *Katalog arapskih, turskih i perzijskih rukopisa Gazi Husrev-begove biblioteke*, sv. II, Sarajevo, 1979., str. 73.

¹⁴⁰ Sidžil prozorskog kadije 1842. do 1859. godine list 22. Original se nalazi u Orijentalnom institutu u Sarajevu.

¹⁴¹ Omer-beg Sulejmanpašić, Varvar Ali-paša (po narodnom predanju), Bosanska Vila, XIV, Sarajevo 1899., str. 11.

¹⁴² Nada, II, Sarajevo, 1896., broj 21. str. 417; Ivan Frano Jukić, Sabrana djela, Sarajevo, 1973., str. 79.

¹⁴³ Mehmed Mujezinović, *Islamska epigrafika u Bosni i Hercegovini*, knj. III, Sarajevo, 1982., str. 437 i 438.

dalmatinski uskok Stojan Janković, od koje tada je ostala uzgor samo munara. Na džamiji nije bilo natpisa kao ni na grobu njena osnivača koji je sahranjen kod džamije i čiji je grob ograđen kamenom kakvog nema u okolini. Katolička predaja tvrdi da je džamija sagrađena na ruševinama nekog manastira, a munara od kamena donesenog od crkve na Šćitu.¹⁴⁴

Od kada je Kopčić uhvatio ugarskog kralja na Mohaču 1526. dužnost imama u ovoj džamiji vršili su članovi porodice Hodžića iz susjednog sela Proslapa. Priča se da su oni dali devet imama ovoj džamiji. Mujezinsku dužnost u njoj vršili su članovi porodice Ćatića koji su bili ogranač Kopčića. Od 1878. do potapanja 1968. godine imamsku i mualimsku dužnost u Kopčićima vršili su: Ibrahim Hasanbegović, Mustafa Kadrić, Salih Mahmutbegović, Hoćko Hasanbegović i posljednji hadži Salih Hasanbegović.¹⁴⁵ Ovdje je 1889. godine radio jedan sibjan mekteb u kome je bio mualim Ibrahim Hasanbegović i koji je tada pohađalo 30 djece.¹⁴⁶

U selu Rumboci kraj puta koji iz Prozora vodi u Varvaru nalazi se Kopčića turbe koje je građeno od kamena i ima kupolast krov. U njemu je sahranjen beg Kopčić, osnivač ove porodice, koji se prvi ovdje naselio i koji je u doba "fetha" primio islam.

Kopčići su u staro doba stajali na Odžaku jer tada na brdu Kopčići nije bilo kuća. Ovdje su se nalazili: njihova kula, ahar (musafirhana), han i gospodarske zgrade. Njihova musafirhana bila je na glasu jer je svako ovdje mogao otsjesti i koliko je želio u njoj ostati. Sve je ovo potopljeno 1968. godine.

Od Kopčića do Mlina, Proslapa i dalje vodi starinska kaldrma. Na Dublju uvrh Kopčića ima srednjevjekovno groblje gdje se do potapanja 1968. godine nalazio samo jedan stećak koji je nosio naziv Kamen baba. Ovaj je naziv iz kasnijeg vremena i stećak ga je dobio po starješini nekog derviškog reda koji je, možda kod njeg sahranjen.

Kopčići su u vrijeme haranja zadnje kuge oko 1812. godine mnogo stradali. Priča se da je u porodici Muratbegovića kugu tada preživio samo hadži Osman-beg.

¹⁴⁴ M. Filipović, n.d. str. 78, 87 i 88.

¹⁴⁵ Glasnik IVZ 1934., god. broj 9, str. 512; dopis Odbora IZ Prozor, broj 38/1986.

¹⁴⁶ Salnama za 1307. (1889.) godinu.

U Kopčićima su živjele sljedeće muslimanske porodice, koje su ogranci Kopčića: Agići, Bećirbegovići, Beganovići (Kasumovići), Hasanbegovići, Huseinbegovići, Jusufbegovići, Kadrići, Mahmudbegovići, Muratbegovići, Sulejmanagići i Zukići. Potomaka ovih porodica danas ima u Carigradu i Smirni. Izumrle su Ćatići, Šahbegovići i Turušlići koji su također bili ogranci Kopčića. Ovdje su još živjeli Avdići koji su doselili iz Plane i Klice čije je porijeklo nepoznato. Do potapanja 1968. godine ovdje su još živjeli: Čorbadžići, Hodžići, Mustajbegovići i Nuhanbegovići.¹⁴⁷

Kotle¹⁴⁸

Za mostarske Kotle se priča da im je predak došao u Mostar iz daleke Mađarske kada su ovu zemlju napustili Turci za vrijeme bečkog rata 1683. do 1699. godine. Ova je porodica dala više dobrovora (vakifa) i ovdje ćemo samo o trojici, najvećih i najzaslužnijih, dati nekoliko podataka.

Hadži Huseina Kotle mesdžid

Ovaj mesdžid se nalazio na Luci, na uglu Glavne i Čelebića ulice. Imao je istu arhitekturu kao i ostali mostarski mesdžidi, samo mu je krov iznutra bio sagrađen u imitaciji kupole. Mala kamena munarica sagrađena je uz cestu, desetak metara udaljeno od njega.

Podigao ga je hadži Husein Kotlo-prije 1651. godine što saznajemo iz sidžila mostarskog kadije gdje se, između Kanberagine i Šarića mahale, spominje i hadži Huseina Kotle mahala. U nekim izvorima ovaj mesdžid se naziva i "Selva" džamija čije je porijeklo naziva nepoznato. Mesdžid je upisan u gruntovnom ulošku broj 3,145 i zapremao je površinu od 484 m². Poznat je bio i pod imenom "Riđanovića mesdžid", po Riđanovićima koji su u njemu više godina

¹⁴⁷ Više dobrih podataka o islamskim spomenicima u Kopčićima i okolini prikupio sam od rahmetli hadži Salih ef. Hasanbegovića koji je umro u Mostaru 1976. godine i sahranjen u Šarića haremumu.

¹⁴⁸ Izvori: Sidžil mostarskog kadije broj 3, list 3; broj 5, list 57, Acta turcarum Provincjalata hercegovačkih franjevac, AT XXI/U.I/1016, AT XXI/1034; AT XXI/1031; Arhiva Vakufskog povjerenstva u Mostaru, akt broj 537/1837, 177/1929; Muhamed Hadžijahić, *Die Kämpfe der Ajane in Mostar bis cum Jahre 1833*, Südost forschen, band XXIII, Münhen, 1969., str. 127.

vršili imamsku dužnost. Ovdje treba posebno istaknuti da je ovo jedini mesdžid u Mostaru čija se munarica, malo obrušena, do danas uzgor održala. Zatvoren je 1931. i od tada pa do maja 1992. godine, kada je zapaljen i srušen, služio je za skladište.

Iznad dućana stare Kalhane (Hadžiselimovića hana) na Velikoj tepi, spram Čejvan čehajine džamije, nalazila se je kafana koja je bila vlasništvo Kotlina vakufa. Kada je Mujaga Komadina srušio Kalhanu 1892. godine i na njenom mjestu podigao veliku dvospratnicu, isplatio je ovom vakufu 5.000 kruna na ime odštete. Ovu velebnu i u svoje vrijeme najveću zgradu u Mostaru, zapalili su i srušili agresori u maju 1992. godine.

Ahmed ef. Kotle džamija

Ovaj vakif je sagradio džamiju s kamenom munarom na Luci, niže Šarića džamije, koja je bila poznata i pod imenom Čelebića džamija, po Čelebićima koji su u njoj više godina vršili imamsku dužnost. Podignuta je prije 1760. godine što saznajemo iz sidžila (protokola) mostarskog kadije u kome se niže Šarića, spominje i mahala Ahmed ef. Kotle. Uz munaru ove džamije nlazio se je grob s nišanom u kome su bili sahranjeni zemni ostaci Fatime, kćerke dobrotvora (sahib al-hajrat), Ahmed ef. Kotle. Nije se sačuvala zakladnica ovog vakufa pa se ne zna šta je vakif ostavio za njeno izdržavanje. Uz ovu džamiju radio je i mekteb istog vakifa.

Džamija je upisana u gruntovnim knjigama pod brojem 357. Pod istim brojem upisana je još kuća i tri vrta koji su svi skupa zapremali 2.241 m² površine. Ova je džamija zatvorena 1934. i srušena 1942. godine. Munara joj je 1959. godine razmontirana i prenesena u Rečice općina Čapljina, i podignuta uz tamošnji mesdžid, koji je srušen 1993. godine.

Ahmed Kotlo sin Mustafin zaviještao je 1281. (1865.) godine 2.500 akči i odredio da ih upravitelj vakufa (mutevelija) daje na periplod (rebah) i prihod troši za potrebe hadž Ali-bega Lafe, džamije u Mostaru, česme, i dvaju grobalja uz nju.

U Mostaru supolovilom prošlog stoljeća živili Budimlići i Mađari čije prezime kaže da su im preci došli ovdje iz Mađarske. U Mostaru je 1815. godine živio ajan (prvak) Muhamed Hadžiselimović-Peštelo koji se borio za prevlast u Mostaru sa Salih-agom Bakamovićem. Iz

ovog izvora saznajemo da je neki Hadžiselimović otišao iz Mostara, kao borac ili kolonist, u Mađarsku i nastanio se u Pešti. Kad je Turska, nakon poraza pod Bečom, napustila Mađarsku, on se povratio u Mostar i pošto je došao iz Pešte, prozvan je Peštelo.

Veliki kompleks zemljišta na Carini, između Srednje i Bišćevića ulice, bilo je vlasništvo Peštela i zvalo se "Peštelo". Ovdje se nekad nalazila njihova velika stara kuća u kojoj je više godina bio smješten Dom staraca. Danas se na ovom mjestu nalazi velika dvospratnica u kojoj rade razni uredi.

Krehe¹⁴⁹

Krehe su stara izumrla mostarska muslimanska porodica. Ovdje je polovinom 17. stoljeća živio hadži Mehmed-beg čije se ime nalazi među potpisnicima hadži Ahmed-age Lakišića zakladnice (vakfija) iz 1652. godine. On je možda bio djed Mehmed-age Krehe koji je sahranjen u Krehinom turbetu (mauzoleju) u Mostaru.

O Mehmed-agi Krehi pozitivno se мало zna. Priča se da Krehe potiču iz Travnika odakle se neki njihov predak davno doselio u Mostar i u njemu stalno nastanio.

Iz sidžila (registra) mostarskog kadije saznajemo da je Derviš čelebija Kreho živio u Mostaru 1653. godine i potписан je na jednoj odluci mostarskog kadije. Iz drugog sidžila se vidi da je Sulejman Kreho došao iz Travnika u Mostar 1834. godine i ovdje se oženio. Ovaj zvanični podatak potvrđuje tačnost navedene predaje.

Dalje se priča da je Mehmed-aga Kreho bio veoma bogat i da je posjedovao u Mostaru čitavu Musallu i jedan dio Carine. Na sjednici gradskog vijeća Mostara održanoj 4. aprila 1906. godine vijećnici su utvrdili da je zemljište na kome se nalazi hotel "Neretva" (zapaljen u maju 1992. godine a kasnije granatama dobro obrušen) i bašča pred njim bili vlasništvo Kreha i zvala se "Krehovina". Ovdje su se nalazile tri parcele upisane u gruntovnim knjigama pod brojevima: 35/1, 35/2, 35/3, koje su bile njihovo vlasništvo.

¹⁴⁹ Izvori: Sidžil mostarskog kadije broj 2, list 5 i broj 3, list 14, fotokopija se nalazi u Arhivu Hercegovine; Hercegovina prije sto godina ili Šematizam fra Petra Bakule iz 1867. godine, preveo s latinskog fra dr. Vencel Kosir, Mostar, 1970. str. 86-88; Arhiva Vakufskog povjerenstva u Mostaru, akt broj 306. iz 1906. i akt broj 352. iz 1910. godine.

Husaga Čišić u svom djelu o Mostaru navodi da je na Musalli, na mjestu gdje se sada nalazi banja Mujage Komadine, nalazio i radio do 1878. godine Krehin hamam (javno kupatilo) za čije je potrebe izvlačena voda iz Neretve pomoću "čekrka" (čegrtaljki).

Mehmed-aga je imao i velike posjede u selu Gradac i okolini u Brotnju u zapadnoj Hercegovini, gdje je preko ljeta izlazio i prihode s imanja pobirao. Ovdje posebno ističemo dva dvora koje je on u ovom mjestu sagradio. To su bile prostrane i veoma impozantne građevine na sprat, građene od tesanog kamena i sa prostranim dvorištem ograđenim visokim zidom.

Do 1878. godine ovoje selo nosilo naziv Čifluk Krehi što znači Krehin čifluk (posjed) i nalazio se je na području mostarskog kadiluka. Za turske vladavine stanovnici ovog sela, kao i sva ostala sela, plaćali su prema broju stanovnika, od turski vlasti određen porez zvani "taksit" (doprinos stanovništva za izdržavanje dvora bosanskog valije). Od 1878. godine ovo selo nosi naziv Krehin Gradac.

Svu imovinu Kreha u zapadnoj Hercegovini usurpirali su poslije 1878. godine njihovi kmetovi, a vrijeme je dvore rušilo i svijet od njih kamen raznosio i svoje kuće zidao, tako da im odavno ni traga nema pa čak se više ne zna ni gdje su se nalazili.

Mehmed-aga Kreho je umro u Mostaru i sahranjen u turbetu na Musalli. Do 1973. godine nalazio se je ovdje kod Ćose Jahja hodžine džamije dvostruko turbe Mehmed-age Krehe iz 1174. (1760.) godine. U drugom turbetu je, po svoj prilici, sahranjena Krehina žena što je ranije bio običaj kod bogatih muslimana koji su gradili dvostruka turbeta. Vakufsko povjerenstvo u Mostaru je 1937. godine ekshumiralo sve grobove na Musali oko Ćose Jahja hodžine džamije i na ovom mjestu izgradilo više dućana. Tada je demontirano i ovo turbe i složeno kraj džamije.

Turbe je bilo sagrađeno na osam stubova sa oblim kamenim lukovima. Vrh zida je bio pokriven kamenim pločama turbe je bilo bez krova i potpuno otkriveno. Kamen od ovog turbeta prenesen je odavde nepoznate godine i složen kraj Nesuh-age Vučijakovića džamije u Brankovcu.

U ratu 1992-93. godine dobro je oštećena džamija Nesuh-age Vučijakovića, a munara joj je do šerefe srušena. Visoki saudijski komitet ju je 1996. godine vlastitim sredstvima temeljito obnovio.

Oni su tada pred ovom džamijom, na uglu Glavne i Sahat-kule ulice montirali i turbe Mehmed-age Krehe od kojeg je kamen više godina ležao složen kraj ove džamije. U turbetu nije jedino postavljen nišan Mehmed-age Krehe što će, prema navodima nadležnih organa, biti naknadno urađeno.

Kurti

Najstariji nama poznati izvor u kome se spominju Kurti je sudski protokol (sidžil) iz 1632-1634. godine. U ovome sidžilu upisano je više od petnaest Kurta iz raznih mahala Mostara i okolnih sela koji se spominju kao legatori, svjedoci prilikom sklapanja raznih ugovora, jamci i zanatlje. Poznato je da su mnogi prilikom prelaska na islam u prvim danima turske vladavine prevodili svoja kršćanska imena na turski, arapski i perzijski jezik. Tako je dobio ime Korkut, Soko Šahin itd. Od ovih nekada vlastitih imena nastala su tokom vremena porodična prezimena koja i danas postoje. Neki su opet da bi prikrili svoje kršćansko porijeklo stavljali mjesto očeva imena, sin Abdulahov tj. sin Božijeg roba. Ćejvan Čehajinu zakladnicu iz 1558. godine potpisala su 33 svjedoka i desetorica od njih su na sudu izjavili da su sinovi Abdulahovi što je kadija u sidžil upisao.

U Mostaru je postojao vakuf hadži Kurta Alije čija je gotovina 19. jula 1632. godine iznosila 15.150 akči i s kojom je tada raspolagao mutevelija Ahmed baša Šahinović. Među dužnicima ovog vakufa upisana su trojica koji su ovom vakufu bili dužni 3.000 akči. Gotovina ovog vakufa iznosila je na 14. novembra 1632. godine 17.000 akči i s njom je tada raspolagao mutevelija hadži Osman. Na istom mjestu upisano je sedam dužnika koji su ovom vakufu bili dužni 12.750 akči. Vakuf je pet puta potписан kao svjedok prilikom sklapanja raznih ugovora ili kao jamac. Na jednom mjestu piše da je radio kao tabak (kožar) u mostarskoj tabhani i imao šegrta Muhameda.

U isto vrijeme u Mostaru je postojao vakuf njegovog sina Ibrahima čija je gotovina na 1. januara 1633. godine iznosila 20.000 akči i s kojom je tada raspolagao mutevelija hadži Mustafa. Među dužnicima ovog vakufa spominju se petorica koji su bili dužni 6.900 akči.¹⁵⁰

¹⁵⁰ Muhamed A. Mujić, *Sidžil mostarskog kadije 1632-1634.*, Ljubljana, 1987., str. 239, 240, 244, 248, 249, 264, 265.

Iz zakladnice Mehmed-bega Išerlića sina Mustafa-begova od konca augusta 1772. saznajemo da je Tabačicu džamiju¹⁵¹ u Mostaru sagradio hadži Alija Kurt koji je, mislimo, identičan sa hadži Alijom Kurтом koji se više puta spominje kao vakif u spomenutom sidžilu mostarskog kadije. Stari Kurti: rahmetli Alija i rahmetli Fadil pričali su mi da je Tabačicu džamiju u Mostaru podigao neki njihov predak. Na temelju izloženog može se zaključiti da je ova džamija sagrađena koncem 15. ili početkom 16. stoljeća.

Ova se džamija nalazi na desnoj strani Neretve, stotinjak metara zapadno od Starog mosta i neposredno pred tabhanom. Podignuta je na jednom kraku Radobolje presvođenom sa dva kamena svoda pa je zato bila poznata pod imenom "džamija u kojoj se imam nalazi na suhu, a džemat na vodi". Karakteristično je kod ove džamije to što je imala duple mahfile (galerije), unutarnje i vanjske. Priča se da je u ovoj džamiji nekad klanjalo po 80 tabaka što govori o brojnosti tabačkog esnafa u Mostaru. U maju 1992. godine dobro je oštećena i onesposobljena ova džamija za daljnje funkcionisanje, a 1993. godine uslijed ratnih dejstava je srušena.

Pored spomenuta dva vakifa ova porodica je dala nekoliko učenih ljudi (alima) od kojih spominjemo slijedeće:

1. **Fadil ef.** sin Ahmed alemdarov, rođen u prvoj polovini prošlog stoljeća. Ovdje je završio mekteb i medresu i nakon toga otišao na nauke u Istanbul gdje je studirao islamske nauke nekoliko godina. Po povratku sa studija postavljen je za muderisa na medresi u Travniku na kojoj je predavao sve vjerske predmete. Umro je u Travniku 1893. godine.

2. Hadži hafiz kurra **Muhamed ef.** je mlađi brat spomenutog Fadila ef.. Rođen je 1850. godine u Mostaru i ovdje završio, mekteb i medresu. Oko 1870. godine otišao je na studije u Istanbul odakle se povratio u Mostar pred okupaciju Bosne i Hercegovine 1878. godine. Bio je muderis

Roznamedži Ibrahim ef. medrese u Mostaru, i na njoj predavao sve vjerske predmete. Umro je u Mostaru 18. januara 1940. godine.¹⁵²

¹⁵¹ H. Hasandedić, *Tabačica džamija u Mostaru*, Prilozi POF; Sarajevo, X-XI, 1961., str. 215-222.

¹⁵² Glasnik VIS-a, Sarajevo, 1940., broj 2, str. 81-82.

3. **Muhamed Ševket ef.** sin je spomenutog muderisa Fadil ef.. Rođen je u Travniku 1879. godine, ovdje završio mekteb i počeo učiti u medresi pred svojim ocem Fadil ef.. Kad mu je 1893. godine otac umro, otišao je iz Travnika u Mostar gdje je završio ružduju i jednu godinu slušao predavanja poznatog mostarskog alima Ali Fehmi ef. Džabića, muftije i borca za vjersku autonomiju bosanskohercegovačkih muslimana. Godine 1895. otišao je u Sarajevo i upisao se u Kuršumliju medresu iz koje je nakon godinu dana otišao na nauke u Istanbul. Tamo je studirao punih deset godina i 1896. godine otišao u Damask radi učenja arapskog jezika. Po povratku u domovinu 1908. godine postavljen je za imama i hatiba hadži Ali-begove džamije i muderisa njegove medrese u Travniku. Ove dvije dužnosti je vršio sve do 1914. godine kada je postavljen za muftiju u Banjoj Luci. Godine 1925. premješten je u istom zvanju u Tuzlu gdje je radio sve do 1933. godine kada je izabran za člana ulema medžlisa u Sarajevu. Penzionisan je 1936. godine i od tada pa sve do smrti živio je u Tuzli. Bio je veoma progresivan vjerski radnik i stalno je biran za člana Vrhovnog vakufskog sabora. Za vrijeme prošlog rata mnogo je radio na zaštiti Srba i njihovih vjerskih objekata pa je za taj rad, poslije 1945. godine odlikovan "Ordenom bratstva i jedinstva prvog reda". Umro je u Tuzli 21. jula 1963. godine.¹⁵³

Lakišići¹⁵⁴

Lakišići se ubrajaju među najstarije muslimanske porodice u Hercegovini, a nesporno su jedna od najstarijih porodica Mostara. O porijeklu ove porodice ništa se pouzdano ne zna. Porodično predanje kaže da oni vuku svoje porijeklo iz Konje u Maloj Aziji odakle je

¹⁵³ Glasnik VIS-a, Sarajevo, 1963., broj 9-10, str. 458-460.

¹⁵⁴ Izvori i literatura: Sidžil mostarskog kadije, broj 5, u Gazi Husrev-begovoj biblioteci, broj 3 u Orijentalnom institutu u Sarajevu i brojevi: V-52, V-60, V-61, V-62, i 288 u Arhivu Hercegovine. Sidžili vakufnama u Gazi Husrev-begovoj biblioteci, III, str. 35, i broj 641. Kasim Dobrača, *Katalog arapskih, turskih i perzijskih rukopisa Gazi Husrev-begove biblioteke*; str. 272 i 456, rukopis broj 72 u Provincijalatu hercegovačkih franjevaca, Karl Peez, *Mostar und sein Kulturkreis*, Leipzig, 1891., str. 209, H. Hasandedić, *Zadužbine hadži Ahmed-age Lakišića u Mostaru*, Glasnik VIS-a, Sarajevo 1961. str. 385-396; Vasijetnama i vakufnama Hasanbega Lakišića, Glasnik VIS-a, Sarajevo, 1989. broj 1, str. 80-83.

jedan njihov davni predak s turskim trupama u Mostar došao i kao viši vojni funkcioner ovdje se stalno nastanio. Zna se još da su oni od prvih dana turske vladavine vršili dužnost dizdara mostarske tvrđave i naslijedno držali ključeve mostarskog dolinskog zatvora. Zato su se oni u početku prezivali Dizdari Lakše. Kada se je kasnije ova porodica razmnožila Dizdari su formirali posebnu porodicu koja s Lakišćima stoji u direktnoj rodbinskoj vezi. Oni dalje tvrde da u Konji i danas žive njihovi rođaci koji se prezivaju Lakše.

Druga predaja kaže da oni vuku svoje porijeklo od nekog kneza Lake koji je polovinom 15. stoljeća živio u Bogodolu nedaleko od Mostara i čitavog ga imao u svome posjedu. Kada su mu turske vlasti počele oduzimati imanja on, da bi sačuvao svoje posjede primi islam i ostade i dalje gospodar svojih posjeda. Lako je istorijski nepoznata ličnost pa posmatrano s te strane navedena narodna predaja je bez ikakvog osnova. S druge strane predaja ima osnova jer se zna da su Lakišići sve do agrarne reforme bili vlasnici većeg dijela Bogodola.

Koja je od navedene dvije predaje bliža istini i da li je rodonačelnik Lakišića imigrant ili domaći čovjek renegat, pouzdano se ništa ne zna. U Mostaru ima porodica za koje se zna da su domaćeg porijekla, a ima ih opet po čijem se prezimenu može zaključiti da im je predak doselio i da su turskog ili čak arapskog porijekla: Misirlići, Medinelije, Temimi, Džudže, Efice, Taslamani itd.

Najstariji poznati član ove porodice je hadži Husein otac velikog mostarskog vakifa hadži Ahmed-age. Iz njegove zakladnice saznajemo da mu je majci bilo ime Vahida kaduna, bratu hadži Mustafa-aga, sestri Kadira kaduna i bratiću Muhamed, sin Mustafa-agin. Među potpisnicima njegove zakladnice je Mehmed čelebija Lakišić.

Iz zakladnice još saznajemo da su Lakišići polovinom 18. stoljeća stanovali u Čose Jahja hodžinoj mahali na Carini. Ovdje su se nalazili njihovi konaci, a preko ljeta su izlazili u Lakiševine i sela oko mostarskog Blata gdje su imali svoje kule. Lakiševine su mahala sela Ortiješ, a ovaj naziv su dobile po Lakišćima koje su bile njihov timar (leno).

U sidžilima mostarskih kadija spominju se slijedeći Lakišići: Husein-aga koji je potписан kao svjedok prilikom jednog vjenčanja 1752. godine, Mula Muhamed, sin Husein-agin vjenčao se je 1767.

godine sa Saimom Metilj iz Nezir-agine mahale. Godine 1791. u Mostaru je živio Salih-beg, sin Ahmed-begov. U prvoj polovini 18. stoljeća ovdje su živili: Džafer-beg i Jusuf-beg, sinovi Mustafa-begovi 1820, Salih-beg sin Džafer-begov, Ahmed-aga, sin Alibegov, bivši dizdar, 1836, Ahmned-beg, sin Abdulah begov 1839, Ali-beg sin Ibrahimov 1847, Mustafa-beg sin Salih-begov, pomoćnik kajmekana 1850. godine. U drugoj polovini 18. stoljeća ovdje su živili: Mustafa-beg, sin Jusuf-begov 1856., Ahmed-beg sin Abdulahov imao je 1870. godine posjede u Bogodolu, Gradnićima, Vrapčićima, Ljubotićima, Gorancima, Zijemljima, Sopiljima i Čitluk Ejubi (Posuški Gradac). Godine 1870. u Mostaru je živio Omer ef., 1873. hadži Ahmed i Ahmed ef. sin Mehmed-agin, i 1876. hadži Mustafa-beg.

Iz jedne bilješke na kraju jednog manuscripta saznajemo da je djelo prepisao Ahmed Lakišić, sin Abdulahov, sin Ahmedov, sin Omerov, sin Huseinov, sin Hasanov, sin Omerov, sin Ahmedov 1263. (1847.) godine u gradu Mostaru. On je ovdje naveo sedam svojih predaka u uzlaznoj liniji, i po svoj prilici, je onaj zadnji Ahmed identičan sa spomenutim vakifom hadži Ahmed-agom. Ahmed, sin Muhamedov, sin Ali-agin, sin Mustafa-agin, sin dizdara Salih-age, sin hadži Husein-agin, sin hadži Ahmed-agin, graditelja džamije u Ričini, prepisao je djelo iz dogmatike "Kasida an-nunijja" i bio vlasnik djela "Šemaili šerif". Najistaknutija ličnost ove porodice je vakif hadži Ahmed-aga koji je bio veoma bogat čovjek. On je 1651. godine podigao džamiju i mekteb u Ričini i za njihovo izdržavanje zavještao četrdeset koristonosnih objekata i cijelu Ričinu. Mekteb je srušen 1915. radi dotrajalosti i proširivanja ulica. Agresorska vojska je u maju 1992. godine džamiju dobro obrušila, a 1993. godine skoro potpuno srušila, pa je bilo potrebno izvršiti kompletну rekonstrukciju.

U malom haremu kod džamije nalazi se nekropolu popularnog mostarskog gradonačelnika Mujage Komadine (1839-1925.). Nedaleko od džamije nalazio se je veliki Lakišića harem koji je ekshumiran 1884. godine kada je Austrija provela željezničku prugu od Metkovića do Mostara i napravila na njemu zgrade željezničke stanice. Ovaj harem se je protezao od gimnazije do više ložionice i zapremao je 19. dunuma. Tadašnje vlasti nisu za nj vakufu platile nikakvu oštetu.

Vakif je odredio da se sirotinji njegove mahale daje na besplatno korištenje svo zemljište u Ričini oko džamije koje je bilo njegovo vlasništvo i da se sirotinji daju dnevno po dvije akče. Dalje je odredio

da se iz sredstava njegovog vakufa opravlja zid oko Šarića harema na Luci i da se daju po dvije akče mualimu mekteba kojeg je sagradio njegov otac hadži Husein u mjestu Trebesin, u Dabarskoj nahiji.

Vakif Husaga, sin Ibrahimbegov, rodio se je u Mostaru u prvoj polovini 19. stoljeća i bio je po zanimanju posjednik. Umro je 1910. godine i pokopan u haremnu na Carini. Pred smrt je zavještao jednu kuću na Carini i odredio da se prihod od nje daje imamu Karadžbegove džamije i da mu se za dušu uče hatme.

Hasanbeg Lakišić sin hadži Mustafa-begov rodio se je u Mostaru u prvoj polovini prošlog stoljeća. Spadao je u krug mostarske uleme i bio prvi saradnik Ali Fehmi ef. Džabića, mostarskog muftije i vođe u borbi za vjersko prosvjetnu auonomiju bosanskohercegovačkih muslimana.

Svojom zakladnicom od 16. maja 1917. godine, zavještao je u Mostaru slijedeće tri kuće s gradilištem, jedan dućan s gradilištem i jedno gradilište. On je naredio da se navedeni objekti daju svake godine opod zakup i prihodi troše u slijedeće: da se uče hatme za njegovu dušu i duše njegovih roditelja i žene, da se opravljaju tri mekteba u Podveležju i daju plaće mualimima.

Svojom oporukom od 16. maja 1917. godine ostavio je 308.600 groša i, između ostalog, odredio da se za 200.000 groša kupy nekretnine u Turskoj i na njegovo ime uvakufe. Dalje je odredio da se prihod od tih nekretnina troši na izdržavanje najčuvenije medrese u Inegolu. Pošto ondašnja turska vlada nije htjela primiti ovaj novac, mostarski muftija je izdao fetvu da se s tim novcem podigne na Hasanbegovo ime jedna zgrada u Mostaru. Tako je 1938. godine sagrađena na Musali kod Čose Jahja hodžine džamije jedna lijepa veoma reprezentativna zgrada koja je u ratu 1992. godine zapaljena i do temelja izgorjela. Hasanbeg je još ostavio 50.000 groša i odredio da se u Podveležju izgrade tri mekteba. Iz ovih sredstava podignuti su u periodu od 1919. do 1924. godine mektebi u Svinjarini, Kružnju i Dobrču. Ovo je bio prvi intezivniji pokušaj širenja islamske prosvjete među podveleškim muslimanima.

Milavići¹⁵⁵

Milavići su doselili u Mostar iz Milavića u Dabarskom polju. Priča se da je neki njihov daljnji predak, po imenu Mile, bio kršćanin i da je sa svojim begom Vučjakovićem otišao u Istanbul i тамо primio islam. Kad se kući vratio dobio je od sultana jedno selo u Dabarskom polju kao timar (leno) koje je po njemu prozvano Milavići. Oni su još imali posjede u Vrijeku, gdje se nalazi Milavića njiva i Zasadu u Dabarskom polju na koje su se naselili Vujovići. U Mostar su preselili početkom 17. stoljeća zvod čestih napada uskoka na njihovo selo. Ova je porodica dala više učenih ljudi (alima) i jednog vakifa o kojima ćemo ovdje ukratko govoriti.

Polovinom 17. stoljeća u Mostaru je bio muftija hadži Ahmed ef. Milavić. Ovo saznajemo iz jedne bilješke na turskom jeziku, koju ovdje u prevodu donosim: Moj otac rahmetli šejh hadži Ahmed ef. Milavić prenio mi je sljedeće: Godine 1056. (1646.) prisustvovao sam učenju mevluda u Sultan-Ahmedovoj džamiji u Istanbulu. Na ovom mevludu predavanja (vazove) su održali sljedeći šejhovi: sultan Ahmedove, Selimiye, Aja Sofije i Bajezidove džamije. Iza toga su oni proučili mevlud i dovu.

Na temelju ove bilješke može se utvrditi da je pomenuti šejh hadži Ahmed ef. rođen u Mostaru početkom 17. stoljeća gdje je završio mekteb i medresu i kasnije, oko 1646. godine, studirao u Istanbulu. Bilješka nije potpisana pa se ne zna kako je bilo ime muftijinom sinu, autoru ove bilješke.

Putopisac Evlija Čelebija koji je kroz Mostar proputovao 1664. godine navodi da je neki mostarski muftija podigao uz litice izvora Bune u Blagaju jednu veliku tekiju halvetijskog reda u kojoj derviši vode prijateljske razgovore i naučne diskusije. Mislimo da se ovaj podatak odnosi na spomenutog šejh hadži Ahmed ef. Milavića.

Poslije smrti Mustafe Ejubčvića (šejh Juje) 1119. (1707.) godine za muftiju u Mostaru postavljen je Mustafa ef. Milavić. Ovo saznamo iz druge bilješke na turskom jeziku, koju je sastavio ovaj muftija

¹⁵⁵ Izvori: Sidžil mostarskog kadije broj 3, sidžil blagajskog kadije broj 60, Evlija Čelebija, *Putopis*, Petar Šobajić, *Dabarsko polje u Hercegovini*, Beograd, 1954., Arhiva Vakufskog povjerenstva u Mostar, akti broj: 214/1994, 26/1907 i 224/190.

povodom velike poplave koja je pogodila Mostar 1125. (1713.) godine. Bilješka u prevodu glasi: U srijedu 12. ševala 1125. (1. novembra 1713.) godine rijeka Neretva je tako nabujala da je odnijela dviće Jujuća (Jujizade) mlinice i više nje jednu vakufsku. Od mraka pa sutradan dopodne rijeka je, Božjom odredbom, tako nadošla da je prodrla kroz vrata u veliku tabhanu (kožaru) i do temelja porušila tri dućana, koji su se niže nje nalazili. Voda je tada iz tabhane odnijela više hiljada koža i sav alat tabaka. Zatim je voda odnijela Temimovu i Alajbegovića mlinicu. Voda se zatim popela više hamama, Čejvan čehajinog kod tabhane i odnijela Koskinu kuću. Stara džamija (Sinan-pašina) na Mejdanu je napunjena vodom. Na Musali je voda doprla do minbere, koja se nalazila na mjestu gdje je bila muzička škola. U Šarića mahali (Luka) voda je do temelja porušila više kuća i avlja. Svi stanovnici grada proveli su noć do zore u velikom strahu i uporedjivali ovaj događaj sa Nuhovim potopom. Ovo sam zabilježio ovdje da se ne zaboravi. Mustafa ef. Milavić muftija.

Šejh Fevzi ef. Mostarac rodio se u Mostaru između 1670. i 1677. godine. Niže i srednje obrazovanje je stekao u rodnom mjestu, a više u Istanbulu, u mevleviskoj tekiji na Galati, gdje je dobio visoko obrazovanje iz mistične filozofije (tesavvuфа). Po povratku sa studija u Mostar postavljen je za muderisa Derviš-pašine medrese, na kojoj je predavao perzijski jezik i bio šejh mevlevijske tekije. Na ovom zavodima je predavao Mesneviju, poznato djelo velikog islamskog filozofa i osnivača mevlevijskog reda (tarikata) Dželaludina Rumije (1207-1273.). Šejh Fevzija je učestvovao u bitci pod Banja Lukom 1737. godine i o ovoj sjajnoj pobjedi muslimanske vojske nad Austrijancima napisao tri kronograma (tariha).

Šejh Fevzija se je istakao kao prozni pisac i pjesnik. Napisao je i mistično didaktičko djelo Bulbulistan (Bašča slavuјa) i veći broj pjesama na turskom i perzijskom jeziku. Bulbulistan je napisao 1739. godine i ovo je djelo do danas prevedeno na francuski i bosanski jezik.

Dr. Milivoj Malić koji je prešao na islam i uzeo ime Abdurahman Mirza, preveo je 1935. godine Bulbulistan na francuski jezik i napisao doktorsku disertaciju. Dr Džemal Čehajić preveo je Bulbulistan na bosanski jezik. Šejh Fevzija je bio posljednji veliki predstavnik osmanske književnosti koji je pisao i pjeval na turskom i perzijskom

jeziku. On je bio jedini naš pisac u cijeloj Bosni i Hercegovini, koji je napisao samostalno literarno djelo na perzijskom jeziku i u tome je njegov poseban značaj. Imao je brata Lutfulah ef. koji je živio u Mostaru 1829. godine i slovio kao učen čovjek.

Sve indicije govore da se naš Fevzi ef. prezivao Milavić i da potiče iz ove stare mostarske porodice, koja je dala više Fevzija i Fevzaga, dok kod drugih mostarskih ulemanskih porodica: Alajbegovića, Džabića, Karabega, Kurta, Puzića, Riđanovića i drugih, ne nalazimo ni jednog Fevziju. Poznato je da su naši preci nadijevали svojoj djeci očeva ili djedova imena pa će to, sigurno, biti slučaj i kod Milavića. Šejh Fevzija Milavić je umro u Mostaru 1747. godine i sahranjen je u porodičnom groblju Milavića na Šemovcu, gdje mu nišana odavno nema.

U drugoj polovini 18. stoljeća u Mostaru je živio "ponos šejhova hadži Ahmed ef. Milavić". Spomen mu nalazimo u zakladnici Mehmed-bega Išerlića, sina hadži Salihova, koja je pred sudom legalizovana 1186. (1772.) godine. Legator određuje, između ostalog, da se spomenutom šejh hadži Ahmed ef. Milaviću isplaćuju po tri akče dnevno i on će doživotno biti vaiz Tabačice džamije u Mostaru.

Mustafa ef. Milavić, sin Abdurahman Fevzi ef., muftije spominje se kao svjedok prilikom jednog vjenčanja 1245. (1829.) godine. Abdurahman Fevzi ef. bio je muftija u Mostaru poslije Ali Fehmi ef. Džabića, a prije hadži Mustafa-Sidki ef. Sarajlića. O njemu nemamo drugih podataka.

Polovinom prošlog stoljeća u Mostaru je rođen hadži Fevzi ef. Milavić koji je po završetku nauka u rodnom mjestu otišao na studije u Istanbul. Kad se sa studija vratio u Mostar, predavao je na Čejvan čehajinoj medresi. Koncem turske vladavine postavljen je za muderisa Gazi Husrev-begove medrese u Sarajevu i vaiza njegove džamije. Poslije 1878. godine povratio se je u Mostar, gdje je ponovo bio muderis Čejvan čehajine medrese. Umro je u Meki, kad je hadž obavio i tamo u nekom groblju sahranjen.

Posljednji alim iz ove porodice bio je Mehmed ef. Milavić dugogodišnji imam Ziraine (Aršinovića) džamije na Ogradi, koja je bila poznata i pod imenom "Milavića džamija". On je bio posljednji muderis Čejvan čehajine medrese koja je zatvorena 1912. godine.

Na kraju treba još reći da du Milavići imali velike posjede u zapadoj Hercegovini i kulu u blizini Ljutog Doca.

Milavić Nazifa, kći Halil-begova iz Stoca zavještala je jedno vitlo na mlinici na Bregavi. Zakladnicom iz 1296. (1879.) godine postavila je sina Ahmed ef. za upravitelja i odredila da prihod od mlinice troši u slijedeće:

- da svake godine prouči po dvije hatme za njenu dušu i duše njenih roditelja i da za to učenje plaća sto groša,

- da kupuje ulje za kandilje i kupuje svake godine po dvije mukave za hadži Alijinu džamiju u Stocu. Onome ko se o ovome bude brinuo plaćaće se godišnje po tri groša. Ostatak prihoda mutevelija će uzimati sebi.

Iz arhive Vakufskog povjerenstva u Mostaru saznajemo da je Umija Milavić ostavila oporuku (vasijet) prije 1894. godine. Pošto se oporuka nije sačuvala, to se ne zna šta je ona i u koju svrhu oporučila.

Muslibegovići¹⁵⁶

U katastarskim knjigama koje se čuvaju u katastarskim uredima u Herceg Novom i Risnu upisano je više od 230 muslimanskih porodica među kojima se spominju i Muslibegovići. Kada su Mlečani 1687. godine zauzeli Herceg-Novi i druga mjesta Bokokotorskog zaljeva sve muslimanske porodice iz ovog kraja iselile su u Nikšić, Bileću, Gacko, Nevesinje, Ljubinje, Stolac, Mostar i drugdje. Muslibegovići su tada iselili u Mostar i Nevesinje.

Iz samog prezimena se razumije da je rodonačelnik ove porodice bio neki Muslibeg o kome se pouzdano ništa ne zna. Može se samo misliti da je on živio u Herceg Novom od prvih dana turske vladavine i da je vršio neku visoku funkciju u vojnoj ili državnoj upravi. O Muslibegovićima u Nevesinju nećemo govoriti jer su oni ovdje prije nekoliko godina izumrli. Bili su veoma bogati i slovili kao najstarija i najuglednija muslimanska porodica u ovom kraju.

¹⁵⁶ Izvori: Muhameda Muslibegovića sada u Gazi Husrev-begovojoj biblioteci.

Zaslужna porodica

Jedan drugi Muslibeg možda rodonačelnikov sin ili unuk, poginuo je u jednom boju u Rusiji prije 1172. (1769.) godine. Naslijedio ga je sin mu Murat-beg koji je imao sina Jašara, a ovaj djecu: Murata, Ahmeda i Fatimu. Ahmed, kasnije Ahmed alemdar, imao je sinove: hadži Mehmeda i Muhameda. Muhamed je imao sinove: hadži Saliha i Omer ef. koji su učili u Karadžoz-begovojoj medresi pred čuvenim mostarskim muftijom i muderisom hadži Mustafa ef. Sidki Karabegom (ubijen na konaku u Mostaru 1878. godine). Omer ef. je bio imam Hadži-Velijine džamije u Mazoljicama, a brat mu hadži Salih posjednik. Ovaj je imao sina Muhameda i dvije kćerke Đulsu i Umihanu. Muhamed je završio Koski Mehmed-pašinu medresu i bio više godina besplatno mujezin Hadži-Velijine džamije. On je zaslužan posebno zbog toga što je sačuvao 18 rukopisa na orijentalnim jezicima i 157 dokumenata koji imaju veliku naučnu vrijednost i 1975. godine ih donio u Sarajevo i poklonio Gazi Husrev-begovojoj biblioteci. Ovom donacijom on se svrstao među legatore Mostara. Pisac ovih redova je rukopise kataloški obradio, a za dokumente je izradio regesta.

Među dokumentima se nalazi 45 tapija i 11 fetvi hercegovačkih muftija. Posebno je vrijedan jedan dokumenat iz 977. (1569.) godine koji je izdan stanovnicima sela Pribinović u nahiji Blato u mostarskom kadiluku. U njemu su navedena imena i granice svih lokaliteta oko Mostarskog blata na kojima oni mogu napasati svoja stada. U ovoj zbirci se nalazi i jedan autograf mostarskog muftije i muderisa Mustafe Ejubovića (Šejh Juje).

Bogati veleposjednici

Muslibegovići su bili veoma bogati i imali su velike posjede u Mostaru, Zaliku, Opinama, Kosoru, Dobrču, Prenju kod Stoca, Počitelju, Prozoru i Popovu Polju. Više zgrada na Šemovcu bilo je vlasništvo ove porodice. Između Širokog Brijega i Knešpolja nalazila se je njihova kula koja je upisana na jednoj austrijskoj vojnoj karti i to se mjesto naziva Muslibegovići. Oni su dalje imali čardake u Opinama i Kosoru, a brdo Koskovina i Gostina šuma koja zapremaju više od hiljadu dunuma bila su njihovo vlasništvo koje su po ženskoj lozi naslijedili od Koskija.

Hadži Mehmed Muslibegović sagradio je 1871. godine veliku kuću na sprat u Mazoljicama sa prostranim dvorištem ograđenim visokim zidom koja se ubraja među nekoliko najljepših stambenih zgrada iz turskog doba u Mostaru koja stoji pod zaštitom države. Ovo je jedina kuća u Mostaru koja ima čatrnju u prizemlju i koja je u ispravnom stanju, ali se ne koristi od uvođenja vodovoda u Mostaru.

Muslibegovići su imali velike posjede u selima Popova polja, pod Čvrsnicom nalazila se Đikića kula na dva sprata koju je 1872. godine od njih otkupio Hadži Mehmed-beg Muslibegović za 3.700 groša. Ahmed Muslibegović otkupio je 1840. godine od njih nekoliko komada zemlje u Popovu Polju.

Neki vakif ili više njih sagradili su u Dračevu prije 1762. godine džamiju, mekteb, čatrnju ("Mehmedušu") i nekoliko dućana kod njih iz čijih su se prihoda izdržavale ove zadužbine. Među ovim vakifima bio je sigurno i neki Muslibegović.

Uz staru Muslibegovića kuću na Mazoljicama nalazila se do 1951. godine Hadži Velijina džamija i čatrnja uz nju. Mislimo da je ona zadužbina Muslibegovića jer su članovi ove porodice vršili u njoj za turske uprave i kasnije imamsku i mujezinsku dužnost. Na ovom mjestu se sada nalazi privatna stambena zgrada.

Ova je porodica dala i jednog hafiza. Hafiz Ahmed ef. Muslibegović rođen je u Mostaru 1885. godine gdje je završio mekteb, ruždiju i hifz. Od 1916. do 1918 služio je u Pardubicu u Čehoslovačkoj kao vojni imam. Po završetku rata vratio se u domovinu gdje je do smrti služio kao džematski imam u Mostaru, Herceg-Novom i Ljubuškom i ovdje umro 1944. godine.

Četvorica Muslibegovića napisali su oporuke (vasijetname) i odredili da se sirotinji podijele slijedeće sume novca: Murat-beg 1.000, Ahmed alemdar 1.200, hadži Mehmed 1.000 i hadži Salih 300 groša.

Muslibegovići su bili u rodbinskoj vezi s izumrlim mostarskim porodicama: Išerlićima i Koskijama. Umihana kćи Salih-bega Išerlića bila je udata za Ahmed alemdara Muslibegovića. Fatima Koskija za hadži Mehmeda Muslibegovića.

Naimi - Naimzade - Naimići¹⁵⁷

Članovi ove porodice su živjeli u Mostaru od početka 17. stoljeća i ranije. Davno su izumrli jer se u izvorima, posebno sidžilima mostarskih kadija, iz posljednjih sto i više godina, nigdje ni jedan više ne spominje.

Najstariji nama poznati član ove porodice je Mustafa Naimi, sin Salih ef. a ovaj sin šejh Osmanov koji je 1157. (1744.) godine živio u Mostaru. U isto vrijeme ovdje je živio i brat mu Abdulvehab, sin Salihov, sin Osmanov. Godine 1765. ovdje je pored njih živio i Mehmed Naimi koji je u sidžilu mostarskog kadije potписан kao svjedok prilikom sklapanja jednog braka. O porijeklu ove porodice kao i mnogih drugih mostarskih porodica ništa se ne zna.

Ova je porodica dala više učenih ljudi od kojih je spomenuti šejh Osman bio u svoje vrijeme, možda, poglavica (šejh) nekog derviškog reda ili tekije u Mostaru. U orijentalnoj zbirci Arhiva Hercegovine u Mostaru čuva se osam rukopisa na orijentalnim jezicima koji su bili vlasništvo spomenutog Mustafe. Rukopisi su upisani pod brojevima: R-156, R-157, R-184, R-205, R-217, R-505, R-585 i R-701.

Na svima piše da se nalaze u posjedu spomenutog Mustafe, sina Salih ef. što znači da je on imao svoju privatnu biblioteku. Na jednom (R-505) piše da ga je on napisao (tahrir) 1744. godine, na dva (R-585 i R-701) da ih je prepisao (kitabet) 1744. i 1767. godine što sve jasno govori da je on bio učen čovjek. Na rukopisima R-157 i R-585 piše da ih je on zaviještao (uvakufio) što znači da je bio i dobrotvor (vakif). U Katalogu je pod navedenim brojevima dat detaljan formalni opis i sadržaj svakog rukopisa.

Jedan rukopis o derogaciji u Kur'ānu koji se nalazi u Gazi Husrev-begovoј biblioteci u Sarajevu, prepisao je mostarski kaligraf Mustafa Naimzade, sin Salihov. Ovaj rukopis je obradio dr. Juduf Ramić u jednom radu objavljenom u Islamskih Misli iz 1984. godine broj 62.

¹⁵⁷ Izvori: Sidžil mostarskog kadije broj 3, u Gazi Husrev-begovoј biblioteci u Sarajevu, Katalog arapskih, turskih i perzijskih rukopisa Arhiva Hercegovine Mostar, 1977., dr. Amir Ljubović, *Bašagićeva kolekcija orijentalnih rukopisa u univerzitetskoj knjižnici u Bratislavi, i njen značaj za opću i kulturnu historiju Bosne i Hercegovine*, Mostar, 1998., Lejla Gazić, *Dvije mostarske medžmije*, Hercegovina, broj 9, Mostar, 1997., godine.

U Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu nalazi se zbirka (medžmua) u kojoj je upisano 17 kraćih rasprava iz raznih grana islamistike. Ovu zbirku je obradio Kasim Dobrača i unio u Katalog orijentalnih rukopisa ove biblioteke pod brojem 85 (2270) na stranama 41-48, koje je djelo objavljeno 1979. godine. Iz bilješke na strani 46 saznajemo da je prvih 14 rasprava prepisao Mustafa Naimzade (Naimić), sin Salihov 1179. (1765.) godine.

U Bašagićevoj kolekciji orijentalnih rukopisa koji se danas nalaze u univerzitetskoj knjižnici u Bratislavi, nalaze se dva rukopisa koje je 1748. godine prepisao Mustafa Naimić, sin Salihov iz Mostara:

1. Zbirka četrdeset hadisa i
2. Uvezan kodeks u kome se nalaze četrdeset hadisa i knjiga Muratova (Muradname) koju je napisao mostarski pjesnik i vakif Derviš-paša Baježidagić. Na ovom kodeksu nalazi se bilješka iz koje saznajemo da je spomenuti Naimić zaviještao (vakuf) ovu knjigu za učenike koji budu živjeli i radili u gradu Mostaru.

U Orientalnom institutu u Sarajevu nalazi se jedna medžmua (zbirka) koja je bila vlasništvo mostarskog muftije Ahmed ef. pa kasnije Mustafe Naimije, sina Salihova iz Mostara. Naimi je spjevala kronogram (tarih) svome učitelju Blagajcu šejhu i vaizu Ali ef. Mostarskom muftiji koji je umro 1163. (1749/50.) godine. Ovaj kronogram se nalazi u Zborniku Muhameda Kadića sv. VI, str. 169.

Abdulvehhab Naimi, sin Salihov, sin Osmanov, brat spomenutog Mustafe, prepisao je 1168. (1754.) godine djelo "Ettarikatul-Muhamedijje", knjigu vjerskih pouka i propovijedi, koja se danas nalazi u Arhivu Hercegovine i upisana je u Katalog pod brojem R-276.

Opijači¹⁵⁸

Priča se da Opijači vuku porijeklo od srpsko-pravoslavne porodice Miloradovića iz Žitomislja, koji su u 15. stoljeću ovdje podigli manastir. Kada je i kojim povodom neki njihov davni predak

¹⁵⁸ Izvori: Acta turcarum Arhiva Hercegovine AT V/246 i AT XIV/700; Uspomena na kišnu dovu, Mearif kalendar za 1312. (1894/95.) godinu; H. Hasandelić, *Katalog arapskih, turskih i perzijskih rukopisa Arhiva Hercegovine*, Mostar 1977.; Omer Mušić, Ibrahim ef. Opijač, Prilozi POF, Sarajevo 1961., str. 31; i drugi.

prešao na islam nije poznato. Neki članovi ove porodice su do polovine prošlog stoljeća živjeli u Mostaru, a drugi opet u Crnićima, općina Stolac, do 1993. godine, kada su ih odavde protjerali i sve njihovo, kao i drugih muslimanskih porodica, porušile i zapalile. Ova je porodica dala nekoliko učenih ljudi (alima) i legatora (vakifa) o kojima ćemo u ovom radu ukratko govoriti.

Šejh Ismail Opijač, sin Salihov, a ovaj sin Alijin, živio je u Mostaru polovinom 17. stoljeća i ovdje u Podhumu, kod Derviš-paše Baježidagića džamije, sagradio 1668. godine hanikah medresu u kojoj se pored predmeta iz islamistike, izučavao i misticizam (tesavvuf). Na ovoj medresi su predavali najučeniji profesori (muderisi) Mostara. Prestala je sa radom prije 1878. godine, pa se zato ne zna gdje je bila locirana i kako je izgledala.

Turbe šejha Ismaila Opijača

Više Šarića džamije na Luci nalazile su se do nazad tridesetak godina ruševine turbeta šejha Ismaila Opijača i oko njega harem poznat i danas pod imenom Šehovina. Naziv je dobio po šehovima Opijačima, koji su na Luci stanovali i Šehovini se sahranjivali. Iz sidžila (registara) mostarskih kadija saznajemo da se ovaj dio Luke polovinom 18. stoljeća zvao Opijačevina.

U ovom groblju se nalazila zgrada Opijačeva turbeta koja je ovdje sagrađena koncem 17. stoljeća. Turbe je davno porušeno tako da se ne zna ni gdje je bilo. U groblju Šehovini sahranjen je i Salih ef. Opijač koji je u svoje doba slovio kao učen čovjek, i koji je umro 1732. godine.

Legenda kaže da je šejh Ismail Opijač bio "dobri" tj. sveti čovjek (evlja) i da je veći dio vremena provodio u kući, gdje je na postećiji sjedio i Bogu se molio. Njemu je svijet sa svih strana dolazio i u raznim nevoljama i bolestima od njega pomoći tražio. On je svakom pomagao i zapise pisao, a svakog ludog čovjeka kojeg bi mu doveli da ga lijeći, izlijecio bi.

On je imao mačka koji je stalno kod njega na postećiji sjedio. Legenda kaže da je ovaj mačak, šejhovom nadnaravnom moći (kerametom) našao nestalo dijete neke šejhove kmetice i kući joj ga doveo. Priča se da je mačak uginuo isti dan kada je Opijač umro i da je u drugom grobu, uz njegov sahranjen.

Šejh Ibrahim ef., sin šejh Ismailov živio je u Mostaru u prvoj polovini 18. stoljeća i slvio u svoje doba kao učen čovjek (alim). Kada je 1707. godine umro u Mostaru profesor mu Mustafa ef. Ejubović (šejh Jujo) on je postavljen za muderisa Karadžozbegove medrese. Predavao je još na Buki medresi i besplatno na medresi svoga oca šejha Ismaila. On je napisao monografiju (menakib) svoga profesora šejh Juje i komentare na dva dijela iz sintakse arapskog jezika. Arhiv Hercegovine posjeduje šest djela na arapskom jeziku koje je napisao, komentarirao, prepisao i posjedovao šejh Ibrahim ef. Opijač: R-143, R-283, R-337, R-348, R-371, R-560.

Sulejman-beg Opijač sagradio je prije 1766. godine četiri dućana na zemljištu Ćejan Čehajinog vakufa u carskoj čaršiji (sukı sultani) na Velikoj Tepi i za njih plaćao spomenutom vakufu po 11,5 akči godišnje mukate. Odredio je da se prihod od ovih dućana troši za potrebe mostarskih džamija koje su ostale bez svojih prihoda.

Crnići

Uz staru "Tursku kaldrmu" Stolac-Mostar, oko dva kilometra udaljeno od džamije u Crnićima, nalazila se Opijačeva čatrnja. Nju je prema pričanju starih ljudi sagradio neki Opijač početkom 18. stoljeća, namijenio u dobrotvorne svrhe (hajrat) i odredio da iz nje prvenstveno vodu koriste putnici namjernici koji ovom džadom budu putovali. Drugu čatrnju koju je također u dobrotvorne svrhe (hajr) podigao neki Opijač, nalazi se uz Opijačev harem, ali je davno napuštena. Opijači su imali jednu čatrnju uz svoju kulu u mahali Poretak.

U Crnićima, u mahali Poretak, postojala je njihova kula sa prostranim dvorištem ograđenim visokim zidom u kojoj su vlasnici sve do progona 1993. godine stanovali. U Opijačevu haremu u Crnićima evidentirali smo prije dvadesetak godina natpise sa dva nišana koji su označavali grobove: Ibrahim-age Opijača, sina Mustafa-agina, umro 1232. (1816/17.) i hadži Salih-age Opijača, sina Mustafa-agina, umro 1272. (1855/56.) godine.

Na kraju ističemo da su ustaše 1944. godine, na pravdi boga, uhvatili dr. Asima Opijača, zajedno sa Smail-agom Ćemalovićem i Mehmedom Ćumurijom, odveli u Jasenovac, gdje su sigurno na svirep način pogubljeni.

Oručevići¹⁵⁹

U najstarijem sidžilu (registru) mostarskog kadije iz 1632. godine do 1634. godine koji je na bosanski jezik preveo rahmetli Muhamed Mujić, a objavila Prva književna komuna u Mostaru 1987. godine, spominju se 24 Oručevića kojima je ovo bilo vlastito ime. Iz ovoga izvora saznajemo da su oni tada imali posjede u Mostarskom blatu, gdje se nalazio "čifluk" Oručaga, Gorancima, Jasenici, Hrasnu i u Mostaru. Oni su dalje vršili razne dužnosti i zvanja: Oruč hodža potpisani je kao svjedok na zakladnici Mesihbega, sina Kasimova i slvio je u svoje doba kao učen (hodža) i ugledan čovjek. Dalje se spominju: hadži Oruč kao upravitelj hadži Memima vakufa, Oruč halifa (zastupnik), kao upravitelj Rahime hatun i Hadži Balina vakufa, Oruč spahija, posjednik timara (lena), Oruč kapudžija (vratar), Oruč tabak (kožar) i nekoliko drugih koji su potpisani kao svjedoci (šahid) prilikom sklapanja raznih ugovora. Od navedenih Oruča vuku porijeklo mostarski Oručevići i po njima se prezivaju.

Oručevići su imali velike posjede i kulu u Krivodolu, više Biorina u čitlučkoj općini koju je 1687. godine zapalio Stojan Janković, uskočki serdar iz Dalmacije. Iz izvora saznajemo da su oni još imali posjeda u: Blatnici, Blizancima, Ograđeniku, Kručevićima, Paoči i Zijemljima. Iz gruntovnih knjiga koje se čuvaju u Sreskom sudu u Mostaru vidi se da su oni imali posjede i u Cimu gdje se nalazila parcela poznata pod imenom Oručev do.

Oni su stanovali u južnom dijelu Donje (Esfel) mahale gdje se nalazi Oručevića sokak ili Oručluk. U ovom sokaku na broju 7 nalazila se je do prošlog rata njihova velika stara kuća sagrađena davne 1216. (1801.) godine, koja je predstavljala vrijedan spomenik islamske stambene arhitekture u Mostaru. Ovu kuću opisao je Salih Rajković u radu objavljenom u časopisu Hercegovina iz 1983. godine.

Ova je kuća izgorjela pred zadnji rat i vlasnici njene ruševine i zemljišta prodali su je nekom doseljeniku koji je na njenom mjestu sagradio lijepu i modernu kuću. Od stare Oručevića kuće vidi se još samo dio oko četiri metra visokog zida od njene velike avlige.

¹⁵⁹ Izvori: Mostarski sidžil broj: V-58, list 21 i 27, V-62, list 16 i 111. Glas Hercegovaca, Mostar 1895., broj 62. Osvit Mostar, 1895., broj 55, 62 i 66. Marko Vego, *Bekija kroz vijekove*, Sarajevo 1964., str. 30.

Oručevića čuprija

Stotinjak metara nizvodno od Krive čuprike na Radobolji nalazio se je do 1894. godine kameni mostić koji je bio poznat pod imenom Oručevića čuprija, koji naziv jasno govori da ga je podigao neki predak ove stare mostarske porodice. Lijep crtež ovog mostića nalazi se u Putopisu Henrika Rennera "Durch Bosnian und die Hercegovina" iz kojeg se vidi da je bio na jedan luk i da je sa strana imao korkaluka (ogradu od kamenih ploča). Godine 1894. grom je u nj pukao i srušio ga. Na istom mjestu podigla je mostarska gradska općina 1895. godine novi željezni mostić koji i danas služi za prelaz pješaka. Više mosta nalazila se je na Radobolji Oručevića mlinica koju je poplava srušila.

Godine 1766. u Mostaru je živio Ahmed ef. Oručević koji je bio i slvio kao učen (hodža) čovjek i koji je u to doba u Mostaru vršio neku vjersku dužnost. Koncem prošlog i početkom ovog stoljeća u Mostaru su živjela dvojica učenih Oručevića: Abdi hodža i Mustafa ef. koji su bili imami hadži Hasana Sevrije i Čevrine džamije u Donjoj mahali.

U Oručluku niže bivše Čevrine džamije nalazio se je ranije veliki harem (groblje) u kome su sahranjivani umrli muslimani koji su stanovali u Donjoj mahali. U ovom haremu nalazilo se je mnogo nišana sa epitafima pisanim na arapskom i turskom jeziku. Ovaj smo harem oko 1950. godine pregledali, sve epitafe popisali i objavili u Islamskoj misli iz 1985. godine.

Ovdje donosimo samo nekoliko skraćenih epitafija sa nišana koji su označavali grobove umrlih Oručevića i koji su umrli do konca prošlog stoljeća i u ovom haremu sahranjeni: Ibrahim, sin Mustafin umro 1211. (1796.), Maksuma, kći Huseinova, umrla 1229. (1813.), Salih-aga sin Omeragin, umro 1230. (1814.), Fatima kći Ahmed-agina umrla 1230. (1814.), Hasan sin Ibrahimov umro 1249. (1833.), Alija sin Ibrahimov umro 1261. (1845.), Mustafa sin Abdulahov umro 1293. (1876.), Hasan alemdar (bajraktar), sin Mehmedov umro 1303. (1885.), Hafiza kći Mehmed-agina umrla 1311. (1893.), Zejneba kći hadži Ibrahimova umrla 1316. (1898.), i Abida kći Mehmedova umrla 1317. (1899.) godine. Na nišanima četvorice koji su umrli 1813. i 1814. godine piše da su umrli od kuge koja je tada u Mostaru i Hercegovini harala i kojoj se sačuvala uspomena u narodnoj pjesmi: "Kad morija Mostar morijaše ...".

Serdarevići¹⁶⁰

Ljubinje do okupacije 1992. godine, kasaba i centar istoimene općine u jugoistočnoj Hercegovini, nalazi se uz cestu Stolac-Trebinje. Nahija Ljubinje spominje se prvi put u turskim izvorima iz 1469. godine kao pusto i nenaseljeno mjesto. U prvoj polovini 17. stoljeća Ljubinje je postalo središte posebnog kadiluka kome su pored okolnih sela, pripojeni još Trebinje sa okolinom i dio nahije Zupci iznad južnog dijela Konavala. Kao kadiluk Ljubinje se prvi put spominje 1633. godine. Stolac, Ljubinje i Cernica imali su ponekad u 17. stoljeću zajedničkog kadiju.

Najstariji i najdetaljniji opis Ljubinja pruža na turski putopisac Evlija Čelebija, koji je ovuda proputovao 1656. godine. On za ovo mjesto veli da je vojvodaluk Hercegovačkog sandžaka i da ima: kadiju, spahijskog čehaju, jančarskog serdara, tržnog nadzornika i vrlo mnogo uglednih ljudi, velikaša i plemića. Evlija je od spomenika vidio ovdje slijedeće: dvije džamije, medresu, mekteb, dvije tekije, hamam (javno kupatilo), han (veliko svratište), 200 tvrdo zidanih i kamenim pločama pokrivenih kuća i desetak dućana u čaršiji. Svaka kuća u Ljubinju imala je, kako navodi Evlija Čelebija, puškarnicu i bila je kao tvrđava. Ovo sve zbog toga što su uskoci i Morlaci iz Dalmacije stalno napadali na ovo mjesto i okolinu, bili muslimane i djecu i žene odvodili u služanstvo. Evlija kaže da ovo mjesto leži u prostranoj, zelenilom obrasloj i plodnoj uvali, s vinogradima i baščama.

Ovdje treba još istaknuti da je u Ljubinju za vrijeme turske uprave sagrađeno i pet visokih i od kamena građenih kula, od kojih su dvije imale po dva, dvije po tri, a Serdarevića u mahali Barnosi četiri sprata. Ovu kulu je snimio Suljaga Salihagić 1930. godine i njena fotografija se čuva u Zavodu za zaštitu spomenika kulture Bosne i Hercegovine u Sarajevu. Serdarevića kula je dalje imala oko sebe dvorište ograđeno visokim zidom i bila utvrđena poput grada. Svih navedenih pet kula srušene su u toku drugog svjetskog rata.

¹⁶⁰ Izvori i literatura: Sidžil Osmani, IV, 386; Šemsudin Sami, Kamusi turki, str. 716; Sidžil blagajskog kadije, broj 60, list 20; Bošnjak, Sarajevo, 1892., broj 27 i 1901., broj 44; Rehner, Sarajevo, 1899., broj 109; Safvet-beg Bašagić, *Znameniti Bošnjaci i Hercegovci u turskoj carevini*, str. 53; Hazim Šabanović, Bosanski pašaluk, Sarajevo, 1957. str. 186.

U Ljubinju su ranije živjele slijedeće muslimanske porodice, od kojih su neke, kako navodi Evlija Čelebija, doselile ovdje iz Herceg Novog sa crnogorskog primorja: Bakirbegovići, Bašići, Begovići, Berberovići, Bubići, Čejanovići, Dizdarići, Durići, Durmiševići, Fazlići, Grebe, Grozdanići, Hadžiosmanovići, Halilovići, Hodžići, Hromići, Kadići, Krilići, Ljubovići, Ljute, Mataradžići, Mrehići, Mulahuseinovići, Nikšići, Nurkovići, Omeragići, Pajići, bili su veliki junaci, Serdarevići, Softići, Šarići, Šehovići, Teparići i Trtci. Sve navedene porodice pobjegle su iz Ljubinja, osim jedne porodice Grozdanića, prije 1942. godine i danas ih ima po raznim mjestima BiH, pa i u inostranstvu. Najstariji predak porodice Serdarevića doselio je, po svoj prilici, u Ljubinje iz Herceg Novog za vrijeme Kandijskog rata (1645-1699.), odakle su bježale mnoge muslimanske porodice. Riječ "serdar" je kovanica od turske riječi "ser", što znači glava i perzijske "dašten", što znači držati, imati i znači: glavar, starješina jednog kraja, komandant, vojvoda, starješina janičara u jednom kadiluku. Serdari Ekrem je bio veliki vezir i vrhovni zapovjednik turske vojske u ratu. Preci Serdarevića vršili su sigurno jednu od spomenutih dužnosti pa su po tome i dobili svoje prezime. Od starih muslimana iz Trebinja čuo sam predanje da su Dizdar, Fetah i Serdar došli u Herceg Novi iz Anadolije u Turskoj i da su od njih postale porodice: Dizdarevići, Fetahagići i Serdarevići.

Ovdje donosim dio genealogije (šedžera) porodice Serdarevića, koju je sastavio rahmetli hafiz Smail ef. Serdarević, koja je nađena u njegovojo pismenoj zaostavštini. Najstariji poznati član ove porodice je Murat-beg, koji je imao sina Ahmeda, a ovaj sina Mehmeda. Mehmed je imao sinove: Omera, Osmana i Muhameda. Omer je imao sinove: Mustafu, Huseina, Mehmed kadiju i Saliha, a Muhamed sina Arifa. Mustafa, sin Omerov sina Huseina, a ovaj sinove: Izeta i Mustafu. Ibrahim, sin Osmanov imao je sinove: Adema, Aliju i Osmana. Mustafa, sin Osmanov, imao je sinove: Zulfikara, hadži Hasana i Ahmeda. Husein, sin Osmanov imao je sinove: Omera i Jusufa; Mehmed kadija, sin Osmanov imao je sina Hasana; i Salih, sin Osmanov sinove: Aliju, Abdulaha i Huseina. Adem, sin Ibrahimov imao je sinove: Murata i Rifata; Alija, sin Ibrahimov imao je sina Abdulaha i Osman, sin Ibrahimov sina Muharema. Ahmed, sin Mustafin, imao je sina Osmana; hadži Hasan, sin Mustafin imao je

kćerku Najlu; Zulfikar, sin Mustafin imao je sinove: Mustafu, hafiz Smaila i Hamdiju. Koliko je ova porodica bila brojna i razgranata svjedoči i to što su iz nje, tokom vremena nastale slijedeće porodice: Begovići, Fazlići, Kadići, Mulahuseinovići, Omeragići i Softići.

Porodica Serdarevića dala je više dobrotvora (vakifa), učenih ljudi (alima) i istaknutih građana. Ovdje ćemo dati nekoliko podataka o svima poznatim.

U ljubinskoj mahali Gornji Barnosi, koja se nalazi u polju, oko 200 metara lijevo od ceste Ljubinje-Trebinje, nalazile su se do nazad tridesetak godina, ruševine jednog mesdžida, koji su koncem turske vladavine, sagradili Serdarevići i Mataradžići iz Donjih Barnosa. Bio je građen od lomljenog kamena, pokriven dvostranim krovom pod pločom i imao je u dvorištu čatrnu, iz koje su džematlige uzimali abdest, i prostran harem. Mesdžid je radio do 1924. godine kada je, zato što je ostao bez džemata, zatvoren. Imami ovog mesdžida bili su: Omer ef. Serdarević, od izgradnje do smrti 1903. godine, i hafiz Salih ef. Mataradžić od 1903. do smrti 1924. godine. Uarem kod ovog mesdžida sahranjen je čuveni junak Ademaga Šehović Zukov, koji je poginuo u borbi s austrijskom vojskom na Žegulji, između Stoca i Ljubinja 29. avgusta 1878. godine. Svi nišani u ovomarem su uništeni.

Ljubinje je oko 1820. godine pogodio jak zemljotres koji je između ostalog, srušio i "bijele po Ljubinju kule". U baladi nastaloj neposredno poslije ovog događaja spominju se Bakirbegovića, Durmišpašina i Serdarevića kula. Ovu je baladu objavio dr. Munib Maglajlić u radu "Jedna ljubinjska balada o zemljotresu", objavljena u Slobodi, Mostar 1984., br. 31-32, na strani 21.

Salih Serdarević, sin Murtezin iz Ljubinja postavljen je 1179. (1763.) godine za kadiju u Blagaju. Mehmed Serdarević, sin Osmanov, sin Mehmedov, sin Muratov, bio je također kadija, ali se ne zna gdje i kada. Ahmed-beg, Fazli-beg i Salih ef. Serdarević živjeli su u Ljubinju 1799. godine i slovili kao ugledni ljudi. Mustafa-beg Serdarević postavljen je 1769. godine za ljubinjskog ajana (prvaka) i na toj se dužnosti nalazio više od 20 godina. On je 1790. godine išao sa gradonačelnikom (šeher čehajom) Ljubinja hadži Alijom u Travnik na vijećanje kod bosanskog valije. Mujaga Serdarević iz Ljubinja bio je komandant jednog odreda turske vojske koje se 22. decembra 1857. godine borila protiv ustanika kod Poljica.

Do agrarne reforme 1919. godine Serdarevići su imali posjede i kulu Veličanima u Popovu polju. Neki Serdarević kupio je od Bakirbegovića čifluke u Krajpolju, pet kilometara istočno od Ljubinja, za kako se pričalo, zobnicu pleta. Na svim Serdarevićevim čiflucima radili su kmetovi im Ćuci iz Ljubomira i Topalovići koji su ovdje došli iz Hrguda. Koncem prošlog stoljeća bio je gradonačelnik Ljubinja Mehmed-aga Serdarević koji je s drugim uglednijim građanima Ljubinja, poveo akciju za opravku Deftedar Husein ef. džamije u Uboskom, 15 km sjeverno od Ljubinja. Svečano otvorenje ove džamije obavljeno je 18. oktobra 1901. godine.

Serdarevići su u posljednjih sto godina dali više obrazovanih ljudi raznih profila: teologa, doktora, profesora, pisaca i publicista. Ovdje treba još kratko reći o dvojici Serdarevića, koji su slovili kao istaknuti teolozi i ostavili iza sebe vrijedna djela.

1. **Muhamed Seid** (1882-1918.), živio je i umro u Zenici. Bio je imam, muderis i istaknuti pisac koji je u islamskim listovima objavio više od stotinu radova, između kojih treba spomenuti slijedeće: Istinitost Božijeg bivstva i Muhamedova a.s. poslanstva, O posljednjem božjem poslaniku, prevod sa arapskog i Fikhul ibadet. Čuo sam da je prva, formalno kratka, a sadržajno velika rasprava, inspirisala dr Milivoja Malića da pređe na islam i uzme ime Abdurahman.

2. **Hafiz Smail Serdarević** (1888-1974.) godine. Po završetku Šerijatske sudačke škole u Sarajevu stalno se nalazio na dužnosti kadije u raznim mjestima Hercegovine: Stocu, Ljubinju, Nevesinju, Bileći i Mostaru. Više od 50 godina bio je predsjednik ili član vakufskih povjerenstava u svim mjestima u kojima je služio, i svugdje mnogo radio na prosvjetnom uzdizanju muslimana. Svugdje je mnogo radio na zaštiti i opravci svih vakufskih objekata. I koliko su god objektivni uslovi dozvoljavali, on je na svim ovim dužnostima zadovoljio i dao vidne rezultate.

Spahići¹⁶¹

Spahe i Spahići nose svoje prezime od nekih spahija koji su bili posjednici "spahiluka" tj. feudalnih lena u Bosni i Hercegovini.

¹⁶¹ Izvori: Katalog arapskih, turskih i perzijskih rukopisa Arhiva Hercegovine, Katalog orijentalnih rukopisa Provincijalata hercegovačkih franjevaca, Arhiva Vakufskog povjerenstva u Mostaru, akt broj 264/1897.

Uz prezime Spahić (Spahizade) ponegdje je u izvorima dodana riječ "Bosnevi", što potvrđuje da su oni odnekud iz Bosne u Mostar došli. Stanovali su koliko se zna, u Cernici i Donjoj mahali. Pored kuća i posjeda u Mostaru oni su imali kulu i posjede u Sovićima u općini Grude i posjede u selima mostarskog kadiluka, odnosno nahije.

Arhiv Hercegovine u Mostaru posjeduje 32 rukopisa na arapskom jeziku koji su katalogizirani. Iz bilježaka na njima saznajemo da su ih napisali, prepisali ili bili njihovi vlasnici, članovi porodice Spahića iz Mostara. Ibrahim Spahić, sin hadži Muhamedov napisao je djelo "Zbirka propovijedi" (vazova). On je 1795. godine prepisao djelo iz islamske tradicije (hadis) i nepoznate godine djelo iz islamskog prava. Spominje se još kao vlasnik dva dijela iz islamskog prava. Dalje se u rukopisima kao vlasnici djela spominju sljedeći Spahići: hadži Muhamed, sin hadži Omer Nurije Bosnevije, 19 djela, hadži Salih Sabri, sin hadži Muhamedov, 1885. i 1886. godine, tri djela, Muhamed, sin Muhamedov, jedno djelo, Salih, sin hadži Mehmedov, jedno djelo, Salih, sin Ibnrahimov, sin Hasanov, jedno djelo, i hadži Muhamed, dva djela.

Provincijalat hercegovačkih franjevaca u Mostaru posjeduje rukopis iz gramatike arapskog jezika upisan u knjizi inventara pod brojem R-32, koji je prepisao hadži Salih Spahić, sin Muhamedov 1304. (1886.) godine. Sve navedeno potvrđuje da su više članova ove porodice imali svoje privatne biblioteke na orijentalnim jezicima i da su za turske uprave proučavali islamske nauke i njegovali ih.

Mekteb hadži Muhamedage Spahića

Ovaj legator je podigao početkom 19. stoljeća mekteb kod Neziragine džamije na Spilama, koji je imao dvije sobe u prizemlju i dvije na spratu. Služio je svojoj namjeni do 1901. godine kada je na Baščinama u Cernici podignuta nova velika zgrada za mekteb i ibtidahiju. Kasnije je više godina služio za privatni stan. Srušen je kad i Neziragina džamija 1951. godine.

Hadži Muhamed ef. Spahić bio je od 1902. godine imam džamije hadži Hasana Sevrije i kasnije Karađozbegove. On je bio i posljednji bibliotekar Karađozbegove biblioteke (kutubhane).

U harem Oručluku na kome su podignute stambene zgrade, sahranjeni su sljedeći Spahići koji su živjeli i umrli u Donjoj mahali

do konca prošlog stoljeća: Ahmed Spahić, sin Dervišov, umro 1889., hadži Salih ef. sin Mehmedov, umro 1892. i hadži Alaga, sin hadži Muhamedagin, umro 1896. godine.

Šabići¹⁶²

Šabići su najprije živjeli u Vrgorcu, u Vrgorskoj krajini ili Gorskoj župi, kojom su Turci vladali od 1477. do 1690. godine. Ne zna se kada su i odakle oni ovdje doselili, ili je neki njihov davni predak nakon zauzimanja Vrgorca po Turcima, primio islam i ostao ovdje živjeti na svom imanju.

Oni su bili ugledna i bogata muslimanska vrgorska porodica. Ovdje su imali velike posjede i kulu na sprat koja je, sve dok su Turci ovim mjestom vladali, bila poznata pod imenom Mujage Šabića kula. Locirana je do glavne ceste, Ivana Perića ulice, stotinjak metara sjeverno od Dizdarevićeve, sada Reusove kule. Po padu Vrgorca u mletačke ruke 1690. godine bila je dugo vremena u vlasništvu Pakera i poznata pod imenom Pakerova kula, sada je u vlasništvu Božidara Delića iz Vrgorca. Pred njom se nekad nalazio bunar koji je davno sagrađen, ali se i sada može vidjeti kada se s njega dignu složena drva. Ovaj bunar su sigurno iskopali i napravili Šabići.

Šabići su prije pada Vrgorca u mletačke ruke iselili u Ljubuški gdje su se nastanili na Gožulju. Ispod puta koji vodi od mahale Gožulj ka Prilazu, postoji jedno staro groblje (harem) poznato pod imenom Šabića harem u kome je nekad bilo više lijepih i raznim dekoracijama ukrašenih nišana s epitafima pisanim arapskim pismom. Jedan lokalitet ispod ovog harema nazivaju "kod Šabićahana". Ovdje je za turske uprave radio jedan han koji je bio vlasništvo porodica Šabića. Po imenu njegova vlasnika bio je poznat i pod imenom "Arif čaušev han". Ovo je, koliko se zna, bio jedini han u Ljubuškom koji je ovdje radio za Turske uprave. Niko u Ljubuškom nije znao reći ni prije trideset godina kada je prestao raditi i kada je srušen.

Priča se da je posljednji Šabić odselio iz Ljubuškog u Tursku odmah iza okupacije Bosne i Hercegovine 1878. godine. Uspomenu na njih čuva ovdje, pored hana i harema, još jedna pećina u brdu

¹⁶² Izvori: Sidžil (protokol) mostarskog kadije broj 5, list 73; Arhiva Vakufskog povjerenstva u Mostaru, akt broj 158/1915 i 91/1916; Vjeko Vrčić, *Vrgorska krajina*, Vrgorac, 1972., str. 99.

više Gožulja koju narod naziva "Šabića Pećina". Šabići ima više od 230 godina žive i u Mostaru ali se tačno ne zna kada su oni i odakle ovdje doselili. Iz sidžila (protokola) mostarskog kadije saznajemo da je ovdje 1756. godine živio Mehmed Šabić i imao posjede.

Poslije mira u Karlovčima 1699. godine opasan je veliki dio Priječke čaršije na desnoj obali Neretve i utvrđen bedemima s puškarnicama. Na ovim bedemima sagrađeno je pet kula od kojih je srednja, na Šemovcu, nosila ime Šabića kula. Ona je imala dva sprata i veliku kapiju ispod sebe kuda je vodio glavni put i išao kroz Donju mahalu.

Ovaj bedemima ogradi i kulama utvrđeni dio Mostara na desnoj strani Neretve, dobio je tada ime Novi grad (ka'la džedid) za razliku od Starog grada (ka'la žatik) na lijevoj obali Neretve koji je osnovan 1468. godine i koji se i danas tako naziva. Centar od oba ova grada nalazio se je u kulama Staroga mosta.

Šabića kula na Šemovcu je poslije 1878. godine služila izvjesno vrijeme kao stambena zgrada u kojoj je stanovao jedan općinski radnik italijanskog porijekla koji se prezivao Funtana. Ovo mi je prije pedesetak godina ispričao stari Marijan Vujica iz Mostara.

O starim Šabićima želim na kraju dati još jedan važan podatak. U Cernici je za vrijeme Prvog svjetskog rata, oko 1915. godine, živjela Hatidža Šabić koja je držala ženski mekteb u svojoj vlastitoj kući i bila poznata pod imenom "Hodža Šabuš". Znam još da u Mostaru danas živi Dika Šabić, dugogodišnji službenik gradske narodne biblioteke koja je radila na Rondou.

Šarići (Mostarski)

U Mostaru i Stocu žive dvije stare muslimanske porodice koje se prezivaju Šarić. U literaturi je pribilježeno da mostarski Šarići vuku svoje porijeklo od istoimene katoličke porodice iz Šibenika, a stolački od pravoslavne porodice Mihića iz Poplata. Ovdje želimo dati nekoliko podataka o najstarijim mostarskim Šarićima.

Najstariji poznati Šarić iz Mostara je dobrotvor (vakif) Ibrahim-agha Šarić, sin Kasim-agin, koji je 1624. godine sagradio džamiju na Luci za njeno izdržavanje i plaćanje službenika zavještao velik i veoma vrijedan vakuf. Iz njegove zakladnice (vakufnama) čiji se prepis nalazi u jednom rukopisu (manuscript) u Orijentalnoj zbirci bivše

Jugoslovenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu, (broj 223) saznajemo da je on za izdržavanje džamije, mekteba uz nju i plaćanje njihovih službenika zavještao slijedeće: Zemlju u selu Ljubotići u mostarskom kadištu na kojoj se nalazi jedna pločom pokrivena štala (ahar), hambar, kula, sijenica, guvno, 25 kuća sa sijenicama i 80 motika (40.000 čokota) vinograda. On je zavještao još jednu bašcu u hadži Ali-bega Lafe mahali u Zahumu, veliki kompleks zemljišta na Luci oko svoje džamije koji zaprema više od 81.000 m², zemljišta pod "Hadžijskom sofom" spram Fabrike duhana i jednu veliku livadu u Donjim Mamićima koja je danas poznata pod imenom Šarića dubrava.

U zakladnici je još odredio da se daju po četiri akče dnevno za opravak sahat-kule u Mostaru i za plaću njenom sahatčiji.

Dalje je odredio da se opravlja kameni mostić kod Derviš-pašine džamije u Podhumu, zatim most na rijeci Jezerca u Gorancima, česmu u Dobrodolu i čatrnu u Bukodolu, na putu za Rakitno. Dalje da se opravlja čekrk u kafani u Priječkoj čaršiji pomoću kojeg bećari (neženje koji rade u mostarskoj tabhani) izvlače vodu iz Neretve.

U dvorištu pred džamijom nalazi se jedan grob sa visokim sarkofagom i dva nišana bez natpisa i ikakvih dekoracija. Priča se da je grob osnivača ove džamije. Na uzglavnom nišanu se nalazi samo uklesana godina 1051. koja odgovara 1641. godini o našem računanju. Ukoliko je ovo predanje tačno, a po svojoj prilici jeste, onda je osnivač ove džamije umro 1641. godine, dakle do 17 godina nakon dovršenja svoje džamije.

Pored Ibrahim-age ova nam je porodica dala još jednog legatora Fatime kadunu Šarić, koja je u Mostaru podigla džamiju, mekteb i sahat kulu. Sve tri ove ustanove sagradene su prije 1664. godine jer ih u svome Putopisu spominje Evlija Čelebija. Uzgor se još nalazi samo sahat-kula koja ne radi od 1917. godine. Fatime kaduni Šarić i njenim dobrotvornim ustanovama nalazimo spomen u sljedećoj narodnoj pjesmi:

Zareče se Šarića kaduna

U mahali među kadunama:

"Jest tako mi dina i imana

I tako mi šehri ramazana

Sagradiću mekteb i munaru

I veliki sahat u Mostaru

Nek se čuje preko Bišća ravna

Velagića i Blagaja grada

A da nije Bišine

Čulo bi i Nevesinje."

Ovu je pjesmu pribilježio Karl Peec u svom djelu "Mostar und sein Kulturkreis" koju je objavio u Lajpcigu 1891. godine.

Neki Ago Šarić istakao se kao veliki junak u borbama koje su vođene prilikom napada Stojana Jankovića na Mostar 1687. godine. Ago je umro u dubokoj starosti 1142. (1729.) godine i pokopan kod Šarića džamije gdje mu se nišan i sada usprav nalazi. Junaštvo Age Šarića i napad Stojana Jankovića na Mostar obradio je naš književnik Osman Nuri Hadžić u svojoj priči Ago Šarić koja je separatno stampana.

U ovoj džamiji se i danas čuva jedan veoma lijep primjerak Kur'ana pisani rukom. Na zadnjem zaštitnom listu nalazi se jedna bilješka iz koje saznajemo da je ovaj primjerak zavještao za Ibrahim-age Šarića džamiju u Mostaru neki Ahmed-aga, kapu-aga, 1091. (1680.) godine, pod uvjetom da se ne smije iz džamije iznositi.

Ova je džamija u posljednjem ratu dobro oštećena i nije radila od 1992. do 1996. godine. Obnovio ju je Visoki saudijski komitet 1996. godine i ona danas služi svojoj svrsi.

Šehovići¹⁶³

Rodonačelnik jednog ogranka mostarskih Šehovića je šejh Abdurahman Efgajnija koji je 1847. godine doselio u Mostar iz daleke Buhare u današnjem Uzbekistanu. On je ovdje došao da traži "bedelluk" tj. zamjenu da za nekog ode u Meku i za nj obavi petu islamsku dužnost-hadž.

¹⁶³ Izvori: Vakufnama Ali-pašinog vakufa iz 1847. godine, u Gazi Husrev-begovojoj biblioteci u Sarajevu, sv. I, str. 135.; Arhiva Vakufskog povjerenstva u Mostaru, akti broj: 90/1993, 164/1994, 279/1900, 136/1903, 292/1903, 749/1909, 746/1914 i 236/1920. i sjećanje na rahmetli šejh Saliha Šehovića.

Ali-paša Rizvanbegović-Stočević, hercegovački vezir, postavio ga je za imama svoje novo sagrađene džamije na dnu Luke, nedaleko od lijeve obale Neretve, šejha tekije s bibliotekom (kutubhana) i turbedara turbe u kome je, prema predanju, sahrajnena Nura hanuma, jedna od žena Ali-pašinih. Sve tri ove zgrade nalazile su se na Luci, kod Hadžinske sofe.

Kao nagradu za vršenje navedenih dužnosti dao mu je da naslijedno koristi dio prihoda od njegovog velikog vakufa u Mostaru koji se sastojao od: kuće kod tekije sa dvije sobe i kuhinjom u kojoj će stanovati šejh tekije, vodenica sa tri vitla na rijeci Lištici, 34 kuće po raznim mahalama Mostara, i velikog vinograda kod tekije. Zadužio je upravitelja (muteveliju) da od kirije svake kuće u Mostaru daje šejhu i dervišima tekije po jedan "Rijal" godišnje i od svakog vitla mlinice na Lištici po sto oka brašna godišnje. Carskim fermanom iz 1270. hidžretske odnosno 1863. godine tekija je dobila iz carske blagajne "gedik timar" od 258 groša mjesečno, koji je iznos bio šejh dužan trošiti za ishranu musafira (gosta) i murida (derviša koji dolaze u tekiju).

Poslije smrti šejh Abdurahman Efganije naslijedio ga je na navedenim dužnostima sin mu šejh Muhamed, ovog unuk mu šejh Ibrahim, pa praunek šejh Salih, koji je vršio ove dužnosti od 1900. godine do zatvaranja džamije i tekije 1925. godine. Džamija, tekija, turbe i kuća srušeni su poslije 1970. godine i na njihovim temeljima je sagrađeno Dječije obdanište.

Po šejhovima koji su od 1847. do 1925. godine vršili razne dužnosti u vakufu Ali-paše Rizvanbegovića, njihovi potomci se od konca turske vladavine prezivaju Šehovići.

Temimi

Temimi su jedna od nekoliko najstarijih i nekad najbogatijih muslimanskih porodica u Mostaru o čijem se porijeklu ništa pouzdano ne zna. Porodično predanje kaže da je njihov predak došao iz Medine u Tunisu i da oni svoje porijeklo vuku od starog nomadskog arapskog plemena Temim koje je u predislamsko doba živjelo na krajnjem istoku Arabije odakle su se posvuda raselili. Oni su vršili obrede pri hodočašću na Arefat i imali povlasticu

proglašenja završetka svečanosti. Dalje su zauzimali položaj suca na velikom sajmu u Ukazu, predgrađu Meke. Nakon pojave islama iz ovog plemena je poteklo više zaslužnih ljudi i ashaba.

U katasticima koji se čuvaju u katastarskim uredima u Herceg Novom i Risnu, upisano je više od 230 muslimanskih porodica koje su za turske uprave imale posjede na području hercegnovske i risanske općine među kojima se spominju i Temimi, nekad Temimovići (Temimzade). Ovdje je u džumadu II 1065. (8. IV do 7.V 1655.) godine živio Bego Temimović i imao posjede. Od početka 16. stoljeća u Herceg Novom se spominju i neki muslimani koji su trgovackim ili drugim poslom došli iz Azije ili Afrike, ovdje se oženili i trajno nastanili među kojima je sigurno bilo i Temima. Resul-aga, dizdar Novog imao je 1575. godine roba Arapina.

Sve muslimanske porodice koje su za turske uprave živile na području hercegnovske i risanske općine iselile su odavde prije 1687. godine kada su ove krajeve konačno zauzeli Mlečani. Većina ih je iselila u pogranična mjesta Hercegovine: Trebinje, Korjeniće, Nikšić, Bileću i Gacko, a neke u Ljubinje, Stolac, Mostar i drugdje. Peraštani su po naređenju mletačkog generala Kornera prevezli o svom trošku na deset brodova veći broj muslimanskih porodica u Bar i ovdje ih iskricali. U Bašićima kod Fazlagića kule, u općini Gacko, živjele su dvije porodice Temima koje s mostarskim Temimima nemaju nikakve rodbinske veze.

Najstariji nama poznati član ove porodice je Husein baša Temim spahijski vojskovođa koji je potpisana kao svjedok na jednom ugovoru o poklonu registrovanom kod šerijatskog suda u Mostaru u prvoj dekadi džumada I 1042. (14 – 23 novembra 1632.) godine. U drugoj polovini 17. stoljeća u Mostaru je živio hadži Salih Temim spahijski vojskovođa koji je 1676. godine osnovao ovdje vrijedan vakuf. Kad su i odakle su ova dvojica Temima došli u Mostar, pouzdano se ništa ne zna. Po tituli spahijski vojskovođa može se zaključiti da su oni posjedovali velik feudalni posjed (spahiluk) na koji nisu plaćali nikakav porez, ali su zato kao konjanici morali ići u boj i prema veličini posjeda, povesti sa sobom još jednog ili više naoružanih konjanika. Iz izvora saznajemo da su Temimi imali velike posjede u Mostaru, Ilićima (ovdje se je nalazila njihova kula), Cimu, (jedna velika njiva ovdje nosi naziv Temimovac), Vihovićima, Čitluku, Gorancima, Posušju (čifluk "Hasan-aga" i čifluk

“Temimovac”), Imotskom i selima nevesinjskog kadiluka. Ibrahim-beg Temim, sin Muhamed-begov imao je 1780. kuću u Hafiz Havadže mahali (Temimovo) u Mostaru, a Salih Temim 1801. godine dučan u istoj mahali.

U raznim ispravama spominju se, pored spomenutog Husein baše i hadži Saliha, slijedeći Temimi: Alija, Abdulah i Ibrahim, sinovi hadži Mehmed-agini i Mehmed i Ibrahim, sinovi Ismail-agini koji su živjeli u Mostaru 1755. godine i po zanimanju bili terzije. U 18. i 19. stoljeću u Mostaru su živjeli slijedeći Temimi: Ibrahim-beg 1767, Hadži Alija 1769, Salih spahijski, sin Abdulahov 1793, Hasan ef. sin Ali ef. 1800, Hasan-aga 1832, Salih ef. sin Ali ef. 1850, hadži Salih ef. 1860, slijepi hafiz Ahmed ef. i Ali Riza ef. Svi ovdje spomenuti koji su oslovljeni sa titulom “efendija” bili su u svoje vrijeme učeni ljudi i u islamskoj hijerarhiji su vršili neku funkciju i bili: imami, hatibi, muderisi i mualimi.

Salih ef. Temim je po završetku medrese u Mostaru, otišao na nauke u Istanbul, gdje su u isto vrijeme studirali islamske i šerijatsko-pravne nauke i Mostarci: Mustafa Sidki ef. Karabeg, Omer ef. Humo, Salih ef. Kreso, i Fevzi ef. Milavić. Porodično predanje kaže da je Salih ef. bio veoma učen i da je, po povratku sa studija, radio kao muderis na nekoj mostarskoj medresi.

Hasan Temim, sin Salihov oporučio je 1226. (1849.) godine 1565 groša i odredio da se podijele sirotinji na ime propuštenih namaza, posta, zekata i raznih zavjeta (nezr).

Hafiz Ahmed ef. je rođen u Mostaru 1854. godine gdje je završio mekteb i hivz. Priča se da je u šestoj godini života obolio od boginja i zbog ove bolesti oslijepio. Oženio se je radi “hizmeta” i žena mu je sa sobom dovela dvije kćerke, Hatidžu i Hanifu. Kad mu je žena umrla on je poćerkama poklonio svoje imanje pa su se one do smrti o njemu brinule i hizmet mu činile. Nije bio ni u kakvoj službi ali je prilikom ramazana ispmagao kod učenja mukabele. Pričaju da je kao slijep rukama lovio ribu u Radobolji. Umro je 1929. godine i sahranjen u haremu na Carini gdje su sada željeznička i autobusna stanica.

U Mostaru je u drugoj polovini prošlog i prvoj polovini ovog stoljeća živio Ali Riza ef. Temim koji je 1905. bio podpredsjednik Muslimanske čitaonice (kiraethane) i 1908. i 1909. godine član gradskog vijeća mostarske općine. Na jednoj sjednici općinskog vijeća

održanoj u julu 1908. godine raspravljaljalo se je o troškovima proslave rođendana cara Franje Josipa. Ali Riza ef. Temim je predložio da se uz ovaj slavi i sultanov rođendan što je općinsko vijeće usvojilo. Baron Đuro Rüdt gradsko-kotarski predstojnik je ovaj zaključak vetom ponišio i rekao da je Temim svojim predlogom izvršio politički prestup. Temim je pred Rüdtom izjavio “da će kod svog mišljenja ostati do zadnjeg časa”, ali je svoj raniji predlog korigirao utoliko što je predložio da se sredstva predložena za proslavu rođendana cara Franje podijele gradskoj sirotinji prilikom vjerskih praznika sve tri konfesije. Vijeće je ovaj predlog jednoglasno usvojilo.

Temimi su stanovali u Hadži Balinoj mahali (Brankovcu) u Mostaru gdje se nalazi jedan sokak koji po njima nosi naziv Temimov sokak, od 1946. godine zove se Riste Miličevića ulica. Na uglu ove i Glavne (M. Tita) ulice nalazila se je do 1932. godine jedna džamija s visokom i stalaktitnim dekorom ispod šerefe ukrašenom munarom koja je predstavljala vrijedan spomenik islamske arhitekture u Mostaru. Bila je zadužbina nekog Hafiz Hodže o kome se pouzdano ništa ne zna, pa se čak ne zna ni kako mu je bilo ime. Mislimo da ovaj vakif potječe iz porodice Temima jer su mostarske mahale nosile svoje nazive po osnivačima džamija u njima, pa je to, po svojoj prilici, bio slučaj i sa ovom. Ova je džamija sagrađena prije 1632. godine što se može utvrditi na temelju sidžila mostarskog kadije iz spomenute godine u kome se spominje Hafiz Hodžina mahala 14. U njenom dvorištu je nepoznate godine sagrađen šadrvan sličan šadrvanu pred Karadžoz-begovom džamijom. Nije se sačuvala zakladnica ove džamije pa se nezna šta je legator zavještao za njeno izdržavanje i koje je sve službe odredio. Godine 1889. ovaj vakuf je imao u svome posjedu tri dućana i groblje uz džamiju na kome je poslije 1980. godine podignuta velika stambena i poslovna zgrada. Ovi objekti su upisani u gr. ul. broj 3138, pod četiri razne katastarske čestice, zapremaju 633 m² površine, i njihova vrijednost je 1931. godine procijenjena na 70 000 dinara.

Poznati su nam sljedeći imami ove džamije: Ali ef. 1685, Muhamed ef. Džabić 1731. do 1763, Mehmed ef. od 1763, hafiz Ahmed ef. Mehmedbašić od 1892. do 1895, i posljednji hadži Ali ef. Lakišić do 1932. godine. Ahmed Halifa bio je 1685. godine mujezin ove džamije.

Ova je džamija srušena 1932. godine i njena munara je prenesena u Čapljinu i ozidana uz tamošnju džamiju. Ranije Vakufska povjerenstvo u Mostaru sagradilo je na njenim temeljima lijepu

jednokatnicu u kojoj se danas na spratu nalaze kancelarije Odbora islamske zajednice i prodavnica u prizemlju.

U Ilićima, na krajnjoj zapadnoj periferiji Mostara, nalazi se jedna džamija koja je poznata pod imenom "džamija na Babunu". Lokalitet na kome se džamija nalazi dobio je svoj naziv po tome što su ovdje u srednjem vijeku živili bogumili-dobri Bošnjani koje su nazivali i babunima. U ranija vremena Mostarci su ovdje često dolazili i teferičili. Mnogi od njih su se ranije u ljetnim danima na Babunu kupali jer su vjerovali da je njegova voda ljekovita. Džamija na Babunu je jedina od 36 mostarskih džamija i mesdžida za koju se ne zna čija je zadužbina.

Džamija je situirana na jednom malo uzdignutom platou nedaleko od izvora Babun i neposredno više ceste koja od Mostara vodi prema vrelu Radobolje. Građena je od lomljenog kamena vezanog krečom, a bila je pokrivena četverostrešnim krovom pod pločom i bez munare. U toku prošlog rata srušio se je krov džamije tako da su od nje bila ostala samo četiri ruinirana zida. Upisana je u gr. ul. broj 547, kat. čest. 536/1 i zaprema s dva harema površinu od četiri dunuma i 560 m² površine. Vrijednost ovih nekretnina procijenjena je 1931. godine na 11 000 dinara.

Ova je džamija povremeno, od proljeća do zime, služila svojoj svrsi sve do 1929. godine kada je konačno zatvorena. Imamsku dužnost u njoj vršio je 1705. godine neki Mehmed Halifa koji je potpisana na jednom ugovoru kao svjedok. Od austrougarske okupacije 1878. godine do zatvaranja 1929. imami i mujezini su bili članovi porodice Karabega: Muhamed ef., Osman ef., hadži Ahmed ef., i hadži Ali-Riza ef.. Svi su oni ove dužnosti besplatno vršili.

Na vakufskom zemljištu na Babunu sagrađena je kafana i njen zakupnik je bio dužan besplatno vršiti mujezinsku dužnost u ovoj džamiji. Muhamed Temim, sin Mahmudov držao je 1910. godine ovu kafanu i bio mujezin ove džamije.

Zgrada ove džamije je temeljito renovirana u toku 1969. godine i tom prilikom je u njenom predvorju sagrađena jedna prostorija za mekteb, dovedena voda i montirane tri česme. Svečano otvorenje ove džamije, koja predstavlja solidnu građevinu, i u kojoj se klanja samo teravija, obavljeno je 19. oktobra 1969. godine.

Iz zakladnice hadži Salih, sina Temim spahije iz Hadži Baline mahale u Mostaru, saznajemo da je ovaj vakif sagradio u Mostaru (ne stoji u kojoj mahali) prije 1676. godine jedan mesdžid i čatrnju i musluk uza nj. Mišljenja smo da se ova zakladnica odnosi na spomenutu džamiju iz razloga što su nam imena osnivača ostalih 35 mostarskih džamija i mesdžida poznata i po njima su se ranije nazivale okolne mahale. Indikativna je za ovo mišljenje činjenica što su Temimi na Babunu u Ilićima imali velike posjede i kulu u kojoj su preko ljeta boravili i prihode s imanja pobirali. Oni su nekad, od svih mostarskih porodica imali ovdje najveće posjede.

O vakifu smo nešto ranije rekli, a sada ćemo detaljno iznijeti što je on zavještao i kakve je sve službe odredio. Za izdržavanje spomenutih zadužbina vakif je zavještao 120 000 akči i 20 000 na ime svoje žene Rejhane kadune, kćeri hadži Alijine, ukupno 140 000 akči. Odredio je da mutevelija daje ovaj novac na kredit interesantima uz kauciju i jamca i uslov da svakih deset akči donosi godišnje po jedanaest akči i dvije pule prihoda. Dalje je zavještao dva dućana, jedan u Čejvan čehajinoj mahali i drugi spram Mahmud ef. turbeta na Maloj Tepi, kojeg je kupio od hadži Osmana. Odredio je da mutevelija izdaje prvi dućan uz 330, a drugi uz 350 akči godišnje kirije.

Legator određuje da mutevelija troši vakufske prihode u sljedeće:

- muteveliji 6 akči dnevno
- imamu 11 (4 + 4 + 3) akči dnevno

On je dužan u džamiji predvoditi džemat u tri namaza: sabah, akšam i jaciju. Poslije svakog sabaha proučiće tri "Ihlasa", i poslije svake jacije poglavje "Mulk" iz Kur'ana za vakifovu dušu. Poslije sabaha će učiti poglavje "Jasin" za duše roditelja vakifove žene Rejhane kadune.

- mujezinu 8 (3+ 2 + 3) akči dnevno

On je dužan vršiti mujezinsku dužnost u džamiji za tri spomenuta namaza. Prije svake jacije proučiće tri "Ihlasa" za dušu vakifove žene Rejhane kadune. Ovu će dužnost doživotno vršiti vakifov oprošteni rob i sluga spomenuti Jusuf, a poslije njega potomci mu s koljena na koljeno

- kajjimu dvije akče dnevno.

Ovu će dužnost doživotno vršiti vakifov oprošteni rob i sluga spomenuti Jusuf, a poslije njega potomci mu s koljena na koljeno.

Vakif dalje određuje da se svakog prvog četvrtka u mjesecu sastanu u džamiji imam, mujezin i još osam osoba i da svaki od njih prouči, polako i pravilno, po tri džuza iz Kur'ana tj. da prouče hatmu. Sevap od hatmi proučenih u redžebu, šabanu i ramazanu, poklanjaće se za dušu Muhameda a.s., u ševalu za duše svih drugih Božijih poslanika, četvorice halifa i ashaba, u zulkadetu za duše velikih šejhova i evlija, u zulhidžetu za duše svih muslimana, u muharemu za dušu vakifovog oca Temima, u saferu za dušu vakifove majke i u rebiu I i II i džumadu I i II za vakikovu dušu i duše njegovih potomaka. Za svaki proučeni džuz mutevelija će učačima plaćati po osam akči, tako da će se za svaku proučenu hatmu platiti po 240 akči. Za učenje hatmi za dvanaest mjeseci plaćaće se godišnje 2 880 akči. Imamu će se plaćati godišnje još po 100 akči za učenje dove, a muteveliji godišnje još po 150 akči za vođenje brige i nadzora oko učenja hatmi. Za rasvjetu džamije trošiće se 500 a za prostirku 30 akči godišnje.

Legator dalje određuje da se kirija od prvog dućana u iznosu od 330 akči troši svake godine za priređivanje iftara uz ramazan za džemal njegove džamije. Vakif zadržaje za sebe doživotno pravo nadzora nad svojim vakufom. Poslije njegove smrti naziri će biti njegovi direktni muški i ženski potomci, s koljena na koljeno, kojima će se za vršenje ove dužnosti plaćati po deset akči dnevno. Oni su dužni proučiti svakog petka "Jasin" za vakifovu dušu.

Kad oni izumru polovina od gornjeg iznosa (pet akči) dijeliće se, u sporazumu s džematom, sirotinji mahale. Oni su dužni učiti po tri "Ihlasa" za vakifovu dušu. Drugih pet akči trošiće se na opravke džamije, čatrnje i musluka. Novac koji preteče nakon opravke objekata dijeliće se mojim potomcima s koljena na koljeno. Kad oni izumru svi viškovi će se dijeliti siromasima koji dolaze u džamiju, djeci bez roditelja i ženama koje ostanu bez muževa. Sve ovo će se raditi u sporazumu s džematom džamije.

Za muteveliju svoga vakufa legator je postavio Muhameda, sina Alijina i predao mu cijelokupan vakuf na upravu. Odredio je da se od mutevelije i nazira naplaćuje sva šteta koja njihovom nemarnošću i nebrigom nastane na vakufskim objektima. Vakif na kraju određuje da mjesni kadija svake godine detaljno pregleda cijelokupno vakufsco

poslovanje i da to u sidžil upiše. Za vršenje ove dužnosti plaćaće mu se po 150 akči godišnje.

U zakladnici mostarskog vakifa hadži Ibrahima Čevre, sina Mustafina iz 1686. godine stoji da je ovaj legator popravio džamiju na Babunu. On je dalje odredio da se iz prihoda njegova vakufa plaća imamu spomenute džamije po dvije akče dnevno i to samo uz ramazan. Na temelju ovog može se zaključiti da je ova džamija 1686. godine bila već dotrajala što je uzrok čestih napada Mlečana i uskoka iz Dalmacije koji su za Kandijskog rata (1645-1669.) i kasnije stalno prodirali čak do Mostara. Njihove čete su palile grad, rušile muslimanske kuće, posebno džamije, ali nikad nisu uspjele preći preko Starog mosta i zauzeti centar grada.

Ibrahim-aga Temim, sin Ali-agin svojom vakufnamom od druge dekade safera 1320. (20.-30. maja 1902.) godine zavještao je kuću i bašču u Baba Beširovoj mahali (Balinovcu) u Mostaru koja se nalazi između Bakamovića i Ćiberove bašće i rijeke Radobolje. Kuća je na sprat i u prizemlju se nalazi soba, kuhinja i ostava (ćiler) a na spratu soba. Odredio je da u kući stanuje žena mu Devlja, kćerka Husein-age Tase i da poslije njegove smrti bude mutevelija ovog vakufa.

Odredio je da imam Baba Beširove džamije prouči svake godine po tri hatme: jednu za dušu Muhameda a.s., drugu za vakifovu dušu i treću za dušu vakifovog oca Ali-agu i majke mu Đulsume. Za prve dvije hatme mutevelija će plaćati imamu 150, a za treću 50 groša.

Vakif zadužuje svoju ženu da, ako u kući bude stanovala ili je pod kiriju izdavala, kuću opravlja i uči tri hatme i da ostatak, koliki god bude, uzima sebi. Kad ona umre kirija od kuće i bašće trošiće se prvenstveno za opravke kuće i učenje hatmi, a višak će se dijeliti na sedam dijelova i isplaćivati: dva imamu i hatibu Baba Beširove džamije dva mujezinu, dva muteveliju i jedan za rasvjetu džamije. Nedaleko od ove kuće u Radobolji postoji jedan vir koji narod naziva Temimovac.

Rekli smo da su Temimi imali velike posjede i kulu u Ilićima koji su sada vlasništvo Marinovića. Kula je locirana na Mejdanu, stotinjak metara udaljeno od desne obale Radobolje i oko dvije stotine metara niže izvora na Babunu. Ima prizemlje i dva sprata, a u dvorištu kod nje vide se još ruševine štale (ahar). Iz prizemlja vode na prvi sprat, a odavde na drugi sprat uske drvene stepenice iznad kojih se na vrhu nalazi tahtopeš na kome se nekad držala staklarija. Na prvom spratu

se nalazila u sobi banja za kupanje (hamamdžik) koja je bila izgrađena od velikog kamena udubljenog na sredini i sa žlijebom provedenim kroz zid kuće kojim je nečista voda na van oticala. Na ovom spratu se nalazi u zidu uzidan jedan dolaf sa četiri police. Na vanjskom zidu od ulaza vide se još četiri pravokutna prozora promjera oko 90x60 cm sa demirima.

Desno od ulaza u kulu prigrada je mala prostorija veličine oko tri puta dva metra koja je služila za ostavu i gdje se i danas vide pante za sušenje mesa. Kroz ovu prostoriju stalno je uskim jarkom proticala voda pa je prostorija uvek bila hladna i meso se nikad ne bi pokvarilo, a bilo je meko i kao sveže. U dvorištu pred kulom nalazi se velika sevlija a pričaju da ih je nekad bilo tri. Navedemo li još da je kula bila pokrivena pločom i da je po predanju, sagrađena polovinom 17. stoljeća, rekli smo sve što se do adaptacije može o njoj reći.

Ovu je kulu i sve posjede u Ilićima od Temima kupio Jure Marinović kada se poslije završetka prvog svjetskog rata 1919. godine iz Amerike povratio. Novi vlasnici su na kuli i u njenom interijeru izvršili neke prepravke, pokrili je crijeponom i danas im služi za ostavu i magacinski prostor.

Kada su katolici 1866. godine podizali crkvu u Podhumu Muhamed Temim im je, bez ikakve naknade, ustupio dio svoga zemljišta koje se uz njihovo nalazilo. Svoju kuću u Temimovoj mahali u Brankovcu prodali su Antunu Zimolu fotografu, a kuću u Mazoljicama braći Žugorima.

Na kraju se zahvaljujem ing. Ahzuru i Fatmi Temim koji su mi dali nekoliko vrijednih podataka iz prošlosti svoje porodice i na taj način pomogli da ovaj rad ispane bolji i potpuniji.

Voljevice (Silahdarevići)¹⁶⁴

Voljevice su starinom iz Podveležja, odakle su u Mostar doselili pred više od 250 godina. U Mostaru su 1755. godine živile Voljevice: Ibrahim, sin Omer bašin koji je po zanimanju bio terzija (krojač). Ali ef. 1767., Ali-aga, blagajski i mostarski prvak (ajan) od 1802. do 1813., hadži Muhamed ef. Salih ef. sin Mustafin i Omer ef. 1839.,

¹⁶⁴ Izvori: Sidžil mostarskog kadije broj 5., list 76, V-55, list 1, V-59, list 6.; dr. Vladimir Ćorović, *Mostar i njegova srpska pravoslavna opština*, Beograd 1933., str. 31.

Husein ef. i Vejsil ef. 1885., i hadži Ibrahim ef. umro 1941. godine koji je više od 30 godina bio imam Koski Mehmed-pašine džamije i nekoliko godina vjeroučitelj Građanske škole u Mostaru. Spomenutih šest efendija bili su učeni ljudi i u svoje vrijeme vršili su razne vjerske dužnosti u Mostaru.

Za ajana Ali-agu, Husaga Čišić kaže da je bio pretjerano ambiciozan i grub i u saobraćanju sa ljudima nije imao obzira. Dalje za nj kažu da je bio veliki zavodnik pa je zato dobio nadimak Hasedčija i ostao do smrti poznat pod ovim imenom.

Husaga Čišić u svom djelu o Mostaru (str. 22) spominje starog hodžu Voljevicu, Hadži Muhamed ef., i za nj kaže da je u svoje vrijeme važio kao pravi autoritet u ocjenjivanju događaja kod nas, posebno u Mostaru. On je imao mnogo vrijednih dokumenata, ali kako nije imao poroda sve je zagubljeno. Husaga mi je za nj pričao da je pisao kroniku događaja Mostara koja se također zagubila.

Sadik Voljevica, sin Ibrahimov prepisao je 1865. godine jedno djelo iz islamskog prava, 1857. godine djelo Beharistan od Abdurahmana Džamije koji se rukopisi nalaze u orijentalnoj zbirci Franjevačkog samostana u Mostaru (R-100 i R-110). Rukopisi su prepisani lijepom arapskom kaligrafijom.

Neki članovi ove porodice bili su silahdari (službenici koji su se brinuli o čuvanju i održavanju oružja) hercegovačkih vezira i valije Ali-Paše Rizvanbegovića (1833-1851.) pa se u izvorima spominju pod prezimenom Silahdar. U periodu od 1834. do 1872. godine u Mostaru su živili slijedeći Silahdarevići: hadži Ibrahim 1834., Osman-aga 1841., Mustafa-aga 1850., Ibrahim i Mehmed sinovi Osmanovi 1862.godina. Jedan sokak u Starom gradu gdje su oni stanovali zvao se do 1946. godine, Voljevičin-Silahdarevića-Siliftarevića sokak, sada ulica Braće Balaća. Voljevice i danas žive u Mostaru dok je uspomena na Silahdareviće-Siliftareviće potpuno isčezla iz sjećanja i najstarijih Mostaraca, pa čak i Voljevica.

Vrgore

Vrgorac kod starijih pisaca Vrhgorac nalazi se 17 km zapadno od Ljubuškog i glavno je mjesto Vrgorske župe ili krajine. Turci su ga zauzeli 1477. godine i u njihovoj vlasti je ostao sve do 1690. godine, kada su ga Mlečani osvojili. U turskim izvorima se spominje pod

imenom Vrgoriće dok su ga Muslimani koji su u njemu živjeli 213 godina nazivali "Hadgoracz".

Turci su u Vrgorcu i okolini ostavili vidne tragove islamske kulture i načina življenja. Muslimani su za vrijeme njihove vladavine podigli u ovoj župi više od kamena zidanih kula, nekoliko mostova i mostića preko rijeka i mnogo bunareva. Sva mjesta na kojima su bili iskopani bunarevi nazivani su "Saranč", a ova je riječ nastala od arapske riječi "sahrendž" što znači bunar.

Od islamskih spomenika u Vrgorcu je postojala samo džamija i možda mekteb uz nju. Bila je locirana u podnožju brda Matokit, na mjestu gdje se od 1921. godine nalazi velika katolička crkva. Prvi imam ove džamije bio je neki Mesih ef. koji je 926. (1520.) godine vršio ovdje dužnost i za to uživao "gedik timar" od 1 400 akči.

U Vrgorcu su za turske uprave živjele sljedeće muslimanske porodice: Arzalići, Atlagići, Begzadići, Ćukarinovići, Čerimagići, Dizdarevići, Efendići, Ibruljevići, Mujilovići, Papučići, Reisovići i Šabići. Atlagići, Ćukarinovići, Dizdarevići i Šabići bili su ugledne i bogate porodice i u Vrgorcu su imale tvrde kamene kule. Prije pada Vrgorca u mletačke ruke većina Muslimana je odavde pobegla u Vitinu, Ljubuški, Trebinje, Mostar i drugdje, svi koji su ovdje ostali bili su pokršteni.

Mostarske porodice Ćatići, Čerimagići, Tolići, Šabići, Vrgore i još možda neke, doselile su iz Vrgorca u Mostar koncem 17. stoljeća. Ovdje ćemo iz vjerodostojnih izvora dati samo nekoliko podataka o Vrgorama.

Neki pojedinci pa i čitave porodice iselili su iz Vrgorca prije 1690. godine u Mostar i nastanili se u Hadži Ali-bega Lafe mahali (Zahumu). U registrima (sidžili) mostarskih kadija i drugim izvorima spominje se više ovih doseljenika uz čije ime je napisana riječ "Vrgorači", što znači iz Vrgorca. Nabrojaćemo ih ovdje kronološkim redom nekoliko: Džafer 1670., hadži Idris-beg 1685., Husein-baša 1752., Mumin-baša 1785., Salih sin Hasan-agin 1828., Derviš 1830., Hasan sin Salihov 1849., i Omer, sin Muharemov 1851. godine. Svi ovi doseljenici prozvani su Vrgore i njihovi potomci i danas žive u Mostaru. Salih-baša Vrgora potpisana je kao svjedok na jednom ugovoru iz 1766. godine, Arslan-čehaja Vrgora imao je 1769. godine kuću u Dubravama, Omer Vrgora

imao je posjede u Gorici, nahiji Bekija, koju je 1846. godine prodao Burićima, itd. U Mostaru je 1894. godine postojao i djelovao vakuf (zadužbina) hadži Mehmeda Vrgore o kome nemamo nikakvih podataka jer se zakladnica nije sačuvala.

Slijedeći iseljenici iz Vrgorca su u periodu od 1121. (1769.) do 1185. (1771.) godine živjeli u Memi hodžinoj mahali na Carini: Mehmed, Mahmud, Mustafa i Hasan. Ovdje je 1298. (1881.) godine živio i učeni Mehmed ef. Vrgora, sin Osmanov ali se ne zna kakvu je dužnost ovdje vršio. Na kraju ističemo da se kod katolika u Vrgorskoj krajini sačuvao do danas izraz "komšiluk" što na turskom jeziku znači susjedstvo.

Vučjakovići¹⁶⁵

Među stare mostarske muslimanske porodice ubrajaju se i Vučjakovići, čiji je predak ovdje doselio iz Ljubuškog. Ova je porodica dala jednog velikog vakifa, nekoliko dizdara i kapetana, više posadnika tvrđava, posjednika, raznih zanatlija i dvojicu hafiza.

Najstariji poznati član ove porodice je Nesuh-aga, sin Abdulahov, o kojem pouzdano ništa ne znamo. U njegovoj vakufnami, čiji je original sačuvan, nije navedeno ime njegovog oca, dok u natpisu, koji se nalazio iznad ulaznih vrata njegove džamije na Gradu u Ljubuškom, piše da je bio sin Abdulahov. Vakifovu ocu je, po svoj prilici, bilo ime Vučjak, po kojem su se njegovi potomci prozvali Vučjakovići. Da bi Nesuh prikrio svoje kršćansko porijeklo, stavio je mjesto sin Vučjakov, sin Abdulahov, tj. Božijeg roba, što su praktikovali mnogi neofiti koji su u prvim danima neofitske vladavine na islam prelazili. Kad je Nesuh prešao na Islam dobio je titulu age i postavljen za dizdara ljubuške tvrđave. Odavde je polovinom šesnaestog stoljeća preselio u Mostar gdje se stalno nastanio i podigao vrijedne zadužbine.

Nesuh-aga je 966. (1558/59.) godine sagradio na Gradu u Ljubuškom džamiju s kamenom munarom, i uz nju mekteb. Ovo je bila

¹⁶⁵ Izvori: Vakufnama Nesuh-age Vučjakovića, original se nalazi kod ing. Hasana Vučjakovića, a fotokopija kod mene; sidžil mostarskog kadije broj 1 i 7. Acta turcarum Franjevačkog, samostana u Zaostrogu. ATZ-390; H. Hasandedić, *Katalog arapskih, turskih i perzijskih rukopisa Arhiva Hercegovine*, R-50; Arhiva Vakufskog povjerenstva u Mostaru, 1894. do 1931. godine; Karl Peez, *Mostar und sein Kulturreis*, Lajpcig 1891., str. 225.

tvrđavska džamija, i u njoj su pretežno klanjali posadnici tvrđave. Uz džamiju se nalazio mali harem gdje su sahranjivani dizdari i posadnici tvrđave i članovi njihovih porodica. U ovom haremu je nekad bilo velikih i raznim dekoracijama ukrašenih nišana sa epitafima pisanim arapskim pismom i na arapskom i turskom jeziku. Džamija je zatvorena 1929. godine, a kada se italijanska vojska 1943. godine povlačila iz Ljubuškog do temelja su je srušili i odnijeli ploču s natpisom iznad ulaznih vrata koja se sada nalazi u Ravelli u Italiji.

Pored džamije na Gradu u Ljubuškom, vakif je podigao i jednu u Mostaru i mekteb uz nju na uglu Glavne i Sahat-kule ulice. Pod kupolom je i ima visoku kamenu munaru. Zatvorena je 1941. godine, a u maju 1992. dobro je oštećena glavna kupola i munara.

Vakif je još odredio da se iz sredstava njegovog vakufa opravlja most na Radobolji (Kriva ćuprija), što jasno svjedoči da je ova ćuprija starija od Starog mosta. Za izdržavanje spomenutih zadužbina legator je zavještao stotinu dvadeset i tri hiljade dirhema, jednu radionicu za preradu kostrijeti (mutabhanu), dvadeset i osam dućana u mostarskoj čaršiji, osam ručnih mlinova i dvije vodenice: jednu na Radobolji u Mostaru i drugi na rijeci Studenci, općina Ljubuški. Svi navedeni koristenosni objekti su vremenom usurpirani i otuđeni od ovog vakufa.

Po preseljenju u Mostar vakif se nastanio na Šemovcu. Ta se mahala od tada naziva Vučjakovića mahala i Kapetanovina. U toj mahali pod Humom i nedaleko od Krive ćuprije, nalazila se do 1945. godine velika stambena zgrada pokrivena krovom pod pločom, koja je bila poznata pod imenom Kapetanovina i koju su početkom osamnaestog stoljeća sagradili mostarski kapetani iz porodice Vučjakovića. Ova je zgrada imala i predaharluk s posebnim dvorištem koji je srušen poslije 1945. godine. Tu su na konak dolazili kmetovi i drugi koji nisu bili u rodbinskoj vezi s Vučjakovićima. Ovdje su se nalazile i dvije zgrade, u kojima je bila stacionirana vojska i kapetanska straža.

Kapetanovina je bila sa svih strana ogradiena zidom visokim oko pet metara koji se i danas djelomično usprav nalazi, i u njoj su stanovali mostarski kapetani. U interijeru ove zgrade izvršene su poslije 1945. temeljne rekonstrukcije, tako da je zgrada djelomično sačuvala samo svoj vanjski izgled.

U periodu od 1706. do 1835. godine i Mostar je bio sjedište kapetanije i dužnost kapetana je bila da sa svojom vojskom čuva granice i opasne prolaze. Kapetanska vlast je bila nasljedna i u Mostaru su je vršili članovi porodice Vučjakovića: hadži Ahmed-beg 1706. do 1710., Mehmed-beg oko 1730., Zejnul Abidin 1754. i Mehmed-beg 1820. godine.

U haremu kod Kapetanovine nalazilo se malo groblje gdje su sahranjivani kapetani iz porodice Vučjaković, a u njemu su svi nišani davno uništeni. U haremu kod Nezir-agine džamije, prekoputa Kapetanovine, sahranjeni su slijedeći Vučjakovići: hadži Ahmed-kapetan, Mehmed-kapetan, Zejnil-kapetan i Mehmed-kapetan, sin Zejnilov, koji je umro 1822. godine.

Godine 1748. izbila je jedna buna baša u Mostaru zbog nameta koje je na narod udario bosanski valija Ali-paša Hećimović, želeći da dovede u red janjičare koji su bili nedisciplinovani. Ovu bunu ugušio je Vučjaković.

U Mostaru su 1755. godine živjeli Vučjakovići: Ahmed, sin Abdulah-begov i Alija, sin Ibrahimov, koji su po zanimanju bili terzije. Ovdje je 1787. godine živio Ahmed-beg Vučjaković, a 1849. godine Vučjakovići: Mustafa, sin Zulfikarov, Hasan, sin Zejnilov i Husein, sin Hasanov.

Ova je porodica dala i dvojicu hafiza. Hafiz Mustafa ef. je rođen u Mostaru u prvoj polovini prošlog stoljeća gdje je završio mekteb i hifz. Bio je slijep, ali je ipak vršio dužnost mualima u Vučjakovića mektebu. Umro je 1298. (1881.) godine i sahranjen kod Ali-hodžine džamije na Raljevini, gdje su svi nišani poslije 1945. godine uništeni.

Hafiz Hasan ef. je rođen u Mostaru 1862. godine gdje je završio mekteb, hifz i medresu. Bio je imam i hatib Vučjakovića i Tabačice džamije. Njegova je zasluga posebna u tome što je prvi u Mostaru počeo prevoditi hutbe petkom u podne na bosanski jezik. Umro je u Mostaru 1937. godine.

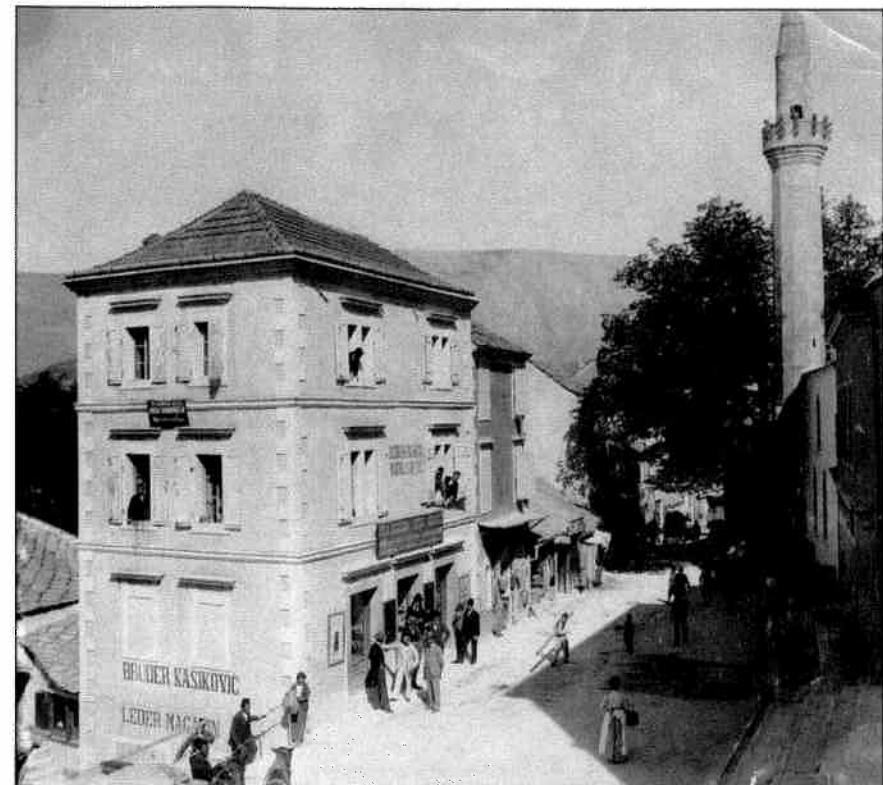
Mostarske porodice Fazil i Kapetanović vuku svoje porijeklo od Vučjakovića i s njim stoje u direktnoj rodbinskoj vezi. Porodica Fazil dala je učene (alime) ljude: Ibrahim ef. 1758. Husein ef. 1769. Mahmud ef. 1884. i Mehmed ef. 1898. godine. Fazili su bili bogati i imali su velike posjede u Mostaru i selima zapadne Hercegovine.

Za neke članove ove porodice se priča da su bili darežljivi i da su njihove žene u kazanima topile maslo i okama ga dijelile siromašnim porodicama u svojoj mahali.

Kapetanovići su dobili svoje prezime po precima koji su vršili dužnost kapetana mostarske kapetanije. Mostarski vakif Nezir-aga, koji je na Šemovcu sagradio džamiju polovinom šesnaestog stoljeća, bio je, prema narodnom predanju, zet Nesuh-age Vučjakovića.

Stari most 1935. god.

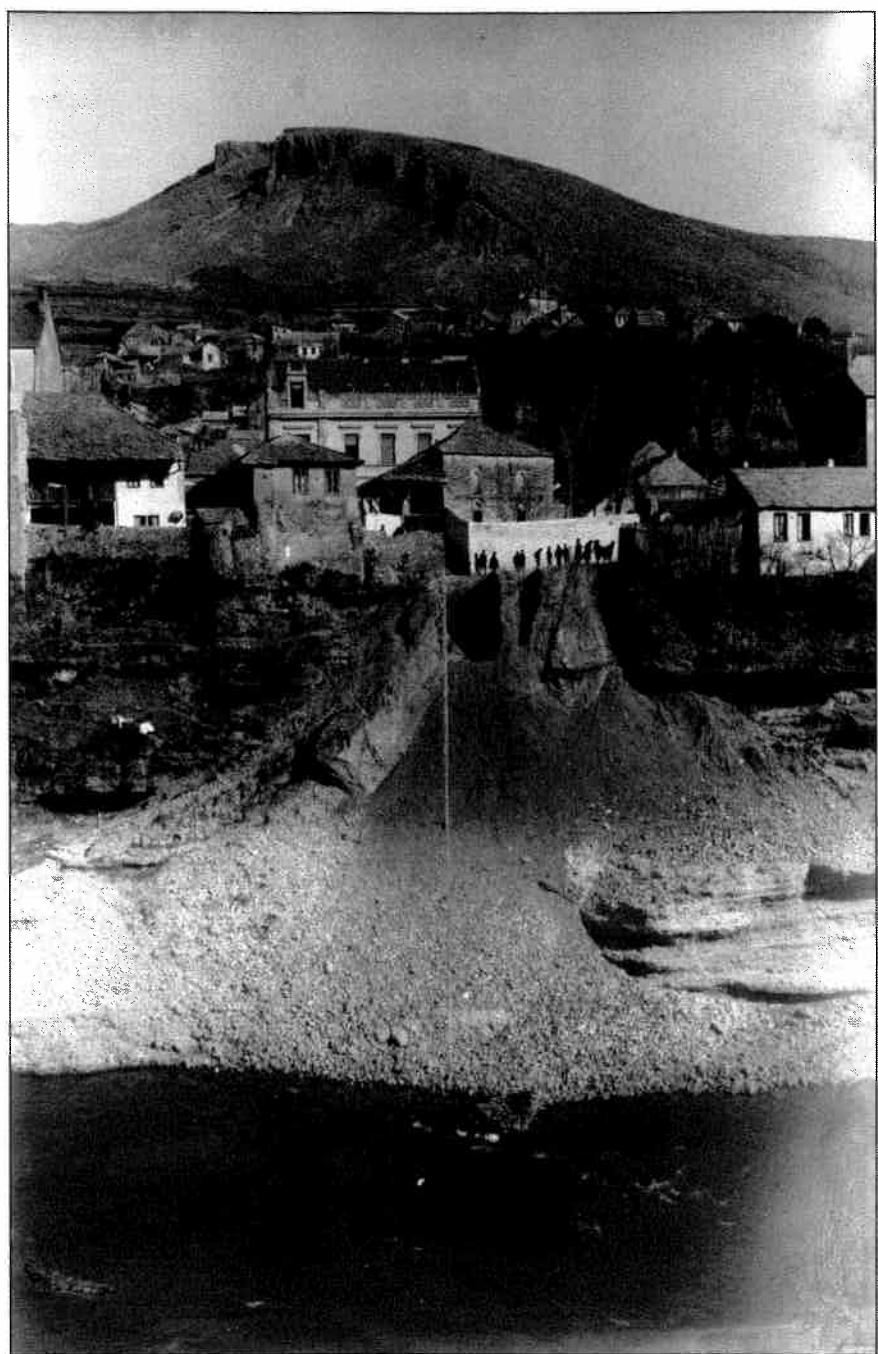
Glavna ulica 1929. god. (Pod lipom)

Cernica 1927. god.

Carinski harem 1935. god.

Kamberagina džamija 1909. god.

Hotel Neretva 1911. god.

Musalla 1930. god.

Panorama Mostara (Brankovac) 1934. god.

Hivzija Hasandedić

GENEALOŠKA ISTRAŽIVANJA

(porijeklo i status, istaknuti pojedinci nekih muslimanskih porodica u Hercegovini)

2009.

Izdavač:

Islamski kulturni centar Mostar

Za izdavača:

mr. Salih Čolaković

Urednik:

mr. Edin Čelebić

Recenzent:

dr. Edin Radušić

Marketing:

Irfan Čolaković

DTP:

Zuvad Golić

Tehničko uređenje i design:

Samir Kamenjaš

Štampa:

Bemust, Sarajevo

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

929.52 (497.6 Hercegovina)

HASANDEDIĆ, Hivzija

Genealoška istraživanja : (porijeklo i status,
istaknuti pojedinci nekih muslimanskih porodica u
Hercegovini) / Hivzija Hasandedić. - Mostar :
Islamski kulturni centar, 2009. - 190 str. :
ilustr. ; 24 cm

Bibliografija i bilješke uz tekst

ISBN 978-9958-804-37-3

COBISS.BH-ID 17257734